

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

10

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

No. 10 (355), October, 1977, Vol. XXX.

Головний Редактор **Григорій Драбат**

Розділ «Література і Мистецтво» редагує Леонід Полтава

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1977-ий РІК

Країна	Річна передплата	піврічна передплата	чвертьрічна передплата	окремє число
Австралія	20 дол.	10 дол.	6 дол.	2 дол.
Австрія	300 шіл.	150 шіл.	80 шіл.	30 шіл.
Аргентина	1000 пез.	500 пез.	270 пез.	90 пез.
Бельгія	600 б.фр.	300 б.фр.	160 б.фр.	60 б.фр.
В. Британія	10 ф.	5 ф.	2,70 ф.	90 п.
Канада	25 дол.	12.50 дол.	7 дол.	2.50 дол.
США	25 дол.	12.50 дол.	7 дол.	2.50 дол.
Німеччина	50 нм.	25 нм.	15 нм.	5 нм.
Франція	80 фр.	40 фр.	25 фр.	9 фр.
Швеція	100 кор.	50 кор.	30 кор.	10 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Адреси наших Заступників на стор. 3-ій обкладинки

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Визвольний ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУ-
КОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 10 (355)

ЖОВТЕНЬ, 1977

Річник XXX

Зміст X-ої книжки

На вічну пам'ять

НЕКРОЛОГИ	1092
ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО: ВІН ЖИТИМЕ ВІЧНО В ІДЕІ	1096
СУМ СКЛАДАЄ ШАНУ	1101
І. ДМИТРІВ: НЕЗЛАМНО-ВІРНОМУ ЛИЦАРЕВІ РЕВОЛЮЦІЇ	1102
І. К-ИЙ: ПОХОВАЛИ ВІРНОГО ДРУГА	1106
ПРОФ. П. ЦИМБАЛИСТИЙ: В ІМЕНІ НАЙБЛИЖЧИХ ДРУЗІВ	1111
СТЕПАН ГАЛАМАЙ: ПОШАНА Й ПОДИВ ДЛЯ ДРУГА	1113
А. СОКОЛИК: ДРУЗІ ІЗ ЗСА СКЛАДАЮТЬ ШАНУ	1115
С. СТЕЦЬКО: ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ АВН СКЛАДАЄ ПОШАНУ	1116
Я. ДЕРЕМЕНДА: СЛОВО З ПРИСВЯТОЮ ПОКІЙНОМУ... ..	1117

*

ГРИГОРІЙ ДРАВАТ : ДО СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА НАШІ ЗАВДАННЯ	1119
ПРОВІД ОУН: УПА — ДОРОГОВКАЗ ДЛЯ ВОЛЕЛЮБНОГО ЛЮДСТВА	1127

Проблеми національного визволення

СТЕПАН ВАНДЕРА: ПРОТИ ІДЕЙНОГО РОЗЗВРОЮВАННЯ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРІТЬБИ	1131
---	------

До джерел московського імперіалізму

ЮРІЙ А. ВУДКА: ЛОГІКА ІМПЕРСЬКОГО РОЗВИТКУ	1140
ПЕТРО БАЛЕЙ: КРИТЕРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В МАРКСИЗМІ	1145

Наука і культура

ПРОФ. ПАНТ. КОВАЛІВ: СУЧАСНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ І ХРИСТИЯНСТВО АЛЬФРЕДА ПУЛЛОЙ-ГОГЕНТАЛЬ: ІНТРОДУКЦІЯ ДО ПРОПАМ'ЯТНОЇ ВИСТАВКИ БОРИСА КРЮКОВА	1170
ОЛЕКСАНДЕР Г. ПУЛЛОЙ: СПОГАДИ ПРО БОРИСА КРЮКОВА	1180
	1186

З історичної минувшини

Д-Р МИКОЛА АРКАС: ПОВІСТЬ ПРО НАШ СТЕП ШИРОКОДОЛИЙ (24)	1189
ІВАН ВЕРГУН: НОВІ МАТЕРІАЛИ ПРО ХМЕЛЬНИЧЧИНУ	1197

Критика більшовицької філософії

Д-Р МИХАЙЛО КУШНІР: БОЛЬШЕВИЦЬКА ФІЛОСОФІЯ	1203
--	------

*

Д. ЧУБ: НЕЗАВУТНІЙ ГНАТ ХОТКЕВИЧ	1208
З УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ	1214
ВІДУКИ НА КНИЖКУ «МЕЧ АРЕЯ»	1215
ВІД РЕДАКЦІЇ І ДИРЕКЦІЇ В-ВА	1216

Передрук дозволений за поданням джерела

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

ПОКРОВА. Ікона з Київщини. Кінець XVII століття.

Сл. п. ред. Григорій ДРАБАТ
(17. 3. 1921 — 30. 8. 1977)

На вічну пам'ять

Провід Організації Українських Націоналістів (ОУН) повідомляє з великим сумом і болем український націоналістичний актив і громадськість в Україні й на чужині, що 30 серпня, 1977 року, несподівано на пості в Лондоні помер на 57 році життя один із найвизначніших націоналістів-революціонерів наших днів

сл. п. Григорій ДРАБАТ

Заступник Голови Проводу Організації Українських Націоналістів (революціонерів), Головний Редактор націоналістичного журналу «Визвольний Шлях». Покійний народився у селянській патріотичній родині 17-го березня, 1921 року, в Західній Україні.

Вже у своїх молодечих роках Покійний включається у підпільну революційно-визвольну боротьбу ОУН, зокрема під час Другої світової війни на протинімецькому й протиросійському фронтах. Своєю небуденною інтелігенцією, працьовитістю, ідейністю і жертовністю звертає на себе увагу організаційних зверхників, які доручають молодому активістові складні і ризикові завдання, з яких Він зразково вив'язується. Він належить до покоління борців сорокових років, які несли важкий тягар двофронтової війни. Працюючи на відтинку вишколів та пропаганди в ОУН на Рідних Землях, а згодом як старшина УПА, співформує ідейно-політично кадри УПА і революційного підпілля.

Опинившись з доручення Крайового Проводу ОУН й Командування УПА на чужині, Покійний організує мережу ОУН і стає Тереновим Провідником ОУН, виявивши небуденний талант організатора й глибокого, вдумливого автора-аналітика. Він стає членом Проводу Закордонних Частин ОУН за часів сл. п. Провідника Степана Бандери, згодом членом Проводу ОУН, довголітнім Заступником Голови Проводу й Керівником Секретаріату. Покійний виконує різні провідні функції в ОУН, у тому Керманича референтури Кадрів, культурної політики, ідеології, політики і стратегії, редактора органу Проводу ОУН для кадрів ОУН. Він був автором оригінальних ідеологічних, програмових, політичних статей. Важ-

ливими були зокрема його праці на організаційно-кадрові теми. Він глибоко розумів вагу й значення кадрів у революційній боротьбі. Покійний був безкомпромісово-принциповим революціонером у боротьбі за визволення нації, а водночас захисником всеукраїнського фронту патріотів-самостійників і соборників у боротьбі за розвал російської тюрми народів і відновлення Української Самостійної Соборної Держави. У своїй діяльності Він особливо наголошував значення спільної визвольної боротьби поневолених націй об'єднаних в АБН.

Покійний був визначним громадським діячем, співтворцем Союзу Українців у Великій Британії, довголітнім членом Керівних і Контрольних Органів СУБ-у, основоположником і членом Дирекції УВС і УІС, провідним членом інших громадських організацій.

Це Його твір — «Визвольний Шлях», найповажніший український націоналістичний суспільно-політичний і науково-літературний журнал, якому Він присвятив тридцять років свого жертвовного, трудолюбивого, благородного життя. Він поставив його на сьогоднішній високий рівень.

Революційна ОУН втратила непересічну людину, великого ідеаліста, кришталевого чесного націоналіста, прямолінійного, скромного, що не любив розголосу, борця, повного посвяти аж до самовідречення, а при цьому високої якості інтелектуально творчого працівника. Кличем його життя було — без етичного ідеалізму немає світоглядového націоналізму. Він був його живим втіленням. Його увага була завжди зосереджена на боротьбі нації на Рідних Землях, підтримку якої Він ставив у ієрархію завдань кадрів ОУН на чужині на першому місці.

Не тільки революційна ОУН, але вся українська спільнота втратила в особі сл. п. Григорія Драбата одного з найкращих патріотів, заступити якого буде незвичайно трудно.

Провід ОУН висловлює горем прибитій Дружині Покійного й усій Його Родині в Україні й на чужині своє найглибше співчуття.

Похорон Покійного відбувся в Лондоні у п'ятницю 9-го вересня, 1977 року.

Нехай чужа земля буде Йому легкою, а славна пам'ять
про Нього вічною!

*Провід
Організації Українських Націоналістів*

Ділимося болісною вісткою з Рідними, Близькими і Приятелями, що 30 серпня 1977 року помер несподівано у Лондоні при праці наш Найдорожчий Муж, Зять, Брат, Братанок і Дядько

бл. п. Григорій ДРАБАТ

Покійний народився 17 березня 1921 року в Західній Україні. Усе своє життя Він присвятив боротьбі і праці для визволення України, яка була метою всього Його життя.

Покійний був глибоко віруючим християнином, людиною незвичайної доброти і дбайливою за свою Родину.

У невимовному болю, з надією на потіху у Христовій вірі, залишаємося ми, які любили Його понад усе за Його благородне, добряче серце і любов до нас.

Похорон, далеко від Рідної Землі, відбувся в Лондоні у п'ятницю 9-го вересня 1977 року, о год. 11-ій.

Вічна Йому Пам'ять!

Важким горем прибиті

Дружина *Ярослава*
з Родиною в Україні і на чужині

З великим болем і глибоким смутком повідомляємо націоналістичний актив і загальне українське громадянство в Україні й на чужині, що у вівторок, 30 серпня 1977 року, в Лондоні несподівано помер визначний націоналіст-революціонер, політичний і громадський діяч

сл. п. Григорій ДРАБАТ

Заступник Голови Проводу ОУН, Головний Редактор «Визвольного Шляху», організатор і довголітній Тереновий Провідник ОУН у Великій Британії.

Покійний народився у селянській патріотичній родині 17 березня 1921 року. Уже в молодечих роках включається у підпільну революційно-визвольну боротьбу ОУН. Завдяки своїй небуденній інтелігенції, працьовитості, ідейності і жертвенності Покійний скоро вибивається на все вищі становища в ОУН. Як старшина УПА займається передусім ідейно-політичним вишколом і вихованням кадрів.

Опинившись з доручення Крайового Проводу і Команди УПА в 1945 році на чужині, Покійний організує клітини ОУН. Завдяки Його небуденному хистові організатора-провідника і глибокій вдумливості і передбачливості аналітика й вишкіль-

ника, місцева мережа виросла у велику силу прямої і посередньої підтримки Визвольного-Револьюційного Руху в Україні й осталась такою після переходу Покійного на інші пости в Організації.

За часів сл. п. Провідника Степана Бандери Покійний став членом Проводу ЗЧ ОУН. В 1968 році Покійний став членом Проводу ОУН і Заступником Голови Проводу, Керівником Секретаріату Проводу і Редактором головних внутрішніх видань Проводу ОУН.

Від самого початку побуту у Великій Британії Покійний глибоко ангажується також в організацію громадсько-культурного життя терену. Він стає одним із основоположників СУБ-у, був членом Мирового Суду, членом Ради і Президії Ради, довголітнім Заступником Голови, членом багатьох Комісій, а від 1967 року Головою Контрольної Комісії СУБ-у. Покійний був співосновником Бібліотеки й музею ім. Т. Шевченка і Спілки Українських Вільних Журналістів, де займав високі становища.

Доцінюючи важливість друкованого слова, Покійний став співорганізатором і співредактором тижневика «Український Крик», основоположником і безперебійним Головним Редактором суспільно-політичного й науково-літературного націоналістичного журналу «Визвольний Шлях», основоположником і довголітнім директором УВС, співредактором англійських періодиків Ukrainian Press Service, «Observer» і УІС. «Визвольний Шлях» — це найповніше свідоцтво глибокого ідеалізму, релігійності, соборності, прямолінійності, працьовитости, — цілого Його світогляду.

Несподіваний відхід Покійного у Вічність створив глибоку рану й велику прогалину в ОУН, формаціях УСВФ, а в тому на політичному й громадсько-культурному полі у Великій Британії.

Висловлюємо найглибші співчуття горем прибитій Дружині, Матері, ближчим і дальшим членам Родини, Голові й Проводу Револьюційної ОУН.

Похорон Покійного відбувся у п'ятницю, 9-го вересня 1977 року, о год. 11-ій ранку, на St. Marylebone Cemetery, East End Road, East Finchley, N2 0RZ (приналежний до групи кладовищ City of Westminster).

Хай чужа земля буде Йому легкою, а пам'ять про Покійного Вічною!

*Тереновий Провід ОУН
Дирекція Української Видавничої Спілки
Редакція і Адміністрація «Визвольного Шляху»
Дирекція Української Інформаційної Служби*

ВІН ЖИТИМЕ ВІЧНО В ІДЕЇ

(Слово Ярослава Стецька Голови Проводу ОУН над могилою)

Дорога Пані Славо, Достойна Мати, Дорога Родино!
Дорогі Друзі й Подруги, Дорога Молоде, Жалобна Українська Громадо!

Ті люди, котрі жили і страждали ідеєю, великою, благородною ідеєю посвяти «за Друзі своя», ідеєю Батьківщини, ідеєю України — вони живуть вічно в душах і серцях поколінь. Вони живуть вічним життям і в тому, в другому світі, бо любов і страждання за Батьківщину, труд для неї і самопожертва за неї — це шлях до Бога, шлях у Вічність. Жити великим і величним — це шлях великої Людини. Проти надії сподіватись — це гасло й шлях тих, що відважно бурять старі миршаві світи і творять нові, світи правди і волі. Реалісти, як каже автор з України, не можуть бути українцями, бо Україна — це квітка, що виросла серед снігів. В ту Україну, що виросла і росте серед снігів і воскресне для слави і тріумфу із ледівників терору, народовбивства, деспотії, варварства, накидуваного насиллям безбожництва, вірив наш Незабутній Покійний, що Його сьогодні супроводжаємо у далекі світи, туди, де в ідеї живе вічна Україна, що кидає свій відблиск на нас сьогодні — Україна героїв і мучеників, Україна ідеалістів і тих, що згоряють у своїй безконечній любові на її вівтарі. На жертovníку України поклав все своє найцінніше, у праці для неї і за неї Він згорів, наш Дорогий Покійний. Він вмер на пості, як воїн, як відданий до самопожертви служінню Вітчизні революціонер.

У наші дні, у зматеріалізованому світі, у світі по цей бік України, рідко бувають люди такого високого почуття обов'язку супроти Вітчизни. Покійний — це втілення іншого, ніж сьогоднішній поцейбічний світ, ідеалу. Ідеалу героїчної, страждаючої, але Воюючої України, України катакомб і завітришнього світу, ідеалістичного світу ОУН-УПА, світу Нескорених борців за новий ідеал Людини, що живе в підпіллі України і в серцях і чинах в'язнів-борців у безбожницьких російських концтаборах!

Коли тридцять років тому я зустрів молодого, скромного Теренового Провідника кадрів у Великобританії, Провідника, що трудом і талантами своїми виріс на цей пост, що став ним силою своєї ідейності, відданості, бажання служити незмінно далі на чужині справі визволення, — були ми з Провідником Степаном Бандерою незвичайно раді, що оце виростають нові, молодші провідники, які стануть на наше місце. Від IV-го Великого Збору ОУН Він був заступником Голови Проводу.

А тепер відійшов від нас.

Проте, не падаймо духом! Бо прапор, що його ніс Покійний, несплям-

лений. Він, як індивідуальність, залишився прикладом для кадрів ОУН, для українських патріотів, для української молоді! Для Покійного український націоналізм був передусім етичний, моральний ідеалізм, суворий стиль і зміст життя. Він погорджував вигодами життя, він знаходив радість життя у творчій праці і служінні ідеї. Він був особливою людиною-альтруїстом, вірним засаді «За Друзі своя», за вільну суверенну соборну Україну. Йому був чужий егоїзм. Якщо вже вжити цього терміну, то його «егоїзмом» була служба справі визволення, його особиста радість випливала з успіху загальної української справи.

Він — соборник ідеї і чину. Київ був завжди центром його мрій і надій.

Вийняткові постаті завжди глибокі у своїх пережиттях, бачать глибше сенс життя. Так і Він був трагічним оптимістом. Він бачив трагедію української людини крізь призму трагедії української нації; глибоко переживаючи долю і боротьбу українського народу, з вірою у його героїчну і культурну велич Він змагався твердо, безстрашно і безкомпромісово усіма можливими засобами на провідному пості за докорінну зміну становища нації і тим чином становища української людини. Він непохитно вірив у воскресіння України, коли як Фенікс з попелу, завжди наново, після великої руїни чи масового народобвиста, українська нація знову і знову оживала і свій голос зголошувала світові устами відродженого молодого покоління.

Його світогляд і світовідчужання, Його ідейно-політичні переконання корінилися глибоко у віковичних традиціях української нації, з них виростали, тому вони були в нього крицеві. Він шукав і знаходив у письменницькій, мистецькій і гуманістичній науковій творчості українських авторів золоту нитку, оригінальні українські первні, їх виявляв і також тим у «Визвольному Шляху» збагачував націоналістичний і загально-український дорібок у сфері духової творчості. Він був свідомий того, що абстрактна ідея, хочби й найсправедливіша, сама собою не перемагає. Він бачив її силу в захоплених, одушевлених нею людях, тому Його особлива увага була зосереджена на людині, на кадрах. Він вдумливо розпрацьовував засади і методи праці над кадрами з великим знанням різнорідних прикмет характеру людини. Ідея, кадри і дія — ці три чинники в системі Його думання і діяльності — творили органічну цілість. Здібність до всесторонньої аналізи національно-суспільних чи організаційних явищ — це була особлива риса його інтелекту. А характер безкомпромісового націоналіста-революціонера гарантував згідність ідеї з чином, перетворення її у живу дійсність. Безстрашні носії ідеї, великі приклади забезпечують її здійснення. До носіїв ідеї визволення і прикладів посвяти він належав. Єдиним його відпочинком після трудів була тепло-сердечна атмосфера Родина, що її творила ніжна і для всього складного життя провідного революціонера повна зрозуміння і шляхетної підтримки, великої особистої культури — Дружина та її добра Мати, яку Він

Покійний Григорій Драбат в товаристві сл. п. Провідника С. Бандери

незвичайно любив і поважав, як Рідну Матір. Життя в Його родині — це був скремий в собі ідеальний світ української родини. Останніми роками він дуже радів вітати в себе з-за океану дорогого Стрийка, що є також тут сьогодні з нами.

Ми залишаємося ще на цій землі і діємо далі, а Він уже в іншому, неземному світі, споглядає на своїх Рідних і на нас усіх тут і бачить наш шлях у майбутнє України та бажає нам успіху у нашій дальшій затажній боротьбі. Його дух витає над нами. Тому наш смуток не є розпаччю безнадії. Бо у нас є віра в перемогу тієї ідеї, якій у праці і боротьбі віддав своє життя Покійний.

Ми не прощасмося з Тобою, Дорогий, Незабутній Друже, бо в ідеї і душі ми з'єднані з Тобою, живемо далі спільно, бо Душа і Дух — вічні і незнищенні.

Ти, що тільки тілом мертвий, ми, що ще живемо, ті, що завтра прийдуть після нас — це єдина, неподільна Україна, велика духовна єдність!

Живі, мертві і ненароджені — це є вічна Україна. Україна перед нами, Україна в наших душах, Україна за нами!

Поклін Тобі, Найвірніший Друже Григорію!

З глибоким смутком і болем повідомляємо членство СУБ-у й українське громадянство у Великій Британії й поза нею, що у вівторок, 30-го серпня 1977 року в Лондоні несподівано помер визначний націоналіст-революціонер, редактор-видавець і громадсько-культурний діяч

сл. п. Григорій ДРАБАТ

Головний Редактор націоналістичного журналу «Визвольний Шлях», Голова Контрольної Комісії СУБ-у, Місто-голова Кураторії Бібліотеки й Музею ім. Тараса Шевченка, Член Дирекції УВС і Місто-голова Т-ва Українських Вільних Журналістів у В. Б.

Сл. пам. редактор Григорій Драбат народився 17-го березня 1921 року, в патріотичній селянській родині в Західній Україні. Уже з молодих літ включається у підпільно-революційну боротьбу ОУН в якій займав високі провідні становища.

Від перших днів поселення у Великій Британії Покійний самовідречно працює на політичному й громадсько-культурному полі. Він стає співредактором і співвидавцем перших націоналістичних українських і англomовних періодиків, а від 1948 року основоположником і постійним редактором журналу «Визвольний Шлях» та співпрацівником і довголітнім членом Дирекції УВС і УС.

Ставши 1945 р. одним із перших членів СУБ-у, Покійний взяв активну участь в основуючих Загальних Зборах СУБ-у 1946 року, був членом Мирового Суду, членом Управи СУБ-у (1947 р.), членом Ради СУБ-у (1947 р.) і членом Президії Ради СУБ-у (1948 р.), Заступником Голови СУБ-у (від 1950-1955 і від 1961 до 1966 рр.), членом багатьох Комісій СУБ-у, громадських та ювілейних комітетів, а від 1967 року Головою Контрольної Комісії СУБ-у. В 1961 році Покійний увійшов до Кураторії Бібліотеки й Музею ім. Т. Шевченка, а згодом до Управи Т-ва Українських Вільних Журналістів, де був Заступником Голови, а згодом діючим Головою.

За весь час свого трудолюбивого життя Покійний відзначився, як палкий патріот, борець і соборник, глибокий аналітик, небуденний промовець, здібний організатор і провідник, в якого ідея Самостійної Соборної України й боротьба за визволення проти кожного наїзника, а зокрема імперіалістичної Москви, була найвищим наказом і дороговказом. Його несподіваний відхід залишає глибоку рану в наших політичних та громадських рядах.

Покійний залишив прибиту горем жінку Славу, Маму, ближчих і дальших Рідних і незлічиму кількість співробітників та Друзів. Дружині, Мамі, членам Родини, Проводові ОУН, Дирекції УВС і усім Друзам та співробітникам Покійного висловлюємо найглибші співчуття.

Хай чужа земля буде Йому легкою, а пам'ять про Покійного вічною!

*Рада, Президія і Головна Управа Союзу Українців
у Великій Британії*

*Президія і Управа Кураторії Бібліотеки й Музею
ім. Т. Шевченка*

Сумною, сповитою глибокою жалобою вісткою ділимося з активом, сеньйорами, дружинниками і юнацтвом СУМ, що 30 серпня 1977 року упокоївся в Бозі щирий і відданий приятель української, а зокрема сумівської молоді

сл. п. Григорій ДРАБАТ

який своїм трудолюбивим життям, ідеалізмом та чітким націоналістично-християнським світосприйманням був і залишився цінним дороговказом для молодого українського покоління як до самовідречення і до останнього свого віддиху служити Україні.

Покійний, займаючи найвищі в ОУН пости, був незвичайною постаттю в українському політичному і громадському житті, живо цікавився життям і діяльністю СУМ-у, турбувався її труднощами і дав свій вагомий вклад в ділянці сумівського виховання у характері викладача-вишкільника на вишкільних сумівських таборах і як Друг-дорадник Крайової Управи СУМ-у у Великій Британії. Журнал «Визвольний Шлях», якого Покійний був Головним Редактором, був постійним джерелом сумівських виховних матеріалів, на ідеях яких вирощувалось і виросло нове молоде українське покоління у Великій Британії.

З відходом Покійного СУМ у Великій Британії втратив свого дорадника, ідейного надхненника та ідеаліста-виховника, але як дороговказ Покійний житиме вічно у пам'яті усіх, хто мав честь і приємність з ним працювати і тих, кого Він виховував, впроваджуючи на шлях служіння українському народові й українській справі.

Опечаленим Дружині, Матері, ближчим і дальшим членам Родини висловлюємо наше глибоке співчуття, поділяючи разом з ними жалобу.

Спи, Друже Виховнику, вічним спокійним сном! Сумівська молодь понесе в майбутнє та здійснюватиме мотто Твого життя, зразково проведене у невсипущій праці, мотто, яке пролунало з Твоїх уст на основуючих зборах СУБ-у в січні 1946 року у такому змісті:

»Своею чесною працею тут, як чесною була і є боротьба там, допоможемо, щоб перемогли ті ідеали, за які мільйони віддавали та віддають своє життя«.

Для перемоги цих ідеалів Покійний посвятив ціле своє життя. Вічна Йому пам'ять!

*Крайова Управа
Спілки Української Молоді
у Великій Британії*

СУМ СКЛАДАЄ ШАНУ СЛ. П. ГРИГОРІЄВИ ДРАБАТОВІ**САЛЮТ БІЛЯ МОГИЛИ**

Відділ СУМ-у — струнко! Прапорами почесь дай!

Дорогий Друже Виховнику!

Спілка Української Молоді Великої Британії клонить голову перед маєстатом Твоїї смерти і складає шану і подяку Тобі за те, що Ти був її щирим дорадником, ідейним натхненником і заступником її справ. Провсди і молодь СУМ-у дякують Тобі за Твій особистий вклад у націоналістичне й ідеалістичне виховання сумівської молоді. Шана, честь і слава Тобі! Ідеї Вічної і Нескореної України що Ти їх сіяв — закріпились серед сумівської молоді, розвинулись у плодоносні парості, дозрівають. Вдячна Тобі сумівська молодь понесе крізь життя Твій горючий запал ідейного служіння Україні та здійснюватиме ідеал, якому Ти присвятив ціле життя: ідеал змагу за Українську Самостійну Соборну Державу, що на її землі знайдуть остаточний спочинок Твої тлінні останки.

Прощай, Дорогий Друже! Хай чужа земля буде Тобі легкою, а слава про Тебе в сумівській спільноті вічною!

Відділ! Прапори до постави! Спочинь!

Прибитих горем Дружину, Матір і членів Родини просимо прийняти від Проводу і загалу членства СУМ-у вислови нашого найглибшого співчуття.

З глибоким жалем повідомляємо все членство Об'єднання бувших Вояків Українців у Великій Британії та українське громадянство, що у вівторок, 30-го серпня 1977 року, в Лондоні, відійшов несподівано у вічність, на 56-му році свого трудюлюбного життя

сл. п. Григорій ДРАБАТ

Визначний націоналіст, активний учасник підпільної революційно-визвольної боротьби, старшина УПА, головний редактор націоналістичного журналу «Визвольний Шлях», один із основоположників СУБ і співтворець українського організованого життя у Великій Британії.

Клонимо наші голови в пошані воїнові українського націоналістично-революційного руху, який посвятився чесному, відданому вповні служінні великій ідеї визволення України, і залишився вірним тій ідеї до кінця свого життя.

Хай пам'ять про Покійного залишиться вічною!

Головна Управа ОБВУ

І. ДМИТРІВ

НЕЗЛАМНО-ВІРНОМУ ЛИЦАРЕВІ РЕВОЛЮЦІЇ

П'ятниця 9-го вересня, 1977 року, сталась для українського націоналістичного й громадсько-культурного загалу дуже важким, безмежно сумним і болючим днем. Того дня представники ОУН, Організацій Українського Визвольного Фронту, Дружина Покійного, члени Родини й біля 800 українців відправили на вічний спочинок сл. п. Григорія Драбата — Дніпрового, Дороша, Велигорського, який упродовж свого трудолюбивого життя знав лише одну Правду й один Наказ.

Тією Правдою у житті Покійного була ідея Самостійної Соборної України, а Наказом безупинна боротьба й невсипуща праця Покійного, як і Його постійна всеціла відданість завданням Воюючої України та потребам Організації, не зважаючи на здоров'я, особисті чи родинні труднощі й перешкоди.

Сл. п. Григорій Драбат народився 17-го березня 1921 року в тій частині земель Західної України, які відомі в історії України численними подіями та подвигами ще від княжих та козацьких часів. Вони відомі нам з періоду Визвольних Змагань та пізнішої підпільної і явної боротьби УВО, ОУН і УПА проти тодішніх і теперішніх гнобителів України.

На шлях підпільної боротьби за здійснення ідеї Самостійної і Соборної України Покійний вступив 1938 року, стаючи членом Юнацької Сітки ОУН. Після короткої підготовки, випробувань та заправи, Покійний став членом ОУН. Цей поважний крок, що вирішив напрям його життя на майбутнє, вчинив Покійний на весні 1939 року.

Обидва названі роки були повні загальної тривоги, що зависла над світом напередодні світобурних катаклізмів, які склалися на загальне поняття «Другої Світової Війни» з усіма жахливими спустошеннями та жертвами на теренах Європи, Африки, Близького і Далекого Сходу. В 1938 році впав смертю героя на вулицях Роттердаму сл. п. полк. Євген Коновалець, основоположник і довголітній Провідник ОУН, яку Покійний Григорій обрав за прапор та досмертного ідейного й організаційного провідника. На Центральних і Східних Землях України шалів жахливий терор московсько-большевицьких займанців, який залишив у пам'яті наступних поколінь Винницю із десятима тисячами замордованих українців та незліченну кількість братських могил і трупів в московських тюрмах і концтаборах. В бурі та вогнях догоряла в цих часах держава Закарпатських українців, а у в'язницях Польщі і в Березі Картузькій мучилися тисячі найкращих синів України, переважно членів ОУН, між якими був також сл. п. Степан Бандера, пізніший Провідник ОУН і прапор національно-визвольної боротьби української нації проти гітлерівських та московських займанців. Вступаю-

чи в цих роках у ряди юнацтва, а згодом активу ОУН, молодий націоналіст мусів глибоко переживати й освідомлювати собі, що він приймає вагоме, трудне і відповідальне рішення. Про це він ніколи не говорив і ніхто не почув з його уст будь який натяк, чи слова невдоволення з приводу обраного шляху. Навпаки, — уся пізніша діяльність Покійного, боротьба й праця на організаційному, політичному, громадсько-культурному і видавничому відтинках вказують і переконують, що він душею, тілом, волею і інтелектом, усім своїм скромним еством з'єднався із націоналістичним Рухом, віддався всеціло йому, а зі стійки в революційно-визвольних передових лавах зійшов щойно тоді, коли його велике, гаряче і люб'язне серце перестало назавжди битися, коли навки замкнулися його проникливі очі й коли своїм останнім глибоким віддихом Покійний востаннє попрощався з Дружиною та з усіма тими друзями, які в цьому часі знаходилися поблизу нього. І хоча після цього очі Покійного уже не відкрилися, то його обличчя випогодилося і майже усміхалося. Бо як непомітно і спокійно увійшов він у ряди Українського Націоналістичного Руху, як тихо та здисципліновано він працював, боровся і діяв, так спокійно, майже непомітно опустив нас, відходячи на передчасний, але вельми заслужений відпочинок.

Не пишемо про Його функції, пости в тому часі, організаційні, бойові й пропагандивні завдання та працю Покійного в ОУН і УПА на Рідних Землях проти гітлерівських та московських займанців. Можемо тільки подати, що від самих початків приналежності до ОУН Покійний зосереджувався головню у двох ділянках підпільної діяльності, а це в ділянці організаційній і в ділянці ідейно-політичного вирощування кадрів найперше ОУН, а згодом також УПА. В обидвох відношеннях виявив він великі здібності й досягнув великих успіхів. Непересічна інтелігенція, глибока вдумливість, працьовитість і всеціла відданість себе потребам підпілля і боротьби, послідовність і здисциплінованість піднімали Покійного на все вищі ступені та вивершилися у періоді його праці в Україні здобуттям вищого старшинського ступеня в УПА із спеціальними завданнями по лінії вишколу та ідейно-політичного унапрямування кадрів. Можливо, що вневдовзі теперішні обставини на українській землі зміняться, Україна стане самостійною, а тоді зможуть відкритися архіви та аннали й повністю виявити усі помисли, діла й геройські вчинки заслужених Подруг і Друзів, усіх сподвижників ще живої та діючої епопеї Національно-Визвольної Революції.

Під натиском обставин та з доручення ОУН і УПА Покійний опинився в 1945 році на Заході та поселився у Великій Британії. Тут від першого дня побуту він віддається всеціло потребам Воюючої України. Він організує клітини ОУН і розгортає широку працю над кадрами, їхнім вишколом та приготуванням до завдань на чужині. В цьому переважному ділі виявляє найкращі прикмети передбачливого організатора, ідейно-політичного натхненника й провідника, в якого не кількість, але якість займали завжди передове місце. В цьому часі

Покійний включається в розбудову громадсько-культурного життя і у видавничо-публіцистичну діяльність із прицілом на далеку мету. Рівночасно із цим працює також над собою. Одно і друге було виснажливе, але він цим не зупинявся, працював без упину. По короткому часі громадськість відчула, що у скромній особі Покійного скриваються непересічні здібності й глибокі прикмети всецілої відданості Справі, а тому пішла за його покликом і в заплату нагороджувала завжди великою увагою, підтримкою і співпрацею. Особа Покійного стала відомою широким політичним і громадським кругам у Великій Британії та поза нею.

Покійний виїжджає часто до західноєвропейських, а згодом і за-океанських країн. Він стає членом Проводу ЗЧ ОУН і нав'язує дуже близьку співпрацю зі сл. п. Провідником Степаном Бандерою, Ярославом Стецьком, Степаном Ленкавським і іншими провідниками найвищого стажу, бере участь як делегат, а згодом співорганізатор у Конференціях ЗЧ ОУН, працює в різних Комісіях і Референтурах, а найбільше уваги, знання і праці Покійний присвячує кадровій проблематиці, видаючи й залишаючи для наступників декілька основних праць.

З особливою увагою ставиться Покійний до всіх питань і цілого довшого підготовчого процесу IV Великого Збору ОУН. Як член Підготовчої Комісії, він опрацьовує матеріали, бере участь у всіх нарадах, а остаточно і в самому Зборі, як передсідник першої частини, член і редактор Головної Комісії. Його глибоке знання і редакторське вміння чітко віддзеркалені в Постановах і матеріалах цього Збору.

IV Великий Збір ОУН відкрив нову фазу праці та боротьби ОУН в Україні й на чужині. Постійно слідкуючи за розвитком подій в Україні та студіюючи матеріали, Покійний не лише займався аналізою положень на головному фронті змагань, але усім своїм еством змагав до того, щоб закордонні кадри та патрістичне суспільство стали на правду глибоким та всестороннім виразником і репрезентантом Воюючої України. Він не піддавався різним популярним спокусам днів і не йшов, як це деякі робили в інших середовищах, за покликом різних опортуністичних «концепцій». Пізніші роки повністю підтвердили всі його висновки з того, як і з інших фронтів змагань.

З хвилиною закінчення IV Великого Збору ОУН, Покійний стає членом Проводу, Заступником Голови Проводу, керманічем Секретаріату Проводу й головним редактором внутрішніх видань. Незважаючи на поважну фізичну ваду, набуту безвідпочинковою працею, Покійний з успіхом та прямо по геройському сповняє обов'язки свого високого становища в ОУН. Після V ВЗ ОУН, на якому Покійний був передсідником, він залишився далі Заступником Голови Проводу, деякі попередні його обов'язки перейшли в інші руки, але на їхнє місце прийшли нові, ще важчі і більше відповідальні.

Ініціатива Покійного на полі видавничому проявилася вперше ще в 1945-46 і в 1947 роках. За його почином з'являється декілька чисел «Українського Клича» і ґрунтується прототип УВС. У 1948 році по-являються перші циклоstileві числа суспільно-політичного журналу

»Визвольний Шлях«, який скоро здобуває популярність. Пригадую, що в гостелі Недер Гіден на 153 українців було около 130 сталих відборців цього скромного журналу. В 1949 і 1950 роках оформлюється Українська Видавнича Спілка, а журнал »Визвольний Шлях« переходить із циклостилевого видання на видання машинним друком, а згодом у книжкове видання, стаючи рівночасно органом ОУН у ділянці політики, ідеології, програми, науки, літератури та мистецтва. Його головним редактором від початку стає сл. п. Григорій Драбат, а цей журнал та його безперербійна 30-літня поява — це найкраще свідоцтво про Покійного під кожним оглядом. За тих 30 років відбулося тут чи там багато змін, проривів, хитань, втеч та повернень. Але не хитався »Визвольний Шлях«, що немов скеля стояв посеред розбурханого моря, і немов смолоскип посилав проміння у майбутнє, сягаючи теж у глибоке минуле. Не захитався ані на хвилину також і його Головний Редактор, а разом із ним також ближчі та дальші співробітники. Це найповніша і найоб'єктивніше написана й оприлюднена дисертація творчості і працьовитості Покійного й нестерта таблиця на його ще так свіжій могилі!

На громадсько-культурному полі Покійний був упродовж багатьох років першим або другим заступником Голови СУБ-у, членом Ради і Президії Ради, Головою Контрольної Комісії, провідним членом Бібліотеки й Музею ім. Т. Шевченка й Управи Т-ва Українських Вільних Журналістів, був також активним у певних часах на виховному полі юнацтва СУМ-у, співосновником англomовних видань, членом багатьох Комісій та редактором або співредактором багатьох публікацій, звернень, становищ і заяв. Як усі відтинки праці Покійного, так і цей дає обширне свідоцтво про нього, як про людину всеціло віддану національній справі.

Покійний Григорій — це безперечно велика і сильна індивідуальність, з якою ми мали честь жити і співпрацювати, або за покликом якого ми ішли на протязі багатьох десятиліть. Біль по його відході — глибокий і невтишимий. Але найважчим стає його відхід для найближчого супутника і життєвого друга — для Дружини Покійного, їх Матері і Родини. Тому в їхню сторону звернім наші серця і наші душі.

Патріот, Борець, Ідеаліст, безкомпромісовий Революціонер і Політик, добрий Друг, взірцевий Провідник і громадський Діяч, глибокий Християнин, духовий та ідейний Натхненник — це слова, які належаться Покійному. Він був особою, при якій людина почувалася певною де б це не було. Він був доступним, розрадним, допоміжним, а понад усе — завжди відкритим і безпосереднім. Він був одночасно скромним і тихим, безпретенсійним, розсудливим і працьовитим до самовідречення.

До Покійного треба буде повертатися не один раз, і в його наскрізь позитивних прикметах, ідеалізмі і працьовитості шукати опори й підтримки на дальші роки. А в міжчасі хай чужа земля буде Покійному легкою, а пам'ять про Нього вічною!

ПОХОВАЛИ ВІРНОГО ДРУГА

сл. п. Григорія ДРАБАТА, Заступника Голови Проводу ОУНр

В пам'яті звітсдавця п'ятниця, 9-го вересня 1977 р., закарбувалася як день сонця і сліз, двох протиставних елементів. В той погідний сонячний день Організація Українських Націоналістів (революціонерів) відправляла на вічний спочинок свого провідного члена і вірного друга; Вдова, п-і Слава Драбат, — улюбленого мужа-друга; близька родина — дорогу людину, а організована українська громадськість — свого видатного члена — славної пам'яті Григорія Драбата.

Його життя обірвалося раптово і передчасно 30-го серпня 1977 р., коли він, мов воїн на стійці, буквально впав непритомний на свій письмовий стіл у приміщенні редакції журналу «Визвольний Шлях»... Перестало битись серце великого патріота багатостраждальної України, ідейної, жертвенної і працьовитої людини, довголітнього члена, а в останньому десятилітті одного з членів Проводу і Заступника Голови Проводу революційної ОУН, одного із організаторів і керівників суспільного життя українців у Великобританії та на чужині взагалі, головного редактора журналу «Визвольний Шлях» на протязі 30-ти років, політичного, громадського і культурного діяча, приятеля і виховника української молоді — коротко кажучи, — української людини небуденного таланту і формату, якої діяльність і кропітка праця поширювалися на різні галузі життя української спільноти на чужині та в підпільній Україні.

Тож і не дивно, що вістка про його передчасну смерть вразила болюче серця не лише членів ОУН, а й найширших кіл української громадськості, як теж і наших чужонаціональних друзів із формації АБН, для якої Покійний присвячував так багато своєї уваги і труду. Глибокий біль, неописаний жаль і смуток з приводу смерті сл. п. Г. Драбата висловлені вже в численних посмертних повідомленнях і згадках, в листах і телеграмах із висловами співчуття. Свідченням того, що українська спільнота понесла велику втрату, був також факт прибуття на похорон Покійного незвичайно великої кількості людей з різних частин Великобританії і представників організацій українського визвольного фронту в Канаді, ЗСА, Німеччині, Бельгії, Франції тощо.

Похорон

Для Рідних і найближчих друзів-співробітників Покійного похоронний чин за українським звичаєм почався в четвер, 8-го вересня, коли домовина з тілом Покійного була перевезена додому, де о. д-р І. Музичка відправив панахиду. У п'ятницю ранком, у присутності Рідних

і друзів Покійного, заупокійні молитви проводив о. М. Матичак, котрий потім супроводив тіло до кладовища.

Світло ясне сонце, а під його теплими проміннями самоцвітами іскрились сльози в очах багатьох, коли об 11-ій годині ранку тіло Покійного привезено на кладовище св. Мерілебон в одній із дільниць Лондону. Перед входом до храму Божого — скромний, польовий престіл. Труну, повиту двома прапорами, українським національним і прапором ОУН, поставлено на високий катафальк. У підніжжі катафальку — вінки-квіти від Дружини, тещі, стрийка...

Починається свята Літургія в українському католицькому обряді і її правлять отці І. Музичка і М. Матичак. Побіч, в повному літургійному одязі, — священники УАПЦ, митроф. протоіерей С. Богатирець, Голова Генерального Управління УАПЦ в Британії, і о. прот. М. Галиця, настоятель парафії УАПЦ в Лондоні. Хор з Манчестеру, під керівництвом свого талановитого диригента п. Я. Бабуняка, співає окремі частини Літургії. Скільки то разів на протязі минулих 30-ти років на тлі цього хору Покійний віддавав шану українським героям з нагоди різних поминальних урочистостей чи національних роковин і свят!..

За домовиною, в глибокій жалобі, Дружина, теща і стрийко Покійного Григорія в супроводі Голови Проводу ОУН п. Я. Стецька і його дружини; одного з найближчих і довголітніх друзів і співробітників Покійного, інж. В. Олеськова з дружиною; д-ра С. Галамая; мгра П. Цимбалістого з дружиною; гол. директора УВС п. Ю. Заблоцького; голови Президії СУВФ д-ра Р. Малащука; та інших представників ОУН і організацій в різних країнах, друзів і подруг Покійного.

Побіч катафальку два ряди членів СУМ в одностроях, з прапорами в жалобі, дівчата в українській народній ноші. Один із друзів-односельців тримає маленьку урну з рідною українською землею на вишиваній подушечці... На площі, перед і побіч престолу і катафальку — сотні людей, куди не глянь, всюди знайомі обличчя наших людей з Англії, Валії і далекої Шотландії. Всім їм був добре відомий Покійний і всіх їх він уважав своїми друзями, навіть якщо хтось і був його політичним противником; бо вони всеж таки були членами нації, для якої він посвятив усе своє життя.

Під час Літургії, по боках домовини, в почесну стійку стають близькі друзі і співробітники Покійного на політичному, громадському, культурному, молодечому відтинках суспільного життя. По шістьох, звернені обличчями до труни. Стоять нерухомо і мовчачи, але думками, певне, кожний із них проходить знову шлях і час спільної праці для однієї мети — здобуття волі, самостійности, держави для української нації...

Закінчилося Богослуження. Починається соборна панахида за спокій душі сл. п. Григорія. Її співають вже раніше названі священники обох українських Церков, для організації і розвитку яких у Великобританії зробив Покійний, без розголосу-самореклами, так багато доброго в післявоєнні і пізніші роки. Якби так тепер могли збудитись із

вічного сну отці Жан, Дячишин, Малиновський, Молчанівський і інші; вони сказали б про це багато, багато...

До опечаленої вдови, рідних Покійного і до жалобної громади промовляє о. І. Музичка. Його слово побудоване у формі поучення душ-пастиря про християнське значення життя і смерті людини, мов би заповітного звернення Покійного до своєї Дружини, рідних, друзів, молоді і громади. Пастир накреслює силуетку Покійного, як християнина, людини, політичного і культурного діяча, і закінчує зворушливими висловами співчуття з приводу його відходу з цього світу.

Від УАПЦ і від себе особисто хвилюючими словами з Покіїним прощається митроф. прот. С. Богатирець. Їхнє знайомство і праця на українській ниві розтягнулися на протязь 25 років. Українська громадськість втратила незвичайно ідейну, працьовиту, а в особистому житті скромну людину... Він жив, боровся, працював і страждав для України... Хай чужа земля заступить йому рідну, українську землю!..

Прощальні слова обох священиків глибоко змістовні, щирі, в душі українського християнського оптимізму, хоч із виразними нотками смутку і жалю.

Вдова, рідні, друзі, представники різних організацій, члени жалобної громади підходять до останнього цілування. У майстерному виконанні хором незвичайно сумно звучить «Вічная пам'ять». Священики мируються з вірними. Атмосфера згущується збірним жалем, болем... В очах людей сльози... Світить яскраве сонце, а легенький вітерець розвіває чорні стрічки на прапорах, закрадається під прапори, якими покрита труна...

Формується похоронний похід. На кінцевому відрізку останньої дорogi для Покійного його друзі беруть домовину на свої дужі плечі. Пізніше, по-дорозі, одні друзі змінюватимуть інших. Попереду хрестоносець у супроводі двох пань в українському народньому одязі, далі прапороносці з українським національним і Організаційним прапорами, за ними — відділ СУМ, молодь, жінки й чоловіки з вінками й китицями квітів (всіх біля 90), земля з України, священики, хор, домовина в почоті 8-ох прапороносців із рядів СУМ, вінки квітів від Дружини і рідних, Дружина і рідні Покійного в супроводі п-ва Стецьків, проф. П. Цимбалістого, д-ра С. Галамая, д-ра Р. Малащука, інших провідних членів керівних органів ОУН, представників українського організованого життя на чужині, близьких друзів і знайомих Покійного і багато, багато українських людей.

О 12-ій год. 25 хв. труну з тілом Покійного вставляють над гробом, який жалібна громада обступає з усіх боків, мов би беручи сл. п. Григорія в свої збірні останні обійми українсько-козацького прощання...

Чотири священики продовжують похоронний чин і їхній спів чергується із жалібним співом хору. Над кладовищем незвичайно сумно звучать слова й мелодія ствердження, що Покійному буде вічная пам'ять... Священики запечатують гріб. Хор зі звичною собі майстерністю співає «Ой Морозе, Морозенку», пісню, під звуки якої поховано багато видатних і звичайних українських людей... Чути плач і сумні зітхан-

ня... З домовини забирають прапори і на неї кладуть вінки квітів від Дружини та рідних Покійного. Шістьох друзів спускають труну в могилу. Останні думки, тихе прощання, сльози...

Над відкритою могилою свого заступника востаннє прощає Провідник ОУНР п. Ярослав Стецько. Цей ветеран української національно-визвольної революційної боротьби, від юних літ загартований в мужньому житті й невтомній праці для нації, на котрого не один раз чигала смерть з рук ворогів українського народу, — нині має на очах сльози. Це одне могло б сказати все про Покійного.

Провідник ОУН висловлює невимовний жаль з приводу втрати, яку понесла Дружина, рідні, ОУН, український народ. Сл. п. Григорій з молодих літ посвятився службі своїй нації, як член ОУН, воїн-старшина УПА, потім член Проводу і заступник Голови Проводу ОУН, спів-організатор і співкерівник українського життя в Британії, великий патріот, невгнугий націоналіст. Пан Стецько згадує заслуги Покійного перед ОУН і українською нацією взагалі та висловлює найглибше співчуття Вдові та рідним Покійного. На руки пані Драбат Провідник ОУН передає прапори, якими була вкрита труна. «Спи спокійно, найвірніший Друже!»...

Цілий том можна списати про цю дружбу. Не родинні зв'язки, не спільне багатство, не фаворитизм і навіть не однакове походження, а виключно самовідречна і повна посвяти свого власного життя нації, звели в таку шляхетну дружбу цих двох українців, за одним із котрих уже була історична слава українського державотворця. І ось тепер об'єкт шанування Покійним від юних літ, як і ціла ОУН устами свого Провідника, віддавала йому останню прислугу і шану... (Слово п. Я. Стецька друкуємо на іншому місці цього числа «Визвольного Шляху»).

З черги промовляє п. І. Дмитрів. «... Я складаю Тобі на цьому місці останній салют від усіх подруг і друзів націоналістів цього терену і від усіх місцевих Твоїх найближчих співробітників... Не на рідній Україні, а в далекій чужині прощаємось з Тобою... із вірою та переконанням, що вневдовзі улюблена Україна, якій Ти віддав стільки труду і страждань, буде соборною і самостійною... А тимчасом хай ця чужа земля буде Тобі легкою, а наша пам'ять про Тебе як Друга, Борця і Провідника — вічною!»

Мгр П. Цимбалістий прощався зі сл. п. Григорієм в імені всіх друзів і особисто зі своєю дружиною, накреслюючи пройдений Покійним шлях видатного українського націоналіста та невтомного трудівника на різних ділянках нашого політичного, громадського й культурного життя.

Зворушливим було прощальне слово Голови СУВФ д-ра Р. Малащука. «Не в Україні, а на чужині кладемо в могилу любого Мужа, зятя, братанича, воїна української визвольної боротьби, Заступника Провідника ОУН... Його невтомна праця, змагання з труднощами і боротьба за волю України не пішли і не підуть намарне... Ми зібралися тут, щоб віддати глибокий поклін, велику пошану і дружній салют видатному синові українського народу... Я прибув із Канади, щоб в імені

всіх Його і Ваших друзів передати цей глибокий поклін і шану... Хай пам'ять про Тебе буде вічна і славна!»

В імені провідів і членів Організації українського визвольного фронту в ЗСА прощальні вислови співчуття рідним Покійного передав над відкритою могилою п. А. Соколик.

Голова ЦУ СУМ мгр О. Коваль у своєму слові, між іншим, сказав, що «втратили найкращого друга, провідника, виховника молоді», але «такі не вмирають духом... наслідки Його титанічної праці не згинуть». Прощає Покійного від усіх друзів у Бельгії, Голландії та Люксембурзі.

Пан С. Мудрик попрощав сл. п. Григорія від членів ОУН і Центрального Представництва Українців у Німеччині. «Покійний був із того покоління, котре в 40-их роках віддалося на службу Україні... Пам'ятник Ти збудував собі вічний!»...

Від керівництва і членів Організації у Франції останній салют Покійному передав д-р В. Косик, Голова Об'єднання Українських Робітників у Франції (ОУРФ).

Зворушливе прощальне слово до Покійного, як співорганізатора й керівного члена Союзу Українців у Великобританії сказав Секретар Ради і Директор Головної Управи СУБ п. Ів. Равлюк.

При схилених на «почесть прапорами віддай!» прапорах СУМ над могилою подяку за участь у вихованні молоді і слова прощання від членів Спільки Української Молоді у Британії передав п. Я. Деремenda, Голова СУМ.

(Частину промов публікуємо окремо — Ред.)

Глибоко схвилюваний до краю відкритої могили підходить друг і один з ветеранів боротьби, п. П. Широкий, і мовить крізь сльози, в глибокому смутку: Прийми, Друже, землю із рідної Батьківщини, яку ти так гаряче любив... Боже, прийми Його душу на вічний спокій... Хай чужа земля буде Йому легкою...

Хор співає жалібну пісню «Видиш, брате мій». Її журлива мелодія підсилює і так нестерпно жалібну атмосферу... Майже фізично відчуваєш душевний біль дружини Покійного, п-і Слави Драбат, Його рідних і всієї жалобної громади тут біля відкритого гробу... Жменя за жменю у гріб кидають сиру землю... На чужині виростає ще одна свіжа українська могила... Біля неї кладуть вінки і китиці квітів...

Прощай, прощай, незабутній Друже!..

*

В пополудневих годинах того ж дня, в одній із залей Централ Голу біля британського парламенту, відбулися традиційні поминки-тризна по Покійному Григорієві Драбатові, в присутності Вдови й рідних Покійного, представників ОУН на різних щаблях і в різних країнах, представників багатьох українських організацій і численної жалобної громади.

І. К-ий

В ІМЕНІ НАЙБЛИЖЧИХ ДРУЗІВ!

Горем прибита Дружино! Засмучена Родино!
Всечесніші Отці! Жалобна Грємадо!

Несподівано відійшов від нас у вічність муж, син, друг-приятель, широковідомий великий громадянин, визначний політичний діяч. Немас між нами Григорія; неблаганна смерть вирвала з-посеред нас дорогу Людину!

І ще одна могила виросте на чужині; і ще раз заплаче з болю сумна Дружина і родина по великій втраті найдорожчого, і покотяться гарячі сльози на самоті; засумує й наша велика національна Родина — Україна, яка втратила вірного сина й безкомпромісового оборонця. Усі ми відчуємо цю велику втрату.

За Божим законом людина є смертною. Життя людини на землі має термін: воно не вічне, воно виміряне часом, воно дочасне; воно коротке як точка маленька в нескінченній лінії вічності. І ми це знаємо, але коли з-поміж нас відходить хтось нам близький, дорогий, то ми приймаємо це з великим болем, бо ми люди з людськими почуттями. Ми відчуємо втрату.

За цим же законом людське життя має якесь призначення, має якусь ціль, має зміст, велику частину яких визначує сама людина, сам власник життя, бо людина це вільне створ.

Від нас відійшла особа, змістовне життя якої залишиться для нас усіх світлим прикладом, бо воно було вповні присвячене великій, шляхетній, святій ідеї; бо воно було свідомо поставлене на жертівник свого народу. В особі Покійного ми втратили людину дуже шляхетних прикмет: людину лагідної вдачі, скромну, чесну, толерантну, з почуттям справедливості; людину релігійну, моральної сили, високоїдейну — націоналіста з кришталевиими принципами, яка твердо і відважно, як лев стояла в обороні інтересів свого народу; людину невгнуту як сталь у боротьбі за Волю України. Девізою для нього завжди було: Визволення України, а шлях до визволення — це визвольний революційний шлях.

Наш покійний друг Григорій був переконаний, що для такої цілі, як визволення свого народу варто жити навіть серед найбільших труднощів, варто працювати, варто заплатити і найвищу ціну. Бо це ціль свята. І тому ця свята ціль стала ціллю і змістом його шляхетного життя, а життя у своїй повноті стало для нього засобом для досягнення цієї цілі.

Визволення свого народу з неволі — Самостійна Україна — це було ціллю і змістом його життя, це, як життєдайне світло в даліні, світило йому через цілий час і давало сили на довгому, трудному шляху до визволення, яким Покійний без перестанку, не спочивши ні на хвили-

ну, йшов, чи це працює серед української спільноти, чи це політичною діяльністю на високих постах. І тому не випадково і журнал «Визвольний Шлях» і назва журналу зв'язані з Його ім'ям. Це був твір Покійного, це його зброя, його маяк, яким він свідомо кріпив знесилених, будив приспаних, голосив визвольні ідеї, скеровуючи їх в Україну; це платформа духової сили, віри, вислову борців за Україну в Україні і поза нею. Безперервно увага його й думки були звернені на визвольні процеси в рідному краю, в Україну, для якої він жив і для якої він віддав і останній свій віддих. Мріяв пройти всю цю тяжку, повну перешкод, визвольну дорогу аж до мети, яка йому безупинно світлом світила, його кріпила, і воно боляче, що Він не дійшовши до мети, в силі віку впав, згас передчасно.

З відходом у Вічність друга Григорія, ми, найближчі друзі, втратили щирого, вірного друга, українське суспільство втратило великого громадянина, а Визвольний Фронт — великого борця. У нас усіх дійсно велика і болюча втрата, але й настанова рішуче продовжувати ці діла.

Працюючи нашого друга, нашого близького товариша, наші очі і думки звернені на горем прибуту дружину Покійного, на нашу дорогу Славу, яка переживала з Покієним долю і недолю, була великою опорою для нього на тяжкій дорозі, якою радо крок у крок з Покієним ішла, ділила його життя. Ми не легко знайдемо випадок, — я не знаю подібного прикладу — де б двосердеч'я билось більше співзвучно, більш гармонійно, де б дві особи краще розуміли себе, де б два життя були ніби одне й себе взаємно доповняли, виповняли аж по береги, як було це в Григорія і Слави Драбат. І через те болючіша втрата, більш глибокий і щем розлуки. Розуміємо, відчуваємо і поділяємо Твою велику втрату, Дорога Славцю, Твій невимовний біль у цю сумну годину.

Над могилою клонимо свої голови перед Твоїми тлінними останками, дорогий Друже Григорій. Працюю Тебе, найдорожчий друже, від Твоїх найближчих друзів. Працює Тебе Твоя близька приятелька Аделя. Працюй Грицю, мій старий, вірний Друже! Працюй на віки!

Нехай чужа земля буде Тобі легкою, а славна пам'ять по Тобі вічною!

Проф. П. Цимбалістий

ВИСЛОВИ СПІВЧУТТЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УПРАВИ СУМ

Центральна Управа Співки Української Молоді спішить висловити свої глибокі співчуття Проводові ОУН, Достойній Дружині і Дружам сл. п. Редактора Григорія ДРАБАТА, з приводу так болючої втрати.

Постать сл. п. Григорія залишиться для української молоді як зразок високої ідейності, відданості і працьовитості та духового гарту.

Нехай вічна пам'ять буде Покієному, що весь свій труд і кожний свій віддих, аж до останнього, віддав на службу безсмертній ідеї України, йдучи її визвольним Шляхом.

Омельян КОВАЛЬ
Голова СУМ

ПОШАНА Й ПОДИВ ДЛЯ ДРУГА

(З жалобного слова під час тризни)

Жалобна громадо!

Цей наглий удар всі ми глибоко переживаємо. Тягарем каміння налягла на нас, приголомшує нас ця болюча подія. Ми прагнемо перемогти цей страшний, спільний загальний біль, що стискає нам горло. А перемогти ми мусимо. Друзі, отсе віддавши останню послугу, наші мольби в каплиці й на могилі, останній салют провідному Старшині національної революції ми тут зібрались в об'єднаній громаді й для вшанування пам'яті бойового Друга, одного з найкращих і водночас немов би для того, щоб розділити, пократити на частки ту брилу тягару, з плечей Дружини й Родини перекласти на рамена тих Друзів, що тут зібрались і тих всюди в світі, що зберігатимуть вічну пам'ять про вельми дорогого Друга Григорія Драбата. Я сподіюсь, Дорогі Друзі й Подруги, що ми докладемо зусиль, щоб облегшити тягар і біль, щоб втерти слезу.

Я не ставлю своїм завданням вирізьбити перед Вами духовий портрет Покійного, себто не стану пригадувати його лицарських прикмет й талантів — вже в відозві Проводу їх підкреслено — ні не ілюструватиму прикладами його взірцевої поведінки, хоч це було б важно зробити в ім'я закликів одного з найбільших сучасних борців в Україні про потребу прикладу мужної і громадської поведінки. Замість того спинюсь коротко на декількох фрагментах, епізодах з минулого.

Не спиняюсь на його формотворчому життєвому етапі, хоч тут коротко: Він ніколи й нітрохи не щадив свого часу на те, щоби щодень, щогодини доповнювати себе, самовдосконалюючись. Ні щоденні обов'язки, ні праця нераз позапівнічна не спиняли його від нахилиння над книжками, від бджоло-подібного збирання досвіду з життєвих джерел, а досвід цей в нього помітно зростав, мов скарб дорогий.

Зі щирою любов'ю до України, до землі батьків органічно поєднувалась не менш щира і гаряча любов до організаційного діла, до ідей і людей ОУН, бандерівців, ніколи не меншала вірність і лояльність супроти Проводу. А бували часом моменти випробувань! Наприклад, в 1963 р., мені випало, як передсідникові одної заокеанської конференції ладнати справу з доповідачами з Європи. Ми тоді вперше зустрілись у житті і я мав нагоду спостерігати з яким урівноваженим спокоєм так, неначе й не дрогнув ніодин нерв на його обличчі, з великою дозою самодисципліни трактував Він непередбачені недотягнення. Вже тоді Він викликав у мене подив до його лояльності й вірності Рухові. З літами цей мій подив до Нього не малів, а навпаки зростав.

Йшли роки за роками. На український націоналізм, на бандерівців, як це зрештою стверджував сам сл. п. Степан Бандера, вели постійні атаки різні чинники, свої і чужинецькі, які різними способами, зсере-

дини і ззовні, різними методами, від тонкого ідейного проникання до грубих наклепів, провокацій та засобів безпосереднього тиску силкувалися прибрати до своїх рук український визвольний рух, щоб впрягти його до свого воза.

Тому-то проти ідейного роззброювання визвольної боротьби треба було вести саме ідейне доозброєння, треба було виробляти відпорність проти ідейного баламутства й треба було безвіркам протиставити власну міць, внутрішню віру в справу Організації.

Покійний скеровував свій духовий зір до ідейних і культурних процесів в Україні, а пригадаймо собі, що ворог старався замкнути кордони України, як мовиться, на 7 замків. Пригадаймо, що звісток про вибух відродження молодого покоління України, про виступ 60-тидесятників, про український Самвидав, про Юрія Шухевича, Валентина Мороза, Івана Світличного, В'ячеслава Чорновола, Святослава Караванського й других ще не було. Тому віру в українське відродження, або в те, що наш Голова окреслює, як чудо відродження молодого покоління України треба було черпати з ідеології українського націоналізму, з тої любови Батьківщини, що мов велика ріка перепливає крізь душу народу і є сполученням тих почувань-струмків, що беруть свій початок із багатьох індивідуальних джерел і зливаються в одно міцне річище. Це можна спостерегти і в редактованому Покійним явному виданні, «Визвольному Шляху» та в неявних виданнях, ту колючу й дуже консеквентну градацію справ, ділянок і завдань, що їх обстоював Покійний, а це разом з питанням доросту до кадрів, безпеки та *насамперед дослідження потреб* і можливо найуспішніша *допомога боротьбі в Україні*.

В збірнику про V-ий Великий Збір ОУН найдете, Дорогі, випрацювання Покійного на організаційно-кадрову тематику.

В такому контексті, тобто коли в Покійного, згідно з напрямними Проводу на першому місці, допомога Краєві, в такій ієрархії завдань і обов'язків буде зрозумілою справою його ставлення до багатьох справ внутрішньої політики.

На закінчення ще про один епізод, про мрію, що з нею ледви чи з кимось він ділився...

Це було либонь тоді, коли на одному з засідань, десь в 1969 році, або трохи пізніше прийшла на дискусію тема збірки статей сл. п. Горнового, що то її скритикував Д. Донцов. Тоді після засідання, чи може у перерві, я зі смутком, як ми були коротко тільки у двох, сказав, чи пак, «голосно подумав», що хотів би я на цю чи подібну тематику написати книжку та дещо вже й придумав. Тямлю, тоді Покійний, таємничо всміхаючись, якось довірливо прозрадив й свою мрію менш біль так:

«А ось я, вже маю в голові навіть поодинокі розділи — (поукладані) моєї книжки та брак часу не дозволяє...»

Згодом, ми ще багато разів зустрічались, але до цієї мрії вже не повертались...

Степан ГАЛАМАЙ

ДРУЗІ ІЗ ЗСА СКЛАДАЮТЬ ШАНУ

Всечесні Отці, горем опечалена Родино,
Друже Голово, Жалібна Громадо!

Не лише ми тут з Вами, не лише вся українська громада в діяспорі, — вся Україна хилить сьогодні в жалобі голову — перед одним із найкращих своїх вірних синів, сл. п. Г. Драбатуром.

Передаю болячо-сердечне співчуття опечаленій горем Дружині, Проводові Організації і всій українській громаді у Великій Британії від Організації Українського Визвольного Фронту в Америці.

Ми працювали на далеких віддалях, але ми працювали плече в плече. Ми бачились рідко, але ми ніколи не розлучались. Масове членство і Провід ОУВФ в Америці завжди з нетерпеливістю очікували нових чисел найкращого українського журналу на еміграції «Визвольний Шлях», над яким від самих початків упродовж рівно 30-ти років трудився незабутній наш Друг сл. п. Г. Драбатур. На тій праці Він виявив подивугідну терпеливість, високу інтелігенцію, посвяту національно-християнській ідеї. Покійний увесь час стежив за новими формами національно-визвольної боротьби в Краю, — інформував про них українську громаду і читачів «Визвольного Шляху», довкола якого концентрував найкращих авторів.

Як Заступник Голови Проводу революційної ОУН, ніколи не відмовлявся від доручених йому обов'язків, а мав їх Він дуже багато. Безнастанна праця по 15 і більше годин на добу — була для нього немов закономірною.

Заяву нескореного Валентина Мороза про те, що «Визвольні процеси в Україні тільки що починаються...», сл. п. Друг Григорій Драбатур прийняв, як свою власну. Багато часу Він присвятив вивченню тих визвольних процесів для того, щоб потім точно і чітко інформувати про них членство, — додавати сили і снаги вистояти у важкій боротьбі проти нелюдського ворога московсько-більшевицького імперіалізму.

Точне оприділення самої суті сучасного стану визвольних змагань зроблене Голосом Проводу ОУН достойним Я. Стецьком, як «боротьба за владу нації», покійний друг Г. Драбатур зміцнював конкретними матеріалами — важливими ідеологічними статтями на сторінках «Визвольного Шляху» і інших організаційних видань. Він ніколи не забував також й інших проблем, у тому проблемі національної літератури і культури.

Дуже важко сьогодні казати «Прощай», людині, Другові яка відійшла від нас у розквіті творчого віку, але кажучи оце боляче «Прощай», ми одночасно прирікаємо продовжувати боротьбу за цю Велику ідею, яка була змістом на протязі цілого життя незабутнього нам Друга сл. п. Григорія Драбатура.

Андрій СОКОЛИК

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ АБН СКЛАДАЄ ПОШАНУ*(Слово Слави Стецько на тризні)*

Від імени Центрального Комітету Антибольшевицького Бльоку Народів, — бо представник від Центрального Комітету, голова АБН Делегатури на Велику Британію, білорус, п. Глінський, захворів — припав мені дуже сумний обов'язок, який виконую з глибини серця, віддати глибоку шану і попросити сл. п. Редактора Григора Драбата не тільки від українців, але й від білорусів, словаків, хорватів, латвійців, литовців, естонців, мадярів, грузинів, і всіх других представників поневолених народів, об'єднаних в АБН.

Багато з них знало Його особисто. Редактор Григорій брав участь у всіх конференціях АБН міжнародного характеру на цьому терені, а було їх чотири, брав участь у конференціях АБН красивого масштабу, він разом з нами був активний у всіх акціях АБН, машерував з нами в демонстраційних походах, як редактор «Визвольного Шляху», присвячував завжди багато уваги спільним зусиллям і боротьбі поневолених народів, спільним постановам, інформаціям про акції за кордоном, програмам праці тощо. Він живо інтересувався і скрізь наголошував потребу спільного фронту України з другими поневоленими народами, в боротьбі за рзвал московської імперії на самостійні національні держави.

На міжнародну конференцію АБН, яка відбувалася тому два роки у Мюнхені він виготовив прекрасну аналізу ситуації в Україні, яка згодом була надрукована в журналі Світової Антикомуністичної Ліги в англійській мові.

Пригадую один епізод з останньої конференції АБН, що відбулася минулого року в Манчестері. Перед конференцією напливало багато листів, телеграм. Я сиділа у його бюрі, напроти нього. Відкрила листа і зажурилася. Лист прийшов із Франції, був писаний молоденькою, 17-літньою хорваткою, донею сл. п. Туксора. А він був такого змісту: «Ви запрошуйте мого батька, щоб він приїхав на конференцію. Він не приїде ні тепер ні в будучому, бо він не живе. Його вбили, бо він хотів самостійної Хорватії, але ми будемо так довго боротися аж наша Хорватія буде вільною».

Редактор подивився на мене і сказав: «Не переймайтеся! Бачите, як це гарно вона пише: будуть продовжувати боротьбу молоді».

Кілька днів тому в неділю відбувалися наради молодечої секції АБН і наради АБН Делегатури на Велику Британію в Брадфордї. З болем серця відмічували ми мовчанкою пам'ять нашого дорогого Друга. Дивлячись на велику кількість молодих, мені вчувалися слова Редактора: не сумуйте, гляньте, скільки молодих хочуть продовжувати нашу боротьбу. І сьогодні, коли не лише так багато старших, але і така велика кількість молодих юних друзів супроводжали Його в ту далеку дорогу, мені видавалося, що Він дивиться на нас своїми добрими, мудрими очима наче б хотів нам сказати: «Не плачте, не сумуйте, так багато молодих хоче йти разом з нами продовжувати боротьбу за наші святі ідеали».

С. СТЕЦЬКО

СЛОВО З ПРИСВЯТОЮ ПОКІЙНОМУ ПІД ЧАС ТРИЗНИ

Жалобна Громадо!

Великою у жалобі та по ідеї родиною, ми зійшлись на поминальній тризні.

Відомо, ще одна золота струна прорвалася і чорний обвід ліг кругом світлини дорогої і вельмишанованої серед нас, і не тільки нас, але й тих, які знали особисто або через «Визвольний Шлях», людини, сл. п. Григорія Драбата.

Немає його серед нас і годі втишити біль по незаступимій втраті.

В останньому зверненні до Покійного, а дух його вітає між нами, уклінно кажемо:

»Ти не можеш вже вмерти,
Смерть уже немає сили над Тобою;
Ти живеш серед нас поза смертю«.

Сл. п. Редактор Григорій Драбат житиме у нашій пам'яті таким, яким ми знали його і яким зобразили собі зі змісту 30-ти річників «Визвольного Шляху», як визначного політичного діяча, ідеаліста-патріота, як безкомпромісного борця за волю і державність України, як суспільника — будівничого тривалих незнищимих вартостей, як одного із плеяди одержимих націоналістів, що на п'єдестал України кладуть без відпочинку свій труд і без решти своє життя.

У кожній добі людства, а зокрема у наш час, морального упадку у світі, особистості твердої, ідейної, шляхетної породи, з такими духовими вартостями, якими відзначався сл. п. Григорій Драбат, є світлим дороговказом життя для сучасних і майбутніх поколінь. І цим світлим дороговказом для сумівської молоді, як треба вести життя і гідно до самовідречення служити українському народові, буде її Друг Виховник, сл. п. Григорій Драбат.

Вшановуємо напричуд гарну людину, яка ніколи собою, а завжди турбувалася іншими, близькими і дальшими, бажаючи їм добра і щастя. Вітраж Його багатой духової мозаїки, з фрагментів Його особистого життя, збережемо у нашій пам'яті во віки.

Для СУМ Покійний був твердою опорою. Він живо цікавився сумівським життям і справами СУМ-у. Завдяки Його, завжди прихильному становищу, СУМ у Великій Британії перейшов успішно свою організаційну стадію і розвинувся в потужну, на розміри нашого терену, організацію. Непомітно на зовні сл. п. Редактор Григорій Драбат ідейно унапрямував діяльність Крайової Управи, наголошуючи виховні справи та зовнішньо-політичні акції, як мобілізуючий чинник і як вияв служіння СУМ-у українській справі. На вишкільних таборах молодь уважно і з зацікавленням слухала Його викладів на ідеологічні

теми або про боротьбу України з Москвою. Глибинним знанням предмету і ораторським хистом Покійний з'єднав собі широкі симпатії серед сумівської молоді.

Хайже ж цих кілька слів присвяти будуть виявом пошани, респекту і вдячності від сумівського Проводу Покійному за Його великі вчинки для СУМ-у.

Для мене особисто, що пов'язаний з Покійним знайомством і співпрацею на протязі кількох декад років припала, вельми сумна, функція бути речником СУМ-у на похороні і поминальній трапезі. При тій, сумній нагоді я прощаю також Друга Григорія Драбата від себе особисто і від усієї моєї родини.

Опечаленим Дружині, пані Славі, Матері і Родині висловлюю найглибші співчуття.

Швидко полиняють жалобні стрічки, облетять квіти і вінки, але лавровий вінок Покійного збережуть навек сумівські серця.

У застанові над великою втратою розбудім і скріпимо власні настанови трудитися з більшою посвятою для української справи.

Своїм життям сл. п. Григорій Драбат дав нам гідний приклад до наслідування.

Вічна Йому Пам'ять!

Я. ДЕРЕМЕНДА

Псвідомляємо з невимовним болем і глибоким смутком членство ОУН і українську громаду в Німеччині, що у вівторок 30 серпня 1977 року помер несподівано в Лондоні визначний націоналіст-революціонер, політичний і громадський діяч та видатний редактор-публіцист

сл. п. Григорій ДРАБАТ

Заступник Голови Проводу ОУН, Головний Редактор »Визвольного Шляху«, довголітній Тереновий Провідник ОУН у Вел. Британії.

Нагла смерть Покійного створила неаступиму втрату в рядах ОУН, яка в Його особі втратила небуденну людину і незвичайно обдарованого організатора.

Горем прибитій Родині, Голові й Проводові ОУН, Тереновому Проводові ОУН та всім формаціям Визвольного Фронту на терені Великої Британії висловлюємо наші глибокі співчуття.

Нехай слава по Покійному не загине і британська земля йому буде легкою!

Тереновий Провід ОУН Німеччини

Григорій ДРАБАТ

ДО СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА НАШІ ЗАВДАННЯ*

»Наша доба — доба боротьби української нації за саме життя, за свободу і за підстави дальшого розвитку. В Україні йде змаг цілого народу на всіх ділянках життя. Там проти російсько-більшевицького гніту стоїть одностайний національно-визвольний фронт усіх сил, усіх складових частин українського народу... Український самостійницький фронт держить, поряд з революціонером-підпільником і повстанцем, український духовник, науковець, мистець, інтелігент, робітник і селянин, — кожний, хто у своїй ділянці, на своєму відтинку відстоює український зміст, українську ідею, український інтерес проти всепоглинаючої тотальної російської советизації життя, країни, людини і народу... В усіх країнах під російсько-більшевицьким поневоленням нестримно розвивається процес визвольної революції поневолених народів, а Україна стоїть у її авангарді...« — так, ще в 1948 році, писав у своєму «Слові...» сл. п. провідник Степан Бандера. І його характеристика ситуації в Україні повністю віддзеркалює й сучасну дійсність, а його передбачування дальшого розвитку національно-творчих сил, подій та революційних процесів на Рідних землях здійснюється на наших очах.

Визвольну боротьбу українського народу за його суверенну державну незалежність можна розглядати тільки як історичну тяглість, тому кожний її етап пов'язаний із ранішим етапом боротьби, а своїми наслідками та ідейними дороговказами він променює у майбутнє. Власне на такому ґрунті була розгорнута і революційно-визвольна боротьба ОУН і УПА під час другої світової війни проти обидвох окупантів — німецьких нацистів і московських большевиків. Звідти виводимо чергові етапи боротьби за права і волю української нації, яка триває аж до наших днів.

Таку історичну тяглість і таке перспективне планування теперішньої боротьби на Рідних землях бачимо й у відозві головного командира УПА ген. Романа Шухевича-Чупринки, що ще в 1946 році писав: »Коли Українська Національна Революція, що принесла волю українському народові в 1918 році, в 1920 році була придушена ворожою перемогою, а українська армія, яка до того часу діяла одноціло, немов розплилась, — ворог був переконаний, що вона перестала існувати. Але насправді вийшло не так. Це був тільки момент реорганізування українських революційних сил, момент, коли форми широкої повстанської боротьби замінено іншими формами, підпільно-конспіративними... І сьогодні окупант України може знову думати, що з хвилиною закінчення широких повстанських акцій, УПА перестала існувати. Революція приду-

* Доповідь на Другому Світовому З'їзді Організації Українського Визвольного Фронту, що відбувся 30-31 жовтня 1973 року в Торонті (Канада).

шена. Та й тим разом він грубо помиляється. Бо сьогоднішній момент — це тільки момент переставки сил, момент переходу з одних форм боротьби на інші... З питомою вам очайдушністю і витривалістю, про які ходять легенди по цілому світі, будете продовжувати славні традиції УПА, будете виховувати своїми героїськими чинами нове, наростаюче покоління, щоб і його включити в революційну боротьбу...»

У тих словах головного командира УПА маємо генезу дальших революційних процесів в Україні, які розвинулися у наступ ідейних позицій Українського Визвольного Руху на позиції ворога і охопили всі верстви українського народу, зокрема молоде покоління.

Нинішні національно-визвольні процеси на Рідних землях, що відомі й нам на чужині, насправді є тільки частиною того, що пробивається наверх, себто частиною того визвольного потенціалу, що складається на цілість українських революційно-визвольних сил.

Аналізу ситуації в Україні та розвиток визвольної дії після другої світової війни можна охопити такими етапами:

1-ий етап: 1944-1950 роки — всенародне повстання, за окресленням Святослава Караванського. В ті роки розгорталася збройна боротьба УПА і ОУН проти московських окупантів, що охопила широкі народні маси і стала всенародною. Завершилася вона зміною тактики і метод, себто переходом у глибоке підпілля з одночасним наступом ідей визвольного націоналізму і пенетрацією ворога не тільки в Україні, а й на всіх теренах московської імперії, зокрема в концтаборах і на засланні, де опинилась значна частина борців за волю України.

2-ий етап: 1950-1960 роки. Тут бачимо перші наслідки зміни тактики підпільної визвольної боротьби — повстання в концтаборах політв'язнів, страйки в Україні, дія підпільних націоналістичних груп в Україні й концтаборах, судові закриті розправи над їх учасниками із жорстокими вирокami, переважно до кари смерті. Наприкінці 60-их років починається і культурно-національне відродження, що згодом виявилось у т. зв. явному Русі опору. Саме ті роки можна уважати за переломові в загальнонаціональному значенні, бо остаточно переборено страх від терору, яким московські окупанти були скували думку й душу українського народу.

3-ій етап: 1960-1970 роки. Поширення визвольної дії на т. зв. явний сектор. Починається масова ідейна мобілізація українських патріотів, зокрема 3-поміж молоді української інтелігенції і молоді, до боротьби за українську духовість, за українську культуру, мову і державну суверенність, себто — повну незалежність України від Москви. Йде демаскування московського імперіялізму й шовінізму, відбуваються спроби, навіть на основі конституцій т. зв. УРСР і СРСР, добитися відкритих судових процесів, на яких підсудні діячі української культури могли б виступити на захист української нації, її права на суверенну державну незалежність. Т. зв. захальна література стала одним із засобів правдивої, вільної інформації та мобілізації ширших кіл українського суспільства до явного спротиву русифікації, теророві КГБ і

адміністративного апарату окупантів, розгулові московського шовінізму, що довів Україну до колоніального стану.

4. 1970-ті роки можна уважати за початок чергового етапу. Москва застосувала жорстокий терор проти діячів української культури, які брали участь у явному Русі опору, зокрема проти борців за права і волю українського народу, намагаючись зліквідувати всі українські національно-визвольні сили і придушити революційні настрої. В цьому, нинішньому, етапі вже позначилася переоцінка дотеперішніх явних метод боротьби, включно із висновками, які мали б забезпечити дальшу дію революційно-визвольних сил.

На підтвердження правильності аналізу кожного із згаданих етапів можна подати дуже багато документального матеріалу, але з різних причин обмежуємося тільки певними ствердженнями.

Дуже важливе те, щоб цьому явному Рухові опору в Україні визначити справедливе і правильне місце в цілому революційно-визвольному процесі на Рідних землях. Як знаємо, Рух явного опору складається головню з молодой або молодшої культурної еліти, яка в наші дні, побіч виразно націоналістичних борців, опинилася під жорстоким терором московських окупантів. Головне спрямування цього Руху опору було таке:

- а) Поширення змагання за національне відродження і самостановлення;
- б) боротися за права української нації явними методами, дозволеними навіть конституціями т. зв. УРСР і СССР;
- в) боротися з русифікацією, московським імперіялізмом-шовінізмом, як головним чинником поневолення України;
- г) захищати українські культурні надбання, українські традиції і вартості, включно з релігією і українською мовою. Оборона національної гідності, свободи творчости і вільного розвитку української духовости.

Головними засобами діяльності учасників Руху опору були різні літературні й мистецькі гуртки, а в дії — захальявна література і організовані патріотичні виступи з нагоди Шевченківських, Франківських та інших роковин або подій. Характер їхньої дії — соборницький, а засяг — ціла Україна, концтабори та інші частини теперішньої московської імперії, у яких діють визвольні рухи поневолених Москвою народів.

Заслуги і досягнення явного Руху опору: зміна психіки народу, зокрема його провідної культурної і громадської верстви. Великий зріст національної свідомости в соборницькому аспекті, перенесення центрів руху опору із села до міста, залучення до нього патріотичної української інтелігенції, головню студентів і молоді. Уточнення у всіх верствах українського народу, хто є ворогом-окупантом України, із виразним зверненням вістря боротьби проти московського імперіялізму й шовінізму, проти накиненого окупантами комунізму-большевизму, як засобу панування над поневоленими народами.

У стихійному зростанні та поширюванні Руху опору в Україні схре-щувались і різні світогляди й теорії, між якими були й невдалі спроби знайти правильний шлях для визволення України, але завдяки революційним силам визвольного націоналізму — національна ідея стала в ньому домінуючою. З нього вийшли повністю національно і світоглядно скристалізовані такі одержимі борці, як Валентин Мороз і його послідовники, що національну ідею висунули за прапор визвольної боротьби.

Банкрутство комунізму, марксизму-ленінізму й націонал-комунізму серед молодого і молодшого покоління української нації віддзеркалюють ствердження незламного Валентина Мороза та інших крайових авторів:

»Національна ідея є і буде, сьогодні вона для нас актуальна і означає ідею про повноту суверенного державного життя та культурного існування української нації... Національна ідея каталізує безмежжя інших загальнолюдських ідей... І саме заглиблення в національну ідею, віддання її веде разом у найпотемніші глибини інших соціальних і духових потреб... Націоналізм — невід'ємна частина самої нації... Під прапором націоналізму відбувається національно-визвольний рух у всьому світі...«

Такі й подібні ствердження молодих крайових авторів однозвучні з тими ідейними позиціями, з яких ведемо боротьбу за визволення України.

Значним вкладом Нескорених у формування безкомпромісової самостійницької державно-політичної думки серед широких народних мас є те, що вони виразно відмежувалися від російських т. зв. дисидентів і »демократів«, які прагнуть здобути для себе більші права і »виправляти« московсько-большевицьку систему, вбачаючи в цьому рятунок московської імперії, що загрожена визвольними рухами поневолених нею народів. Українські борці навпаки — наголосили національне визволення, що означає розвал московської імперії і відновлення суверенної Української держави.

Спроби частини українських культурних діячів покликатися на нібито забезпечені конституціями УРСР і СРСР права Україні провалилися, а реакція московських окупантів стала остаточним ударом по всіх теоріях про можливість т. зв. еволюції і демократизації імперського режиму, про зміни і поліпшення московсько-большевицьких законів. Натомість ще раз підтвердилась правильність національної визвольної концепції, що права і волю Україні можна здобути тільки шляхом революційної боротьби, а не домаганням реалізації паперових обманих конституцій окупанта.

Погром явного Руху опору в Україні не означає перемоги московських окупантів та придушення українського визвольного руху знову на довгі роки. Не зважаючи на масові арешти, жорстокі засуди і терор, в Україні боротьба не припинилася, навпаки — опір зростає, але прибирає інших, вже глибоко конспіративних форм.

Саботажі, страйки, напади на магазини зброї, вивішування українських національних прапорів, навіть збройні зудари із силами окупантів та інші подібні, підпільного характеру акції в Україні, що проявлялися одночасно з опором явного руху, набирають сьогодні особливого значення у розвитку дальшої безперервної революційно-визвольної боротьби українського народу.

Передумовою організованої і переможної збройної революції завжди була і є світоглядова, моральна й політична революція. Тому сьогодні в Україні розгортається величезний бій українських національних сил з московськими окупантами за душу української нації. Не зважаючи на великі жертви борців за духово-національне відродження українського народу і за його національне й соціальне визволення, та жахливий терор і тотальне національно-політичне поневолення, ідейна перемога вже за тими, що горять святим полум'ям одержимости у боротьбі за волю і права української нації. Тому:

»Україна є! Живе і діє!
Дихає! Бороться! І світає!
І в кайданах не вмира надія,
Воля і правда не вмира святая«.

— Так пише, вже з тюрми, один із сучасних поетів України, що впав жертвою теперішньої, нової хвилі неосталінського терору.

»Безсмертним жаром революцій українська пломенить зоря«, каже той же поет, як один із представників молодого покоління.

Так маємо наочний доказ історичної тягlosti української визвольної боротьби наших днів. Під визвольними прапорами батьків ідуть сини. Степан Бандера, Роман Шухевич-Чупринка стали найновішим символом національних прагнень, ідейним дороговказом у новому етапі боротьби за державну незалежність української нації. Закатовані в тюрмах і концтаборах такі велетні духу, як Михайло Сорока, переслідувані й тортуровані такі незламні своїм характером представники молодшого покоління, як Юрій Шухевич і Валентин Мороз — стали для молодшої генерації зразком героїчної української людини.

Але пам'ятаймо, що боротьба українського народу відбувається в особливо важких і жорстоких умовах, сперта тільки на його власні сили. А довкола, як пише з тюрми вже цитований поет, »Росія... грати... каземат, Хоч на російському престолі Не той сатрап«. Всюди панує тотальне й безоглядне національне, культурне й релігійне поневолення, всюди безщадний економічний визиск. Україну новими хвилями заливає терор, арештування — масові, а присуди — драконські. Особливо жорстоко розправляються окупанти з українськими націоналістами-революціонерами, яких судять вдруге, катують, розстрілюють. Переслідують студентів, викидають з університетів, усувають професорів-патріотів, цькують і арештують українських культурних діячів, кожного українського патріота. Українські Церкви загнали в каткомби, священників і вірних переслідують.

І в такий жорстокий час, коли українська нація напружує всі свої духові й фізичні сили у боротьбі за своє існування і свою державну незалежність, а кращі її представники свідомо беруть на себе важкий хрест і несуть його на українську Голготу, щоб вивершити мученицькою смертю воскресіння України, — ми українці за кордоном, мусимо повністю усвідомити собі, що наша допомога визвольній боротьбі України стала справою нашого сумління, нашої честі і гідності, як синів і дочок героїчного українського народу.

Зокрема велике моральне зобов'язання до поневоленої України мають Організації Визвольного Фронту, що складаються переважно з колишніх учасників та прихильників визвольної боротьби ОУН і УПА на Рідних землях та їх молодших ідейних послідовників, вже народжених або вихованих на еміграції. Український людський і матеріальний потенціал за кордонами України дуже великий, але він ще не використаний належно для допомоги визвольній боротьбі на Рідних землях та розгорнення всебічної самостійницької політичної акції у вільному світі в обороні прав і волі українського народу.

Коли сьогодні в Україні слово зброєю стає, у спокійне плесо українського життя за кордоном, замість бурхливих струменів з рідної України, що збуджували б голос сумління і почуття національного обов'язку, все більше впливається намулу, отруйного обивательського самозаспокоєння і самозадоволення матеріальними благами.

У грізний час розгулу московського терору в Україні, коли тирані намагаються катуванням і хемічними засобами ламати волю арештованих українських патріотів, примусити їх до «покаянних заяв», щоб скомпромітувати ідею українського національного визволення та її носіїв, незламний Валентин Мороз на кагєбізьському судилищі заявив:

«Що ж, будемо битися... Саме тепер потрібно, щоб хтось показав приклад твердості... Випало мені... Важка це місія. Сидіти за ґратами нікому не легко. Але, не поважати себе — ще важче. І тому будемо битись!»

Саме такою повинна бути і реакція українських патріотів в Організаціях Визвольного Фронту на байдужість у західному світі до подій в Україні, на пасивне ставлення частини української еміграції до тотального наступу московських окупантів на українську націю. Хтось мусить і тут, у вільному світі, дати приклад, взяти на себе цю важку місію в обороні прав і волі України. І коли випало нам — сповнім її гідно й чесно.

«Апостоли! Апостоли потрібні сучасній Україні, а не ситі пристосуванці — «реалісти» з їх аргументами. Ні один духовий переворот не відбувся без апостолів. Сучасне українське відродження також неможливе без них!», — кличе Валентин Мороз.

Таких же апостолів і такого самого духового зрушення, що сколихнуло б сумлінням усіх, потрібно і нам, поза межами України. Звертаючись до українців поза Україною, ув'язнений поет пише: «Ви в чужині без Батьківщини, А ми, безбатченки, на Україні», і кожний з нас «ви-

нен... За те, що й досі на землі Є Україна без України і без калини солов'ї».

У світлі такого відвертого докору, клич »Лицем до України«, що ми його часто вживаємо, як вияв хвилевого патріотичного запалу і перетворюємо у святкову фразу, є особливо великим зобов'язанням до поневоленої Батьківщини-України, яке вимагає відповідних зусиль, жертвості й ідейності кожного дня, кожної хвилини, за всіх умов, на кожному місці нашого поселення. Це закон життя і діяльності українського патріота, що живе поза межами України і далі жертвно служить своєму народові.

Перше й найголовніше наше завдання поза межами України: мобілізувати всі сили і зосереджувати всі засоби українського суспільства у вільному світі на допомогу визвольній боротьбі української нації. Звідси випливає й необхідність та мета нашої активної участі в українському громадському, культурному, науковому, виховному й суспільному житті, щоб унапрямувати і пристосовувати його до потреб і вимог української визвольної справи.

У вільному світі, у всіх країнах нашого поселення, мусимо розгорнути всебічні масові акції на захист арештованих і засуджених борців за волю й права української нації, їхніх переслідуваних родин і всіх українських патріотів.

Розгорнути якнайширшу міжнародну акцію і мобілізувати світову opinio — всіх волелюбних людей, у тому й державних діячів і представників різних ділянок життя — проти московського загарбництва і тиранії, насильницької русифікації, безпощадного політичного й економічного визиску поневолених Москвою націй, переслідування українських Церков і релігії, людино- і народовбивства, та рішуче домагатися здійснення прав України й інших поневолених в т. зв. ССРСР народів на їхнє вільне, суверенне державне життя.

Докласти всіх зусиль, щоб допомога українців за кордоном поневоленої Україні була найефектовніша, щоб всебічна підтримка визвольної боротьби українського народу прискіпила її завершення повною перемогою.

Другий Світовий З'їзд Організацій Визвольного Фронту відбувається під кличем: »Всі наші сили на допомогу Україні!« Це маніфестація нашої духової єдності з борцями в Україні, з цілим неупокореним українським народом, продовженням якої мусить бути щоденний наш чин, наша ідейність, жертвність і безкомпромісність у боротьбі з окупантами України, бо тільки тоді можемо з чистим сумлінням здати звіт перед своєю поневоленою Батьківщиною.

Віriamo, що спільними зусиллями всіх сучасних поколінь української нації, в Україні й поза нею, переможемо найбільших тиранів світу — московських імперіялістів-шовіністів. Розвал московської імперії і відновлення на її руїнах національних суверенних держав, зокрема української, це одночасно єдина заповідь і справедливого тривалого миру в цілому світі.

17-го серпня 1977 р. в Торонті, Канада, відійшла від нас назавжди після важкої недуги дружина сл. пам. Провідника ОУН, довголітній член ОУН

сл. пам. ЯРОСЛАВА з Опарівських БАНДЕРА

Покійна народилася 14 вересня 1907 р. у Сяноці в священничій родині. Батько її о. Василь був польовим священиком Української Армії під час першої Світової війни й загинув у бою проти поляків. Мати Покійної з двома маленькими дітьми — Ярославом й Левом, як учителька, мусіла пробиватися крізь життя, одночасно працюючи над національним усвідомленням українського селянства. Мати Покійної й брат Лев загинули під час другої Світової війни. Брата Лева — члена ОУН — розстріляли німецькі окупанти України. А матір замордовано серед досі невідомих обставин, коли повернулася з Польщі до свого рідного села.

Під час кількарічного ув'язнення сл. пам. Провідника нацистською Німеччиною 1941 у поліційній тюрмі в Берліні і в концтаборі Саксенгаузен, коли Провідник стояв перед постійною загрозою смерті з рук гестапо, сл. пам. Покійна мужньо з маленькою дочкою несла свій хрест. У часі дуже рідкісних відвідин у тюрмі, не зважаючи на нагляд гестапо, їй вдалося, з ризиком для себе, перебирати від сл. пам. Провідника вказівки для Організації, яка діяла в підпіллі на протинімецькому й протиросійському фронтах.

Після розгрому Німеччини, живучи у постійній погоні НКВД-КГБ за Провідником, а в перших часах після закінчення війни і з поміччю деяких західних інфільтрованих поліційних чинників, втерплювала мужньо з малими дітьми небезпечне життя скитання з місця на місце, доки 1959 р. московський окупант не досягнув своєї нікчемної мети — замордування Провідника. Цей найбільший удар Покійна сприйняла знову дуже хоробро й гідно, свідомо своєї великої жертви, яку склала вся її родина для визволення України.

Увесь її життєвий шлях був встелений тернями і терпінням, але глибока віра в Бога й Україну тримала її при житті. Вона символізує жінку-страдницю України, що її уявляє безбожницький російський окупант, жінку-страдницю, яка жертвує все найдорожче на шляху боротьби українського народу за його волю й державну незалежність. За Україну загинули її Батько, Мати, Брат і Товариш життя, що став символом непереможности й героїзму нації. Про неї можна парафразувати слова Стефаніка: »Ти дала одного, а я чотирьох«.

Покійна залишила в горі дочку Наталю з чоловіком Андрієм і дітьми, дочку Лесю й сина Андрія з дружиною Марусею й дітьми.

Провід ОУН складає Дітям, Внукам й усій Рідні, ближчій і дальшій в Україні й на чужині, вислови найглибшого співчуття.

Похорон Покійної відбувся в Торонті 22 серпня 1977 року.

Нехай чужа земля буде їй легкою!

*Провід
Організації Українських Націоналістів*

УПА — ДОРОГОВКАЗ ДЛЯ ВОЛЕЛЮБНОГО ЛЮДСТВА

Звернення Проводу ОУН в 35-ліття Української Повстанської Армії

Українська Повстанська Армія (УПА) стала не лише неперевершеним символом героїзму нації, символом і носієм нескореної і непереможної боротьби за свободу і справедливість, але передусім носієм ідеї *влади* української нації на українській землі. Без влади нації не існує держави нації. Культ *влади* української нації на рідній землі — це те найважливіше, що УПА і її ініціатор, революційна ОУН, вкорінили, розбудили з духовості нації, яка на протязі століть жила в неволі і прагнула завжди свободи, інколи ставила в тінь гасло: немає свободи без влади нації на її землі. УПА — це понад усе *влада* української нації на її землі.

В жовтні 1977 р. минає тридцять п'ять років від постанови УПА. ОУН-УПА створили новий період української державності. Влада української нації на українській землі в той період тривала від 1941 р. до 1950 р. Не є вирішальним те, що українська влада не охоплювала всієї, чи великої частини території України. Вирішальним є те, що вона існувала на українській землі і її визнавав і їй підпорядковувався український народ! Це був останній період української державності. До нього треба нам нав'язувати. Без визнання його не може заіснувати ніякої загально-української державної формації. Хто заперечує ОУН-УПА-УГВР 1941-1950 рр. той зупинився у розвитку державницької боротьби нації, котра не закінчилася в 1918-1920 роках, але триває по-сьогодні. Новий період Української державності розпочав Акт 30-го червня 1941 р., що його революційна ОУН і УПА кров'ю найкращих освятила у двофронтовій війні проти двох найбільших тодішніх воєнних потуг світу: нацистської Німеччини і большевицької Росії.

УДП-ОУН-УПА-УГВР — це революційно-державницькі формації, що творили найновіший період української державності. УГВР під проводом голови її Генерального Секретаріату Р. Лозовського-Шухевича-Чупринки продовжувала світлі державницькі традиції УДП, голова якого відмовився відкликати Акт проголошення відновлення державності й уступити, не зважаючи на ультимат німецького уряду. Деякі члени УДП були замордовані Гештапо, інші вкинені в концтабори, вдержали терор нацизму і не зламалися. А символ боротьби нації сучасного періоду Степан Бандера — незламний супроти нацизму — згинув з рук Москви з наказу Хрущова-Шелєпіна. Генеральний Секретаріат УГВР під проводом ген. Романа Шухевича Головного Команди-

ра УПА і Голови Проводу ОУН продовжував функції УДП арештованого Німеччиною, яка виповіла війну Україні. 1418 днів було потрібно, щоб перемогти найбільшу воєнну потугу того часу — Німеччину. А більше ніж десять років Росія не була в силі перемогти УПА. Не поміг їй і пакт з 1947 р. трьох держав — СРСР, ЧСР, Польщі. Вкінці в 1953 р. всенародне повстання було фізично зламане, але ідейно воно не переможене. Боротьба прийняла нові форми і ведеться далі. Повстання в концтаборах в 1953-1959 рр. — це продовження величних традицій УПА. Шести- і семидесятники в Україні — духові діти — героїки УПА!

Проллята кров ніколи не йде надаремно!

УПА пригадує нам найбільшу правду поставання чи відновлювання держав. Зброя вирішує все. Ніхто нам волі і незалежності, ніхто *влади* — українській нації — на українській землі не дасть без нашої збройної боротьби! Це нам пригадує УПА! Ніякі плебісцити, еволюції, демократизації, лібералізації режиму не принесуть *влади* українській нації на українській землі, а виключно збройна боротьба. Тому культ УПА — це культ української державності! Культ УПА — це культ української *влади*, — це культ героїки життя, — це культ величії української нації, непереможності її духу і її стремління до власного, самостійного життя!

Москва ще й нині дрижить перед легендою УПА. Звідкіля ці десятки «рсманив», пашквілів, різних публікацій скерованих проти УПА-ОУН?! Слабими і неважними не интересуються. Їх ігнорують. Сьогодні Москва більше боїться тіней Бандери і Чупринки, ніж американської ядерної зброї, проти якої має свою протизброю. Але проти *ідей УПА*, проти ідей — Бандери і Чупринки не існує ніякий ідейний «антидот»!

УПА сьогодні — ідейний, політичний і мілітарно-стратегічний дороговказ для вільного світу. Епоха термоядерної, водневої і, її витонченої, нейтронної зброї наближує все більше і більше воєнну стратегію до партизанського типу. Величезні воєнні скупчення матеріялу і військ НАТО — це пригожий об'єкт для знищення тактичною атомною зброєю в руках Москви. Коли на нейтронну бомбу Москва може відповісти ядерною тактичною зброєю, то закономірною послідовністю є: реконструювати величезні воєнні скупчення людського матеріялу і техніки на невеликій укрітій «техно-команди», прийняти «техно-партизанський» тип ведення війни. Назріває «партизанська організація» модерної війни як альтернатива до атомної війни, до якої («партизанської організації») Захід буде примушений закономірним розвитком воєнної технології. Але ще одної правди, істотної він не пізнав, що нічого остаточно не вирішать «техно-команди», себто «техно-партизанство» західніх військових частин у зударі з російськими напасниками, доки не скаже свого остаточного слова: всенародня повстансько-революційна визвольна боротьба поневолених націй в російській імперії. В УПА і повстанських арміях десятків інших поневолених народів лежить ключ розв'язки світової кризи, перемоги над більшевизмом. Усі інші заходи це лише або паліятиви, або ведуть до всезнищення світу ядерною зброєю.

Як показує досвід історії, майбутнє світу не вирішать ні технологічні супервинаходи, ні технократи без душі і серця, а *Повстанські Армії Уярмлених Націй*, полонені ідеєю нації, героїкою життя, вищими, вічними ідеалами, якими живуть народи і люди!

Наука для нас: плекаймо культ збройної сили, воєнізуймо нашу молодь, при звичаємо її до суворого і ризиковного життя, навчаймо наш народ цінити понад усе ідеал і героїчний змісл життя, а не саме життя »за всяку ціну«; виховуймо народ жити великим і величним, нехтувати дочасним, а прагнути вічного, — плекаймо культ не гедоністичної, капіталістичної, але націоналістичної, героїчної людини! Не дозволяймо баламутити народ фікціями і облудами. Поборюймо російську колонію »УССР«, буцімто якусь »українську« фіктивну державу, якої вже навіть в паперовій конституції Москва позбавила права на власне військо. Україні багато корисніше вказувати на те, що »УССР« — це російська колонія, нацистський райхскомісаріят, царське ген. губернаторство. В епосі деколонізації, коли міжнародні організації схвалюють резолюції та постанови про розвал колоніальних імперій, нашим завданням є показати, що ССРСР — це колоніальна імперія, що усі т. зв. республіки — це колонії в центрі культури і цивілізації, — в Європі, а не змагатися за здійснення т. зв. конституційних прав, напр., УССР, коли УССР навіть на основі конституції є наявною колонією Росії. Ми рішуче вимагаємо деколонізації ССРСР, тобто розвалу її на національні незалежні держави!

ОУН-УПА-УГВР воювали за незалежну українську державу на два фронти, проти Німеччини і Росії, проти УССР-колонії Росії, і за цю ідею згинув у бою з військами Росії Головнокомандуючий Збройними Силами України генерал Роман Шухевич-Чупринка. Скільки таких прикладів є в історії світу, щоб Вожд Армії гинув на полі слави?! Генерал Роман Шухевич, Головний Командир УПА, належить до таких виїняткових постатей світової історії!

Відзначаючи 35-ліття УПА, віддаймо честь теж українцям-воякам у царських полках, які 60 років тому підняли березневу національну протиросійську революцію і тим чином започаткували у той час збройну боротьбу за Українську державу. Не нав'язуймо цієї річниці до жодного універсалу 1917 р., бо листопадовий універсал не проголошував ідеї незалежної суверенної держави, але українці-вояки за цей ідеал суверенної держави, а не за жодну федерацію, починали національну революцію і клали на жертвовнику Батьківщини за її державність свої козацькі голови.

Наш поклін воякам-українцям березневої революції, як початку національно-визвольної революції, визвольної протиросійської війни, що довела до світлх Актів 22 січня 1918-19 рр. — відновлення Української Самостійної Соборної Держави у формі Української Народної Республіки! Козацькі українські полки того часу — передвісники УПА. Військові з'їзди — дороговкази для збройної боротьби; тієї правди не розумів провід народу того часу, за малими виїнятками М. Міхновського, С. Петлюри, Д. Донцова і інших.

Березень 1917 р. і жовтень 1942 р. пригадують нам, що тільки зброя вирішить наше майбутнє. Отже плекаймо незмінно дух збройної боротьби нашого народу, нашої молоді, щоб вона вивчала воєнне діло, щоб поборювала всякий пацифізм, всесвітянство, псевдогуманізм, бо в цьому страшному часі переживуть лише суворі і безоглядні борці, які не знатимуть компромісу з літеплими, але націю і її ідею влади, державу ставитимуть на вирішний плян. Наша найвища мета — це Українська Самостійна Соборна Держава! Без прогнання москалів збройною рукою з української землі немає і не буде волі й справедливості на нашій землі, бо немає нашої рідної української влади!

ХАЙ ЖИВЕ ВЛАДА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ НА УКРАЇНСЬКІЙ ЗЕМЛІ!

ХАЙ ЖИВЕ УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ — переможний носій збройної боротьби української нації за свою владу!

Хай живе революційна ОУН — надхненник УПА в її героїчній боротьбі за УССД, за розвал російської імперії і знищення большевизму!

Хай живою буде пам'ять про генерала Романа Шухевича Головнокомандуючого Збройними Силами України!

Хай живе пам'ять про Степана Бандеру — великого сина України!

Слава Українському Державному Правлінню із 1941 року!

Слава Україні, Героям слава!

М. п. у жовтні 1977 р.

ПРОВІД ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

«Шлях Степана Бандери — це був шлях цілої ОУН і цілої української нації і таким він останеться надалі.

Заповіт Провідника української національно-визвольної революції мусить стати для нас єдиним дороговказом і моральним законом у нашому житті і нашій боротьбі.

Ні на мить не припиняймо тієї велетенської боротьби, яку всі ми разом ведемо довгі десятки років проти лютого окупанта України — московських імперіялістів. У відповідь на черговий кривавий ворожий акт зміцнімо нашу боротьбу за Українську Самостійну Соборну Державу, за визволення нашої Батьківщини з-під влади терору і грабунку з боку ненажерливої Москви. Ще міцніше згуртуймося під прапором національно-визвольної боротьби, під прапором великого, безсмертного духа Степана Бандери! Зміцнім нашу сторожкість супроти всіх ворожих затій, скріпім нашу внутрішню зобілізованість і дисциплінованість! Всі наші сили віддаймо для закріплення могутніх позицій українського національно-визвольного фронту, що їх не змогли б захитати навіть найзапекліші атаки ворога, фронту, який привів би до повного розгрому Москви і до встановлення волі й справедливості на землі.

Вічна слава Лицареві української національної революції, вірному Линові України, Степанові Бандері!»

(Із «Звернення Проводу ЗЧ ОУН», жовтень 1959 р.)

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИЗВОЛЕННЯ

Степан БАНДЕРА

ПРОТИ ІДЕЙНОГО РОЗЗБРОЮВАННЯ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ

»На Заході не люблять націоналізму, не люблять революції, не люблять фанатизму. Непопулярність нашої справи й багато труднощів на зовнішньому відтинку походять із того, що сучасні визвольні змагання організують і ведуть українські націоналісти, які мають марку фанатиків, і що ці змагання окреслюється як національно-революційну боротьбу, а визвольну концепцію — як національну революцію. Якщо хочемо знайти прихильне ставлення західних держав до нашої справи, мусимо все це змінити. Не треба виступати з націоналізмом, з революцією, не підкреслювати постулату державної суверенності, а тільки надавати нашій боротьбі характеру резистансу — боротьби проти большевизму, як проти системи диктатури й тоталітаризму, за демократичний державно-суспільний лад. Це треба робити не тільки в усьому тому, що призначене для чужинців, а й треба провести відповідну внутрішню перестановку в ідеології, програмі, в політичній концепції, в тактиці й методиці, в побудові визвольного руху, в розставленні й наголошуванні значення поодиноких складових сил«.

В такому сенсі й з такою аргументацією ідуть постійні атаки на сучасний революційно-визвольний рух за кордоном. Їх ведуть різні чинники, українські й чужинецькі, різними шляхами і способами, зсередини й ззовні, від тонкого ідейного проникання, аж до грубих наклепів, провокацій та засобів безпосереднього натиску. При цьому різні чинники мають різні інтереси. Дехто керується навіть щирим переконанням, що така »перестановка« справді була б корисна для успішності наших визвольних змагань. Інші, мавши на оці свої особисті чи групові інтереси, розраховують на те, що »перестановка« у визвольному русі дасть їм змогу зайняти чільні позиції. Не бракує також сторонніх намагань прибрати до своїх рук український визвольний рух, впливати на його напрямок і дію, зробити з нього інструмент власної політики, замість мати діло з незалежним, суверенно-діючим динамічним фактором.

По такій самій лінії іде теж одне розгалуження іншої розкладової

акції, яка має за мету зрушити, підважити спаяний і боездатний український революційний націоналізм.

Тут не вдаємося у глибший розгляд тих різних напрямків, розглянемо тільки самий зміст поданої напочатку тенденції, що її можуть висувати й люди доброї волі та чистих намірів, які мають на увазі тільки справу визволення України та керуються своїм розумінням проблеми, а не іншими мотивами. У підставі таких тенденцій лежить бажання зв'язати справу визволення України з політикою західніх держав і для того пристосуватися до них. У сучасному міжнародному укладі та в його майбутній розв'язці вбачається тільки одну сторінку — протиставлення і розигру двох силових комплексів, динаміку й потенціал яких розцінюється лише фізично-матеріальним мірилом. Ідейну сторінку світового змагу трактується як побічний, додатковий відтинок, а не як суттєвий фактор. Недооцінюється того, що змагання протиставних суспільно-політичних ідей у світовому масштабі так само буде вирішувати про загальний вислід, бо воно визначає місце і ролі багатьох сил по одному чи другому боці, впливає на динаміку окремих складових сил, на спаяність і скоординованість дії протиставних силових таборів.

Якщо мати на увазі потенціал західніх держав, міряний цифровими даними різних його складників, — кількість населення, сирівцеві ресурси, стан промисловости і спроможність збільшити її потенціал, мобілізаційний стан морських, повітряних і сухопутних військових сил тощо, — то можна робити помилкові висновки. Такий же помилковий висновок впливає із порівняння самих цифрових даних воєнного потенціалу західнього й советського бльоків у їхній статистичній формі. Треба дивитися на те, скільки, в якому напрямі і з якою динамікою західні держави використовують свої сили й ресурси в протиставленні большевицькому наступові. За такого розгляду побачимо, що в дійшовому відношенні, а голововно в політиці, в ідейно-політичному протиставленні, ефективна вага потенціалу західніх держав дотепер не використана.

Для наочної аргументації нашого твердження вкажемо на деякі моменти. Безкомпромісове протиставлення між СССР і т. зв. капіталістичним світом, себто західніми державами, та неминучість тотальної розправи між ними за »бути чи не бути« — це постійний чинник сучасного міжнародного життя, який існував ще далеко перед минулою світовою війною, так само, як під час війни і після її закінчення. В цьому нічого не змінилося, бо большевики, не зважаючи на воєнний союз із західніми державами та тактичні зміни своєї політики, вперто здійснюють свою генеральну лінію і настанову цілим своїм внутрішнім розвитком.

Західні народи добре знали про це ще й перед спілкуванням з СССР у другій світовій війні. В час війни з гітлерівською Німеччиною СССР мав ніж на горлі й большевики більше потребували допомоги й союзу західніх держав, ніж вони їхньої, большевицької. Проте большевики не зробили в себе засадничої перестановки, не зреклися ривалізації і

розправи з тогочасними своїми західними союзниками, ані не провели демобілізації протиальянських настроїв. Навпаки, при всій загрозовості й труднощах війни з Німеччиною, політика й стратегія ССРСР була послідовна з розрахунком, що відразу після закінчення війни з Німеччиною має прийти період суперництва, конфліктів і генеральної розправи із західними союзниками, і до цього большевики завжди готувалися, здобуваючи найвигідніші позиції.

Це мусіли бачити й розуміти керівні політичні чинники західних держав. Якщо ж вони цю дійсність приховували від своїх народів, спрямовували свої суспільства до протилежності — до «тривкого мирного співжиття» з ССРСР, і в такому нереальному напрямі розвивали всю свою політику, то причини цього не можна шукати в неповідомованості.

Безпосередньо після упадку Німеччини силові відношення між ССРСР і західними державами, з кожного погляду, було корисніше для Заходу, ніж колинебудь раніше. Але західні держави не пробували і не зуміли жодним способом цього використати, щоб дійти до якоїсь фактичної, тривалої розв'язки, щоб встановити бодай для себе сприятливі обставини. Навпаки, вони без потреби віддали большевикам головні користи воєнної перемоги, кинули їм на жертву нові народи, дали корисні випадові позиції, впровадили на відповідальне становище в міжнародному житті й провели в себе всебічну демобілізацію. А все це на те, щоб відразу бути примушеним перейти до найнекорисніших і найпринизливіших розигр із вчорашнім союзником, витрачати великі кошти, велику енергію і збирати поразки.

Або справа з атомовою енергією і бомбою. Знаємо, яку першорядну роль мав цей винахід в американській і взагалі в західній впевненості про свою матеріальну перевагу над ССРСР. Тепер, не зважаючи на приховування фактів, світ довідується про все нові випадки, що якраз творці-винахідники передали, як звичайні зрадники, цю таємницю ворогові — большевикам.

Ми згадали про це тому, щоб наочно показати, що дійовий ефект існуючих сил і цілого потенціалу узалежнений від ідейно-моральних і політичних настанов цілих народів, які ними диспонують, а зокрема їхніх провідних політичних діячів. З таких міркувань робимо висновок, що не можна дивитися тільки на те, яку матеріальну й фізичну силу має якась держава, або група держав, а одночасно, або й насамперед, треба дивитися на їх ідейну настанову і напрямок політики, бо якщо з тими факторами не гаразд, тоді й потенціально сила йде нінащо.

В самій засаді ми не згодні з таким розумінням української визвольної політики, що її треба пристосувати до наймогутніших протиставних большевизмові сил, передати в їхні руки долю нашого визволення, не зважаючи на те, чи вони справді позитивно й серйозно ставляться до нашої справи, і чи для пов'язання себе з ними треба йти шляхом безпринципного пристосовування. Самий критерій сили не вистачає,

ані те, що якась могутня держава активний чи потенціальний противник большевизму. Вирішальним мусить бути питання, як вона ставиться до наших визвольних змагань, до справи державної самостійності України. Тільки позитивне й серйозне ставлення дає платформу для пов'язування нашої боротьби з протибольшевицькою дією такої держави.

У доточасній політиці провідних західніх держав, навіть при її рішучих протибольшевицьких наголосах, немає жодних знаків такого позитивного ставлення до справи визволення України. В такій ситуації політика дочіплювання до їхнього воза не є жодною визвольною політикою, вона не має жодних виглядів довести до визволення. Тож було б цілком зайво дискутувати з такою аргументацією, що нам мовляв, треба свої ідеологічні й політично-концепційні позиції пристосовувати до смаку теперішнього курсу політики західніх держав лише тому, що вони становлять найбільшу протиставну большевизмові силу.

Можна б поважніше ставитися до таких аргументів за потребу ревізії наших ідеологічних і політичних позицій, які виникли б у висліді конфронтації з відповідними позиціями західніх держав і які доводили б, що вони кращі, вартісніші, або придатніші та успішніші в боротьбі проти большевизму. (Якщо б такі аргументи були стійкі!).

Варто докладніше приглянутися до того, хто на Заході й чому не любить націоналізму, революції і що він їм протиставить. Тут можемо лиш кинути кілька жмуктів світла на ці питання.

»На Заході однаково трактують кожний націоналізм. Тут ідентифікують визвольний націоналізм із шовінізмом, з тоталітаризмом, з диктатурою, з національною нетерпимістю, виключністю і вважають його за причину міжнародних конфліктів. Всякий націоналізм — скомпромітований гітлеризмом...« — Такі й подібні аргументи падають на кожному кроці. Але всі вони несерйозні тому, що в них наслідок поставлений за причину.

Це правда, що такі погляди поширюються на Заході всіма засобами пропаганди і формування публічної opinio. Але керівні політичні кола, які це чинять, здають собі справу з фактичного стану. Вони знають, що гітлеризм вже мертвий, що кожний націоналізм за своєю природою інший, ніж диктатура, тоталітаризм, нетолерантність — це прикмети імперіялізмів, яким був і гітлеризм, і в найвищому ступені є большевизм. Вони знають, що причиною ворожнечі між народами і перешкодами до мирного, гармонійного співжиття між ними є головню імперіялістичні тенденції одних народів поневолювати, визискувати інші народи, накидати їм свої системи, свій спосіб життя. Їм добре відомо, що тепер на історичну арену виходять визвольні націоналізми, які протиставляться усім імперіялістичним намаганням, хочуть свободи, суверенності для своїх народів і визнають такі самі права іншим націям, шанують їх і змагають до мирного співжиття і свободного обміну духовими і матеріальними добрими поміж вільними націями на платформі взаємного пошанування їх суверенітету і життєвих прав та потреб.

Справжньою причиною організованої у світовому масштабі нагінки на націоналізми, зокрема на визвольні, є намагання промостити шлях імперіялізмам, явним і замаскованим, політичним та економічним. Інспіратори цього хочуть відвернути увагу від своїх імперіялістичних намагань, зробити винуватими в усьому націоналізми та знищити їх за те, що вони ставлять їм опір.

Що ж вони протиставлять націоналізмові?

Інтернаціоналізм — різного роду нівеляцію національно-політичних, культурних та економічних окремішностей. Все це, нібито, для зрівняння між народами, а насправді для простішої і легшої супрематії сильніших, більших націй над меншими й слабшими. Головним спричинником та організатором протинаціоналістичної нагінки був і є найбільший загарбницький імперіялізм — російський більшовизм, який розвиває свою агресивність не тільки безпосередньо, а й посередньо, з допомогою різних своїх агентур і чужих, інспірованих ним, акцій. Інші учасники приєднуються будьто в намаганні знайти спільну мову й порозуміння з більшовизмом, будьто із власних спонук і для власних інтересів, розправляючись із націоналізмами, як з перешкодою для їхньої пенетрації серед чужих народів.

Для ілюстрації таких загальних стверджень вистачить згадати історію з міжнародним бойкотом Іспанії. Хто ж може повірити, що Іспанію і уряд Франка поставили поза рамки міжнародного життя за їхню диктатуру й монопартійну чи тоталітарну систему, в той час, коли найгірша диктатура й тоталітаризм ССРР та його сателітів не стоїть на індексі, навпаки, має одне з перших місць у системі ООН? Для кожного було очевидне, що бойкот Іспанії — це діло большевицької Москви...

Хоч большевики найбільші вороги кожного націоналізму, крім російського, проте вони свідомі того, яку силу має національна ідея і що вона головний рушій наймогутніших історичних зрушень. Тому вони безпосередньо поборюють лише ті націоналістичні рухи, які є їхніми ворогами. Натомість поза сферою свого панування більшовизм намагається опановувати й використовувати визвольні націоналістичні прагнення колоніальних і напівколоніальних народів під пануванням західних держав. У стосунку до них большевики виступають як протектори, речники національно-визвольних змагань і націоналістичних прагнень до суверенітету.

Натомість у політиці західних держав немає подібної двобічності. Раз узявши курс проти націоналізму із власних мотивів, чи за большевицькою спонукою, їхня політика негативно ставиться до кожного націоналізму. Та в тому є і малий відсоток власних політичних вимог дотичних народів, а більше таких причин, що їх підсунули большевики і які суперечні з справжніми потребами тих народів.

Якщо на Заході не люблять революції, як чинника історичних процесів, то напевно не з принципових мотивів. Адже провідні західні нації не лише мали свої революції, а й ставлять їх у своїй історії на

високий п'єдестал. Національна революція — це народження США, що тільки завдяки їй стали державою і не залишилися колонією. Сьогоднішня Франція виводить свою республіканську еру від революції; Англія також завдячує свою демократію революції. Якщо вони можуть високо ставити внутрішню революцію, як процес державно-устроєвого і суспільного перевороту, то скільки більше значення мають національно-визвольні революції, як процес визволення нації з-під чужого панування і неволі.

Так само не можна заперечувати революції з гуманітарних причин, як форми конечної боротьби за волю. Революція — це процес і форма боротьби найменшими жертвами. Вона вдарає у саму суть, в історичних спричинників і представників поневолення, що його поборюється, а не в його жертви, вимушені інструменти. В порівнянні з війною, зокрема за новітніх засобів і метод масового винищування людей і дібр, революція — найгуманніша форма боротьби. Про це знають усі. Нехіть серед західніх народів до революційних змагань інших народів походить із того, що вони, ситі й задоволені, хотіли б, щоб у світі не було жодних головніших змін, які могли б спричинити зміну міжнародного укладу. Для них добре так, як є, і вони не хочуть знати про те, що інші народи опинились у нестерпному становищі, борються за свої права і за вільне життя, що на світову арену виходять нові нації, ще давніше зіпхнені під льодові криги.

Кожна вістка про якінебудь революційні визвольні процеси ще більше тривожить ті держави, які тримають у колоніальній залежності інші народи, і які бояться їхніх поривів до самостійного життя, бояться кожного такого прикладу. Тільки цієї нехиті не можна застосувати до самого окреслення чи форми революції, бо ця нехить стосується до самої суті — змагання поневоленого народу до самостійності. І хто з цих причин не хоче чути про українську національну революцію, той так само буде відпекуватися прийняти до відома кожні визвольні змагання України, не залежно від їх форми і назви.

Якщо нас не люблять за т. зв. фанатизм, то означає, що не люблять нашої непохитної, безкомпромісової боротьби проти большевизму, проти поневолення. Зрештою, це вже менш актуальне тепер, а походить із попередніх років, коли наша революційна боротьба не гармонізувала з політикою західніх держав — з'єднування собі большевиків все новими поступками, шукання співпраці з СССР і заплющування очей на їхні злочини. Становище українського національного руху справді є дисонансом до такої настанови західньої політики, а саме в тому, що ми знаємо лише одне ставлення до загарбника, поневолювача й винищувача цілих народів і всякої свободи — безкомпромісову боротьбу з ним.

Натомість у дотогочасній політиці Заходу існувало тихо визнане правило, що навіть з такими злочинцями, як большевики, можна ділитися світом, торгувати та жити в добрій приязні, якщо вони свою злочинну практику обмежують лише вже захопленими ними народами і

не посуваються далі, не загрожують і не порушують життєвих інтересів своїх західних партнерів. Як відомо, Москва не дотримується цього і Захід переходить на інші рейки політики та на інші засади «практичної моралі». Далі й Захід стане фанатичним противником большевизму, бо він уже почав добиратися до західних комор.

Ми вже згадували про те, що ті ідеологічні й політичні засади, якими донедавна керувалися західні держави у відношенні до большевицького імперіялізму, на практиці виявилися непридатними, приносили значно гірші наслідки, ніж те, чого ті держави могли досягти — доцільнішим використанням своїх спроможностей і позицій та правильнішим виконанням тієї історичної відповідальності, яка на них спадає. Для нашого розгляду ще важливіше усвідомити собі, які наслідки мали ідеологічно-політичні впливи західних великодержав серед тих народів, котрі йшли за ними, попавши під большевицьке панування або боровшись проти большевицької загрози.

Не будемо тут ширше висвітлювати шкідливих наслідків у Середній Європі, що їх принесла післявоєнна політика Заходу супроти СРСР — розрахунки на демократизацію большевицької системи, на проникнення її демократичним змістом і на внутрішнє переродження її під тиском мирних засобів, штовхнення на такий шлях політичної думки і дії провідних кіл т. зв. сателітних країн, себто народів, які у висліді війни попали під владу СРСР.

Бувши під такими впливами Заходу, політична акція опору большевизації пішла цілком хибними шляхами, застосувала невідповідні методи. Замість того, щоб відразу стати на шлях революційної дії і революційної системи політичної організації, провідні кола стали на шлях комбінації колаборантства з парламентарними методами опозиції. Вислід відомий — большевики розправились з тими іграшками супроти їхньої системи; програвши свою «ставку», політичний актив частково був ліквідований, частково утік, а народи залишилися дезорієнтовані, безпорадні, енергія була розгублена і виникла пасивність.

Ще більш повчальним є приклад із Китаєм. Поразка і внутрішнє заломання національних сил Китаю у боротьбі проти комуністичного наступу має багато причин. У висліді того, що зайво і незаслужено допущено СРСР до ролі співпереможця над Японією і віддано йому величезну воєнну здобич у Манджурії, комуністичні сили в Китаї одержали дуже велике підкріплення і вирядження. У той час національні сили, виснажені довготривалою війною на два фронти, одержували від Америки далеко невиспачальну допомогу постачанням, таку, що з нею «ні жити, ні вмерти». Однак, на висліді заважив не тільки матеріальний чинник.

Загально відомо, що в національному Китаї відбувся процес великого внутрішнього розкладу, тому значні мілітарні сили, замість воювати, переходили, разом із одержаним з-за кордону вирядом, на бік противника. Не маємо достатньо певних відомостей про те, який характер мав цей розклад, які були його причини й підґрунтя. Проте,

мабуть, великою мірою це були наслідки невідповідної настанови, невідповідного для потреб нації суспільного ладу і нездорового стану в державній системі, зумовлено ідейним занепадом Куомінтангу. Американці вказують на це, як на причину заломання і втрати підтримки Чіанг-Кай-шека на суходолі. Вони твердять, що їхні впливи й намагання в Китаї йшли по лінії оздоровлювання.

Можливо, що частково так і було, коли мова про санацію державної, адміністративної, господарської і військової машини. Бож відомо, що в перші післявоєнні роки в Китаї були дуже активні різні місії під керівництвом визначних політичних і військових діячів. Чи вони справді допомагали і дбали про оздоровлення китайських національних сил? З багатьох тогочасних повідомлень ясно виходить, що американська політика, праця і впливи їхніх місій йшли по такій генеральній лінії, щоб зводити до купи національні китайські чинники з комуністичними, творити спільний уряд, одну армію і т. д. В цьому напрямі йшли не тільки сугестії, посередництво, а й натиск з допомогою відповідного «регулювання» постачання.

Ми переконані, що таким постійним намаганням довести до неприродного компромісу найуспішніше шириться демобілізацію і розклад серед народу, який веде війну, і серед воюючої армії. Одна рука допомагала, а друга ще більше псувала. Мабуть, тій своїй політиці примирювання всіх із більшовиками американці найбільше завдячують те, що на їхніх синів у Кореї стріляла зброя, призначена колись для китайських національних сил.

Такі факти тільки підтверджують наш висновок, що ті ідеологічно-політичні засади і методи, застосовувані західними державами супроти більшовиків у їхній власній політиці і в концепціях та підсуненні їх іншим народам, насправді виявилися неправильними і шкідливими для справи оборони світу від більшовицької загибелі. Після цього вже зайво й заперечувати сугестії, що, мовляв, революційно-визвольному рухові треба змінювати свої ідеологічні й політичні позиції та пристосовувати їх до концепції Заходу.

Ідеї сучасного визвольного руху України — це ідеї українського революційного націоналізму, а наша сучасна визвольна боротьба — це реалізація його політичної концепції. Наші позиції витримали найтвердшу пробу життя, що її тільки може пройти революційний рух. Наші ідеї — це наша найбільша сила, найуспішніша зброя, якою переможемо більшовизм. Жодний вояк не міняє своєї випробуваної зброї на таку, про яку знає, що вона вже не раз завела, виявилася непридатною у бою, хоч надається до паради.

Навпаки, ми переконані, що західний світ, поставлений перед неухильну конечність боротьби з більшовизмом, або ждати від нього загибелі, у хвилину переломового вирішення викине із свого політичного арсеналу все те, що в'язало йому руки у ставленні до більшовицького імперіялізму і спричиняло великі шкоди. Тоді й

на Заході цілком інакше будуть розуміти й сприймати природу українського революційного націоналізму та його визвольну боротьбу. Бо виникне необхідність змінити свої опортуністичні позиції на безкомпромісові проти большевизму та прийняти такі ідеї, які спроможні перемагати большевизм. А все те, що досі допомагало большевизмові, мостило йому дорогу, чи шукало з ним компромісів, піде поза борт, або бодай сховається у тінь. Без такого внутрішнього перелому, переставлення, Захід був би приречений на загибель. Атомової бомби не врятує його, зрештою, її тьмарищу щурі вже понесли до Москви.

Тим часом українська революція іде своїм шляхом і не думає з нього сходити, ні скласти зброї, зокрема своєї найсильнішої — своїх ідей. Їх не вирвав у нас і не вирве ворог; не вдалося йому їх очорнити, не вдасться теж нікому підступом їх забрати або оманним торгом підмінити.

(«Сурма», січень 1951 р. Стаття без підпису автора, з редакційними підзаголовками)

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ !

тижневик

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ«

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях, а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи.

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« речево дискутує й роз'яснює всі суспільні, політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу.

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road,
London, N1 1LF

Адреса Видавництва:

Verlag Schlach Peremohy
München 8, Zeppelinstr. 67
Germany

ДО ДЖЕРЕЛ МОСКОВСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ

Юрій А. ВУДКА

ЛОГІКА ІМПЕРСЬКОГО РОЗВИТКУ

1. Форма і зміст

Кожна імперія має свій специфічний світогляд, свою ідеологію. Але при всій різнобарвності форм суть імперського життя викликає подібні процеси, і їх не можна укласти в ідеологічні рамки еллінізму, інквізиції чи комунізму, бо одяг і тіло — це різні речі.

Завжди було так, що імперські *протирежимники* вину за всі державні вади скидали на «культ особи», або на ту чи іншу олігархію, або на ідеологію чи суспільний лад.

Однак люди, ідеї чи економічний устрій усувались, змінювались, а суть світових імперій залишалась без змін.

І якщо досліджуємо, напр., виселення кримських татар, інвазію проти Чехо-Словаччини чи московсько-пекінський конфлікт, то годі шукати пояснень тільки в теоріях Маркса чи Леніна. Куди більше дасть нам дослідження історії імперій: єгипетської, асирійської, вавилонської, римської, тощо.

Пророк Даниїл зображував світові імперії у образах хижих звірів. Всі вони досить конкретні, і тільки останній виглядає химерною потворою, складеною із різних тварин. Цей образ дуже нагадує сучасну світову імперію — московську, яка переймає досвід і методи всіх попередніх звірів.

І якщо хочемо збагнути, де позичила Москва дух антилюдської величі — то погляньмо на піраміди. І мавзолей нам розтлумачить не Енгельс, а єгипетські мумії.

Перемішування народів і зазіхання навіть на небо — це ж Вавилонське стовпотворіння.

Переселення вирваних з коренем націй, звіряча жорстокість — Асирія. Вдача сарани — від Чингіс-хана. Коли розпеченим залізом намагаються перекарбувати живу душу людини, то як же тут не згадувати «святую» інквізицію еспанської імперії. Великий інквізитор Торквемада пролле більше світла на похмуру постать «залізного Фелікса» (Дзержинського), ніж фоліанти комуністичних «першоджерел».

З усіх імперій найбільш класичною, відомою, історично багатою і завершеною є Римська імперія, тому саме на ній легше простежити загальні закономірності імперського життя, що знаходять таке своєрідне віддзеркалення в комуністичній Московській імперії.

2. Імперський інтернаціоналізм

Люди чомусь вважають, що інтернаціоналізм — це щось дуже нове, вперше відкрите комуністами. Але це нове — насправді забуте старе.

Можна сміливо твердити, що жодна імперія не обходилась без *інтернаціональної демагогії* — різноманітної як формою, так змістом і розмірами. Ідеологія Візантії була не менш інтернаціональною, ніж комуністична. «Нема ані елліна, ані юдея, ні скіфа!»

Це гасло ніяк не заважало еллінізувати півсвіту, так само як сучасний московський інтернаціоналізм тільки допомагає русифікації, є її знаряддям. Та навіщо копатись у глибинах історії, коли ось недавно німецький райх також закликав до певної, хоч і обмеженої, інтернаціональної єдності, єдності *арійської раси*. Якщо навіть *нацизм* у своїх імперських інтересах застосовував «арійський» інтернаціоналізм, то тут найбільш прозоро проглядають дві мети московського імперського інтернаціоналізму:

1. Полегшити асиміляцію тих народів, що їх імперія прагне хоч би частково залучити до «своїх»;
2. Об'єднати в своїх руках сили кількох націй для завоювання решти світу.

І тут виникають цікаві процеси.

3. Незалежність чи «рівноправність»?

На перший погляд все ясне: пануюча нація намагається асимілювати поневолені народи, а поневолена нація бореться за самостійність. Це справді так, але в той же час по обидвох боках барикад тривають і протилежні процеси, які дуже ускладнюють «інтернаціональну» справу.

Звернемося насамперед до поневолених. Нація має серце, яке палко бажає незалежності. Його відгук — у гомоні повстань.

Але, коли ворог багато сильніший, він придушує всі повстання, знесилює нарід, жорстоко нищить найкращих його синів. І тоді на поверхню впливає найгірше, впливає *шлунок*, який прагне тільки благ і привілеїв. Свою особистість він відчуває в тому, щоб за будь-яку ціну урвати більший шмат поживи. Життя духу, справа честі, для нього взагалі не існує.

Цей шар поневолених теж веде свою боротьбу, хоч і не дуже-то вдається до ризика. Його гасло — *рівноправність* у рамках імперії. Такі люди кажуть: які ж ми до біса галли чи етруски? Давно розмовляємо по-латині, одягаємося в римські тоги, живемо, працюємо, воюємо для Римської держави. А вони й досі ще дивляться на нас, як на чужих чи

навіть ворогів! Досить! Вимагаємо, щоб нас визнали рівноправними, щоб нам дали римське громадянство!

Раби, що добре послужили своїм хазяїнам, вимагають, щоб їх, кінець-кінцем, зарахували до панів. Це дасть їм усі привілеї — від гордо піднятої голови римського громадянина до права на свою пайку в пограбуванні світу. І нерідко раби досягали цієї мети — але не власними зусиллями. Налякані незалежницькими повстаннями, поневолювачі намагались пригасити національну жагу не тільки мечем, а й вином римських привілеїв. Тільки завдяки цьому вдалось римлянам приспати визвольну вдачу стількох народів, які за сочевичну страву римського громадянина продавали своє «я» і зникали з мапи.

Але довго ще пануюча нація косо дивиться на своїх прозелитів, тому вони — навіть втративши своє «я» — залишаються пожежо-небезпечним елементом суспільного життя. В усіх соціальних вибухах саме вони найбільш небезпечна сила, бо важко висіти між небом і землею, хочеться зламати той лад, що заважає їм жити «нормально», «як люди».

Вони можуть стати навіть римськими чи візантійськими імператорами або членами ЦК, але ні в якому разі не використовують своєї влади для дійсно національних інтересів, бо це люди *національно зламані*. Далі імперської «рівноправности», далі права на «римське громадянство» не сягають їхні думки і почуття. Яскравий приклад того — єврейські більшовики, що забороняли навіть гебрейську мову та нищили сіонізм, або, ще краще, безмежний володар півсвіту Джугашвілі-Сталін, що нещодавно придушував грузинський націоналізм.

Бо для них рівноправність — це «уподібнення» до «пана». Навіть Ленін злорадив, що «русифіковані іногородці» ще більше пересолують у вияві великоросійського шовінізму, ніж корінні московити, щоб, так би мовити, і собі та всім іншим довести, що «я вже свій, свій, в доску свій!» Корінному московитові не потрібне це повсякчасне хворобливе доведення. Пануюча нація всмоктує живі сили націй поневолених, це зміцнює її, розширює краєвиди й кордони. Жодна імперська нація не створювала своєї імперії тільки власними силами.

І тою ж самою мірою, якою їй потрібно залучити до своїх лав інших — вона розширює свій «інтернаціоналізм». Можна без перебільшення назвати інтернаціоналізм знаряддям експансії.

Справжня повага до сусіда буває тоді, коли кожна родина живе в своєму будинку, а не в спільній комунальній квартирі.

Межу своєму інтернаціоналізмові пануюча нація кладе там, де конкуренція з боку прозелитів починає загрожувати значним шматом пирога імперських вигід та привілеїв. Ось тут на свіжоспечених «римлян» чи «росіян» починають сипатись всі гулі: «Та звідки ви на нашу голову взялися?!» Ніби не імперія силоміць вдерлась до чужинців, розтрощила їхнє гніздо і розвіяла пташенят по своїх просторах, а навпаки.

Римські поети скаржились, що в їхньому кровному Римі немає продику від усяких там греків, юдеїв та пунійців. І жодному з них не

спало на думку, що це ж самі римляни, а не хтось інший, не хотіли і не хочуть вдовольнитись своєю національною державністю і прагнуть загарбати цілий світ.

І точнісінько це ж саме чуємо сьогодні від «руських патріотів», яким дуже заважають «іногородці», *але ні в якому разі не імперія*.

А всі «тоже русские» мріють про скасування у советських паспортах рубрики «национальность», яка досі заважає їм стати остаточно «римськими громадянами».

4. Загибель волі

Римляни цінували волю, йшли на смерть заради неї. Але пануюча нація створює *атмосферу* поневолення, жертвою якої стає і сама. Насильство, спершу спрямоване проти колоній, кінець-кінцем просякає увесь організм імперського суспільного життя.

І горді римляни підкорились сваволі імператорів, що купували владу у преторіянців.

Навіть сумнів щодо божеського походження імперського (чергового) роду перетворився у колись вільній країні в *державний злочин*. Жодний громадянин не почував себе у безпеці, всі тремтіли перед шпигунами, боялись навіть членів власної родини, жахались сказати зайве слово, щоб не накликати на себе репресій.

Часи Сталіна? Не тільки. Це загальний закон імперського розвитку, доведеного до свого логічного завершення. І Англія дійшла б до цього, якби цінувала імперські загарбання вище за все.

Влада доносів — історична помста, яку накликає на себе імперський шлях розвитку. Політизація всього життя — природна імперська тенденція, бо будь-яка життєва структура перетворюється на бастион опору чужій державній силі, тому примушена втручатись в усі ділянки життя.

Тому не випадково, що ексекутивна сфера — ледве чи не єдина, в якій Москва допускає «вільну творчість».

Тюрма — підсвідомість суспільства, його нічні страхи. І якщо московські політичні концтабори заповнені націоналістами, то це вимовно показує, звідки імперія чекає смерті.

Вояків УПА, повстанців Литви, Естонії можна вважати тільки за воєннопонених, і якщо Москва досі не хоче звільнити їх — це прямий доказ, що війна за незалежність триває, вона тільки прибрала інших форм.

Природа людини така, що вона і собі, і іншим намагається розтлумачити свої вчинки у найвигіднішому світлі.

Ніхто не скаже відверто: «Я хочу всіх поневолити!» Саме тут імперії і потрібна камуфляжна ідеологія, яка і своїм, і чужим роз'яснювала б, що перші прийшли до других тільки тому, щоб привести їх у земний чи небесний рай, привести за всяку ціну! Поневолених треба тримати не лише за руки, а й за серце: так надійніше. Імперська ідеологія завжди бере розмахом, «космічністю», яка дозволяє конкурувати з місцевими «провінційальними» ідеалами окремих народів.

Мабуть, кінець-кінцем, переможе спільна ідея сім'ї вільних і незалежних націй, яка зможе успішно конкурувати з будь-якими світовими ідейними спекуляціями імперських зайд.

До речі, серед російських шовіністів тривають дуже інтенсивні пошуки нової ідейної зброї, здатної в нових умовах виправдати збереження і розширення імперії.

Вільні народи мусять відповісти на той виклик.

5. Занепад

Надто довге панування над іншими веде до цілковитого національного занепаду, до атрофії.

Проскрипції винищують цвіт націй, все, що має думку і волю. Залишається імперське бидло.

Навіщо по-справжньому працювати: імперія і без того багата, звозить хліб з усього світу!

Навіщо ризикувати життям на війні: нехай у легіони йдуть підкорені «дикуни»!

Навіщо думати, коли є досить інтелектуальних рабів серед поневолених!

А нам, панам, залишається ледачість та розбещеність: чого іще треба? Чого нам не вистачає? Тепер, коли є засоби, і від народження диті можна здихатись: залишимо й ці клопоти азіятам!

Наприкінці свого існування Римська імперія перетворилась на величезний засмерділий труп. Германські варвари перемогли її, колись непереможну, не завдяки своїй силі: вони, як ворони, злетілись на падлину.

«Нове» покоління римлян (або советська «нова людина») вже ні на що не здатне, слабе, підле, безсиле. Ніяка імперська техніка вже не могла врятувати живих трупів.

Навіть в Італії асиміляція рухалась важко. За межами Італії романізація цілих народів не привела до бажаної мети: народи справді змінилися, але римлянами не стали. Навіть даки, що й ім'я собі придбали римське (румуні) — зовсім не дивляться на Рим, як на свою землю. Романізовані галли та іберійці з величезними домішками інших народів перетворились на французів, еспанців, португальців, але так і не стали «новою історичною спільнотою», яку по римських стопах хочуть нав'язати московити.

Проте не всі народи змінили своє обличчя під римлянами.

Залишились греки, які заклали основу римської культури, приспаної імперським занепадом. Ні римляни, ні турки не загладили цього міцного народу. В останню світову війну ця маленька країна била Муссоліні, а під німцями створила мільйонове підпілля.

І якщо будемо шукати в сучасній східноєвропейській імперії аналогії грекам — то зупинимось, безумовно, на українцях. Цей нарід прадавнього скитського кореня заклав основу культури всієї Східної Європи, і він, як і греки, безумовно переживе своїх поневолювачів.

Петро БАЛЕЙ

КРИТЕРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В МАРКСИЗМІ

(2)

Корисність із позитивної розв'язки національного питання («вплоть до отделения») для марксистсько-пролетарської революції обмежувалася в розумінні Леніна періодом крайніх завершень т. зв. демократичної революції. Усвідомлення тієї корисності з'являється в нього під час перебування на Заході, в 1900-1903 роках. Немає сумніву, що ґрунтовне ознайомлення з приватною кореспонденцією Маркса мало вирішальний вплив на погляди Леніна у національному питанні. Вони, ті погляди, не були ані такі безпринципові, ані такі прямолінійні, як це могло б видаватися.

Ще в 1893 році для молодого Леніна українців «не було» в російській імперії. У своїй статті-рецензії на працю В. Ю. Постнікова «Південно-російське селянське господарство»⁹, Ленін писав:

«Таврійська губернія населена, крім росіян, ще німцями і болгарами, кількість яких, зрештою, мала в порівнянні з російським населенням... Автор (Постніков) описує колоністське господарство докладно, завжди відділяючи його від російського. Всі ці описи я випускаю, обмежуючись виключно господарством російських селян...»¹⁰

Тут мова головно про три повіті: Бердянський, Мелітопільський і Дніпровський. Здавалося б, що всякі коментарі зайві...

Вже з-за кордону Ленін писав до видавництва газети «Южный Рабочий» 16 вересня 1902 р.: «...Цю ж обставину, себто недостачу сил, треба взяти до уваги при обговоренні питання про окремий орган, про продовження «Ю. Р.», про перетворення його в «Русского Рабочего»¹¹. Адже відомо, що газета «Ю. Р.» видавалася передусім для пропаганди серед робітників і селян України.

Примат російськості в революції на теренах царської імперії переважав у поглядах Леніна не тільки у відношенні до українців, трохи в іншій ділянці, а саме в політичній, він стосувався й до інших національностей.

9) Москва, 1891 р.

10) «В. І. Ленін про Україну», т. I, стор. 9-10, Київ 1969 р. В цитатах тут і нижче буду дотримуватися лексики, правопису і граматики цього видання.

11) Там же, стор. 203.

В статті «Чи потрібна «самостійна політична партія» єврейському пролетаріатові» («Последні Новості») Ленін писав таке: «...Єврейський пролетаріат склався... у самостійну... політичну партію «Бунд»¹².

«Це новина, — каже він. — З точки зору самостійної політичної партії Бунду» вихватка ця стає зрозумілою: не смійте ніде організувати «єврейських» робітників разом і неподільно з «християнськими»! Не смійте від імені Російської соціал-демократичної робітничої партії або її комітетів звертатися до єврейських робітників прямо, «мимо ряду», не через посередництво Бунду, без згадування про Бунд!»

Ленін заперечує необхідність такої «самостійності» і твердить, що вже сама «автономія статуту 1898 р. забезпечує єврейському робітничому рухові все, що може бути йому потрібне: пропаганду і агітацію на жаргоні, літературу і з'їзди, висунення окремих вимог на розвиток однієї загальної соціалістично-демократичної програми та задоволення місцевих потреб і запитів, які випливають з особливостей єврейського побуту... Але оголошення Бунду самостійною політичною партією є саме те доведення до абсурду основної помилки в національному питанні, яке неодмінно й неминуче стане вихідним пунктом повороту в поглядах єврейського пролетаріату і єврейських соціал-демократів взагалі»¹³.

Згідно з поглядами Леніна, національне визначення жидівського народу в російській імперії це абсурд, а самостійна політична партія Бунд шкідлива для пролетарського руху. Насправді, жиди не домагалися справжньої самостійності. Бунд прийняв був рішення про федеративну побудову соціал-демократичних партій усіх національностей в Росії, себто домагався тільки внутрішньо-партійної рівноправності для всіх окремих національних проводів, у тому й російського.

Отже жиди перші висунули домагання рівноправності всіх народностей у російській імперії не тільки на словах і в пропаганді, а й у практичному внутрішньому співвідношенні. Ця вимога була ясна і зрозуміла: не сміють російські соціал-демократичні проводи на місцях втручатися понад голови жидівського революційного проводу до жидівських громад у справах революції і боротьби проти царату.

Дискусія на цю тему почалася 5 місяців перед 2-им з'їздом Російської соціал-демократичної партії у Лондоні, що відбувся в другій половині липня 1903 року.

В «Розповіді про 2-ий з'їзд РСДРП» Ленін знову вертається до ненависного йому домагання Бунду, щоб росіяни визнали всебічну рівноправність народам імперії, кажучи:

«... Поперше, варто відзначити епізод з «рівноправністю мов». Справа йшла про прийняття програми, про формулювання вимоги рівності і рівноправності щодо мов. (Кожний пункт програми обговорювався і приймався окремо, бундисти чинили тут *одчайдушну* обструкцію і мало не дві-треть з'їзду, щодо часу, пішло на програму!). Бундистам

12) Там же, стор. 223.

13) Там же, стор. 226. Стаття Леніна публікована 15 лютого 1903 р.

удалось тут похитнути лави іскряків, прищепивши частині їх думку, що «Искра» не хоче «рівноправности мов», — тоді як на ділі редакція «Искры» не хотіла лише цього неграмотного, на її думку, безглуздового формулювання». «... Після загального статуту (Російської соціал-демократичної партії, — П.Б.), перейшли до статуту Бунду, і з'їзд відкинув переважною більшістю голосів пропозицію Бунду (визнати Бунд єдиним представником єврейського пролетаріату в партії). Здається, один Бунд став тут майже проти всього з'їзду. Тоді *бундисти покинули з'їзд, заявивши про вихід із партії*. У мартовців (пізніше меншевики, — П.Б.) вибуло п'ять їх вірних союзників»¹⁴.

Згодом покинули з'їзд два представники «Рабочего дела», давши фракції Леніна «більшість» у дальшому голосуванні. Саме ця більшість служила Ленінові на протязі цілої його діяльності, навіть і тоді, коли кололася на цілком незначні меншості.

Услід за жидами в Російській соціал-демократичній партії пішли вірмени і «вимагали федеративного принципу побудови партії», себто поділу пролетаріату за національною ознакою і оголошували себе єдиними представниками вірменського пролетаріату... В. І. Ленін у своєму листі Центральному Комітетові РСДРП у зв'язку із заповідженою у вересні 1905 року конференцією соціал-демократичних організацій в Росії писав: «Сугубо перестерігаю щодо «Вірменської с.-д. федерації». Якщо ви погодились на її участь у конференції, то зробили *фатальну помилку*, яку треба, що б то не стало, виправити... Це — *бундівська креатура*, нічого більше, спеціально вигадана для живлення кавказького бундизму...»¹⁵.

«Революційна українська партія (РУП) — дрібнобуржуазна, націоналістична організація; утворилась на початку 1900 року... У грудні 1905 року... перейменувалась в Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП) і прийняла рішення про об'єднання з РСДРП на федеративних началах при умові, коли УСДРП буде визнана «єдиним представником українського пролетаріату» в РСДРП. 4-тий (об'єднавчий) з'їзд РСДРП (в Штокгольмі 1906 р., — П. Б.) відхилив пропозицію представника УСДРП про негайне обговорення умов об'єднання і передав розв'язання цього питання у Центральний Комітет РСДРП. Угода в питанні про об'єднання не відбулася через дрібнобуржуазний націоналістичний характер УСДРП. В галузі національної програми (УСДРП) перебувала під впливом Бунду і слідом за ним висувала вимогу культурно-національної «автономії». Згодом УСДРП опинилась в таборі буржуазно-національної контрреволюції».

Властиво не «згодом», а відразу — з точки погляду Леніна і російських соціал-демократів — УСДРП була зарахована до «буржуазно-націоналістичної контрреволюції» тільки тому, що вимагала «культурно-національної автономії» (навіть не *політичної!* — П. Б.) і права

14) Там же, стор. 261 і 264.

15) Там же, стор. 673.

репрезентувати український пролетаріят. Таке було становище Леніна, хоч він запевняв, начебто його «програма визнавала принцип самовизначення національностей» не тільки в «культурно-національному» аспекті й на «автономних началах», а й з погляду політичного — «вплоть до отделенія». Між іншим, як на згаданім з'їзді так і в Цека Російської соціал-демократичної партії Ленін був одним із найрішучіших противників пропозиції УСДРП¹⁶.

Коли ж мова про Литовську соціал-демократичну партію, в рядях якої «йшла боротьба інтернаціоналістичних елементів проти опортунізму та націоналізму», то в 1900 році «з ініціативи Ф. Е. Держинського відбулося об'єднання частини інтернаціоналістичних елементів ЛСДП з соціал-демократією Королівства Польського в єдину СДКПІЛ, яку на 4-му (об'єднавчому) з'їзді РСДРП у 1906 році було прийнято до РСДРП»¹⁷. Саме тим треба тлумачити таку численну участь людей польського походження в РСДРП та в Леніновім штабі марксистської революції.

1913-го року в листі до Г. І. Сафарова (20 липня) Ленін писав:

«Стаття українця дуже хороша. Найголовніше, що він централіст... У статті потрібні не так виправлення стилю (це дрібниці), скільки *пояснення автора*...» (підкреслення в оригіналі, — П. Б.).

Тут мова про неустійнену статтю Степанюка (псевдо — Оксен Лола).

В дописці до Степанюка Ленін писав: «Шановний Товаришу! Мене дуже порадувала Ваша стаття, як стаття *централіста* (підкресл. Леніна), який бореться з Донцовими і Ко. Дуже важливо з націоналістами цього гатунку (і з українськими соціал-демократами) *більш тонкими методами воювати*» (підкрес. мое, — П. Б.)¹⁸.

В статті «Ліберали і демократи в питанні про мову» Ленін писав: «... Швайцарія не втрачає, а виграє від того, що в ній нема *однієї* загальнодержавної мови, а їх аж три: німецька, французька й італійська. У Швайцарії 70% населення німці (в Росії 43% великоросів), 22% — французи (в Росії 17% українців), 7% — італійців (в Росії 6% поляків і 4,5% білорусів...). Чому ж величезна Росія, значно більш строката, страшенно відстала, повинна *гальмувати* свій розвиток збереженням якого б то не було привілею для однієї з мов? Чи не навпаки, панове ліберали? Чи не повинна Росія, якщо вона хоче догнати Європу, покінчити з усіма і всілякими привілеями якомога скоріше, якомога повніше, якомога рішучіше?»

16) Дивись, програма 3-го з'їзду РСДРП.

17) На четвертому з'їзді «Вперше було включено до статуту большевицьке формулювання про демократичний централізм. На з'їзді розв'язано питання про об'єднання з соціал-демократами Королівства Польського і Литви та з Латиською соціал-демократичною робітничою партією, що увійшли до складу РСДРП як територіальні організації, які ведуть роботу серед пролетаріату всіх національностей даної території». «З'їзд прийняв також проєкт умов об'єднання з Бундом (не зважаючи на «національно-буржуазний характер Бунду», — П. Б.), але у спеціальній резолюції рішуче висловився проти організації пролетаріату за національностями...» Питання про об'єднання з УСДРП відхилено і «угода з нею не відбулася внаслідок її дрібнобуржуазного і націоналістичного характеру» (підкр. мое, — П. Б.).

18) Там же, стор. 475-76.

В наступному розділі тієї ж статті Ленін «підсумовував» свої погляди: «Лозунг національної культури — буржуазний (а часто і чорносотенно-клерикальний) обман. Наш лозунг є *інтернаціональна культура демократизму* і всесвітнього робітничого руху»¹⁹ (підкреслення моє, — П. Б.).

І після цієї недоречності Ленін намагається розправитися із запереченнями бундиста Лібмана, який писав: «Кожний, хто хоч трохи обізнаний з національним питанням, знає, що інтернаціональна культура не є безнаціональна культура (культура без національної форми); безнаціональна культура, яка не повинна бути ні російською, ні єврейською, ні польською, а тільки чистою культурою, це нісенітниця; інтернаціональні ідеї якраз можуть стати близькими робітничій класі тільки тоді, коли пристосовані до мови, якою робітник говорить, і до конкретних національних умов, у яких він живе; робітник не повинен бути байдужий до стану і розвитку своєї національної культури, тому що через неї, і тільки через неї, він дістає можливість брати участь в «інтернаціональній культурі демократизму і всесвітнього робітничого руху». Це давно відомо, але про все це В(ладімір) І(лліч) і знати не хоче»²⁰.

За таку влучну критику ленінського фразерства про «інтернаціональну культуру демократизму» і т. д., Ленін називає погляди Лібмана «буржуазними» (цей термін в тому контексті дуже вимовний, не зважаючи на його універсальне застосування у марксизмі!), і дає ось які майстерні уточнення:

«Так, інтернаціональна культура не безнаціональна, шановний бундисте. Ніхто цього не говорив. Ніхто «чистої» культури ні польської, ні єврейської, ні російської і т. д., не проголошував, так що ваш пустий набір слів є лише спроба відвернути увагу читача і заслонити суть справи дзвоном слів» (підкреслення моє, — П. Б.)²¹.

І коли уважний читач прочитає ще раз зацитовані погляди Лібмана і порівняє їх із відповіддю Леніна, то відразу побачить, що не Лібман, а саме Ленін «відвертає увагу читача дзвоном слів» від Лібманових суттєвих завважень, обернувши kota хвостом наперед. Така полемічна техніка дуже часто використовується в марксистській реториці: «Ловіть злодія!...»

В третьому розділі тієї статті, під заголовком «Націоналістичний жупель асиміляторства», Ленін запевняє, що «...всякий демократ, не кажучи вже про марксиста, буде рішуче боротися проти нечуваного приниження українців і вимагати повної рівноправності їх. Але було б прямою зрадою щодо соціалізму і дуристською політикою *навіть* (sic! — П. Б.) з точки зору буржуазних «національних завдань» українців (!) *ослаблюти* існуючий тепер, в межах однієї держави, зв'язок і союз українського і великоруського пролетаріату...»

19) Там же, стор. 684.

20) Там же, стор. 493.

21) Там же, стор. 494.

«Вже кілька десятиріч цілком визначився процес більш швидкого економічного розвитку півдня, себто України, яка притягає з Великої Росії десятки й сотні тисяч селян і робітників у капіталістичні економії, на рудники, в міста. Факт «асиміляції» — в цих межах — великоруського і українського пролетаріату безсумнівний. І цей факт безумовно прогресивний»²².

Необхідно й підкреслити Ленінову політичну термінологію, коли мова про національне питання, як у царській так згодом і в советській імперіях: на все, що російське — народ, територія, пролетаріат і т. д. — Ленін вживає термін «великоруське» (-ський); інші національні території, інші нації та їх властивості Ленін окреслює властивими їм термінами, як український, грузинський, білоруський і т. д.; для всієї ж території колишньої царської імперії він залишає термін «російський» і для советського періоду. І робить це послідовно й безпомилково, хоч термін «великоруський» мав свій глузд тоді, коли в офіційних колах царської бюрократії існував термін «малорос», а України «не було і бути не могло». Також і в Леніна ця термінологія має чисто політичне значення: «російськістю» він прикриває оце гаряче бажане ним асиміляторство в користь російської мови, культури і патріотизму, бо йому добре відомо, що пришельці з «Великої Росії» до Донбасу не асимілюються в користь українства.

І далі: «Національна справа — перша, пролетарська — друга, кажуть буржуазні націоналісти і пп. Юркевичі, Донцови і т. п. горемарксисты за ними...»

«Коли мова про пролетаріат, протиставлення української культури в цілому великоруській культурі, теж в цілому означає найбезсоромнішу зраду інтересів пролетаріату на користь буржуазного націоналізму» (підкреслення моє, — П. Б.)²³.

Оце «в цілому», здавалося б, має відношення до спадковості, від перещеплення з попередніх культур (антична культура, наприклад) до впливів і запозичень. Але в Леніна це зовсім інший двоподіл, ніж автохтонна й адоптована культури.

«Є дві нації в кожній нації, — каже він. — Є дві національні культури. Є... культура Пурішкевичів і є культура Плеханова». Згідно з твердженням Леніна, такі «дві культури» є в кожній нації. І «борючись з першого роду «культурою», український марксист завжди виділить другу культуру і скаже своїм робітникам: «Всяку можливість єднання з великоруським свідомим робітником, з його літературою (!), з його колом ідей обов'язково всіма силами ловити, використовувати, закріплювати, цього вимагають корінні інтереси і українського, і великоруського робітничого руху»²⁴.

«Всяка проповідь відокремлення робітників однієї нації від другої, всякі нападки на марксистське «асиміляторство», всяке протиставлен-

22) Там же, стор. 498, 499.

23) Там же, стор. 500.

24) Там же, стор. 500.

ня в питаннях, що стосуються пролетаріату, однієї національної культури в цілому іншій нібито цілій національній культурі і т. п., є *буржуазний націоналізм*, з яким обов'язкова нещадна боротьба»²⁵.

«Боротьба проти всякого національного гніту — безумовно так. Боротьба за всякий національний розвиток, за «національну культуру» взагалі — безсумнівно ні»²⁶ (за винятком, очевидно, російської! — П. Б.).

Висновок із сказаного цілком ясний: коли «націонали» хочуть позбутися всякого національно-політичного гніту домінантної російської нації, вони повинні «добровільно» асимілюватися з «культурою російського пролетаріату» і таким способом «урівновжити» своє становище в імперії.

«Коли бундівці, — філософує далі Ленін, — захищаючи «культурно-національну» автономію кажуть, що конституювання націй зробить клясову боротьбу всередині їх чистою від усяких сторонніх міркувань, то це явна і смішна софістика... Виділення звідси (себто з великодержавного «котьолка», — П. Б.) галузі шкільної, поперше, безглузда утопія, бо відірвати школу (як і національну культуру взагалі) від економіки і політики не можна, а подруге, саме економічне й політичне життя капіталістичної країни *змушує* на кожному кроці ламати безглузді й застарілі національні перегородки й пересуди, а виділення шкільної і т. п. справи якраз консервувало б, загострювало б, посилювало б «чистий» клерикалізм і «чистий» буржуазний шовінізм... Вилучення з відання держави шкільної і т. п. справи й передача її націям — означає якраз спробу *відокремити* від економіки, що зливає нації, якнайбільш, так би мовити, ідеологічну галузь суспільного життя, де найлегшим є «чиста» національна культура або національне культивування клерикалізму і шовінізму»²⁷.

Ось і Ленінова відповідь на загальне незадоволення й на протести в СРСР із приводу обросійщення шкіл, «казьонно-російської церкви, «міжреспубліканських» торговельних взаємин, закордонних стосунків і т. д. Як же наївно приписувати русифікацію і русифікаційну політику тільки Сталінові та його спадкоємцям!..

«‘Своя програма’ у своїй національній школі!.. — глузує Ленін. — У марксистів, шановний соціал-націонале, є *загальна* шкільна програма, яка вимагає, наприклад, безумовно світської школи».

«З точки погляду марксистів, — «підсумовує» свої думки Ленін, — (по відношенні до шкільництва) у демократичній державі недопустимий ніде й ніколи *відступ* від цієї загальної (великодержавної, — П. Б.) програми, а заповнення її якиминибудь «місцевими» предметами, мовами та ін. визначається рішенням (!) місцевого населення»²⁸.

Наскільки ж ті «якінебудь місцеві предмети» й мови важливі в очах Леніна, свідчить виділення їх у лапки. А щоб довести це питання до

25) Там же, стор. 501. А що ж іншого роблять сьогодні Брежнєви і Ко?.. Відповідь ясна: те, що й робив би Ленін, але, можливо, дещо інтелігентнішими засобами.

26) Там же, стор. 502.

27) Там же, стор. 504.

28) Там же, стор. 508.

абсурду в счач читача також на прикладах, які нормальній людині й на думку не спали б, Ленін додає таке:

«... Нема нічого неможливого в тому, щоб задовольнити всі розумні й справедливі бажання національних меншостей на основі рівноправності і ніхто не скаже, щоб пропаганда рівності була шкідлива. Навпаки, пропаганда розділення шкільної справи за націями, пропаганда, наприклад, окремої єврейської школи для єврейських дітей у Пітері була б безумовно шкідлива, а створення національних шкіл для *всїх* національних меншин, для 1, 2, 3 дітей (!) прямо таки неможливе».

Але й це здійснити можна, — каже Ленін, «коли б у конституції держави був основний закон про недійсність усякого заходу, який порушує права меншости, — перший-ліпший громадянин міг би вимагати (!) скасування розпорядження, яке відмовило б, наприклад, у найманні, казенним коштом, окремих учителів єврейської мови, єврейської історії і т. п. ...».

Вимагати «перший-ліпший громадянин» може й сьогодні на підставі основних законів ССРСР, але сам Ленін знав найкраще, наскільки така «вимста» безуспішна, коли в руках домінантної нації (чи домінантного пролетаріату — без різниці) сконцентровані всі атрибути влади й ціла економія підопічних країн.

Нав'язавши до бундівської вимоги «екстериторіальної автономії» для жидів, Ленін висловлює в тій же самій статті ось яку мішанину думок:

«Очевидно, що *вимагати* подібні речі, *закріплювати* такий союз (національних громад у діаспорі, — П. Б.) соціал-демократи не можуть, хоч вони ані трохи не заперечують, розуміється, свободи всяких союзів і, в тсму числі, союзу будь-яких громад будь-якої національності в даній державі. Але виділенням, за державним законом, німців і т. п. з різних місцевостей і клас у Росії у єдиний німецько-національний союз можуть займатися попи, буржуа, міщани, хто завгодно — тільки не соціал-демократи»²⁹.

«... Доки й скільки різні нації становлять єдину державу, марксистині в якому разі не будуть проповідувати ні федеративного принципу, ні децентралізації. Централізована велика держава — величезний історичний крок уперед середньовічної роздрібнености до майбутньої соціалістичної єдности всього світу, і інакше як *через* таку державу (нерозривно зв'язану з капіталізмом) нема і бути не може шляху до соціалізму..., але ми обстоюємо виключно *демократичний* (ще ж би ні! — П. Б.) централізм. Щодо цього всяке міщанство взагалі й націоналістичне (покійний Драгоманов у тому числі) внесли таку плутанину в питання, що доведеться знову й знову приділяти час його розплутуванню»³⁰.

»В Австрії культурно-національна автономія лишилася значною мірою літературною вигадкою, яку не взяли всерйоз самі австрійські соціал-демократи. Зате в Росії її прийняли в програму всі буржуазні

29) Там же, стор. 506.

30) Там же, стор. 511.

партії єврейства і кілька міщанських, опортуністичних елементів різних націй — наприклад, бундівці, ліквідатори на Кавказі, конференція російських національних партій лівонародницького напрямку...»³¹

»Зауважимо, брюннська національна програма (австрійських) соціал-демократів стає цілком на ґрунт національно-територіальної автономії, пропонуючи поділити Австрію, «замість історичних коронних земель», на «національно відмежовані» округи (параграф 2 брюннської програми). Так далеко ми б не пішли»³² (підкреслення моє, — П. Б.).

І тут же, кілька рядків нижче, лепта автономістам-«націоналам»:

»Немає сумніву, що для усунення всякого національного гніту надзвичайно важливо створити автономні округи, хоч би зовсім невеликого розміру, з цільним, єдиним, національним складом, при чому до тих округів могли б «тяжіти» і вступати з ними у зносини та вільні союзи всякого роду члени даної національності, розсіяні по різних кінцях країни або навіть земної кулі...»

З практики знаємо, що було навпаки, напр., як негативно поставився московсько-советський режим до таких «вільних взаємин» між українцями Кубані та корінних українських земель.

»... Національний склад населення — один з найважливіших економічних факторів, але не єдиний і не найважливіший серед інших... Тому цілком виключно ставати на ґрунт «національно-територіального» принципу марксиста не повинні. І значно правильніше, ніж австрійське, є те розв'язання завдання, яке намітила остання нарада російських марксистів», — і далі Ленін цитує з постанов Російської соціал-демократичної партії: «...Необхідні... широка обласна автономія (звичайно не для самої Польщі, а й для всіх областей Росії) і цілком демократичне місцеве самоврядування, при визначенні границь самоврядуваних і автономних областей... на основі врахування самим місцевим населенням господарських і побутових умов, національного складу населення і т. д...»³³

Ось яким дивовижним способом російські марксиста, і то не тільки з-під ленінських прапорів, намагалися обминути позитивну розв'язку

31) Там же, стор. 504.

32) Там же, стор. 514. В тому ж році відбувалася цікава переписка на цю тему Леніна з Горьким. Горький, знаний із свого шовіністичного наставлення до «націоналів» у російській імперії, а зокрема до українського самостійницького руху, писав у листі до Леніна (лютий-березень 1912 р.): «Дивно, що на розвиток національного шовінізму наші журнали не звертають належної уваги: недавно писав я «Современному Миру», щоб вони пригналися до «Украинской Жизни» (редактор Симон Петлюра, — П. Б.), «Миру Ислама», «Миру Музульманина», до статей Жаботинського (сіоніст, — П. Б.), — відповідають, що «незручно доливати оливи до вогню... Це цікаво...»

Ленін в листі з 15-25 лютого 1913 р. писав Горькому:

»Щодо націоналізму цілком згоден з Вами, погоджуюсь, що треба звернути на те пильнішу увагу. У нас один чудесний грузин (Сталін, — П. Б.) засів писати велику статтю для «Просвещения», зібравши всі австрійські та інші матеріали. На це ми наляжемо... У нас і на Кавказі соціал-демократи грузини + вірмени + татари + росіяни працювали разом в єдиній с.д. організації довше десяти літ. Це не фраза, а пролетарське пологодження національного питання. Єдино (правильне) рішення. Так було і в Ризі: росіяни + лотиські + литовці; відділили тільки сепаратисти — Бунд. Також і в Вільні... Ні, тієї нечисті, що в Австрії, в нас не буде. Не допустимо! Та й нашого брата, великоросів, тут побільше. З робітниками не пустимо «австрійського духа»...»

33) Там же, стор. 514.

національного питання й одночасно не допустити до втрачення політичних союзників, які обстоювали національний принцип і в рядах соціалістичних організацій.

В усій тій Леніновій плутанині про «національну розв'язку», як згодом побачимо, були свій глузд і своя виразна мета. Те, що нам може видаватися суперечністю, насправді має свідому мету, коли візьмемо до уваги, що марксизм у самому принципі різко відділяє свій світогляд у всіх основних питаннях людського світу й що марксистська діалектика завжди двочинна.

«Критичні замітки з національного питання» — стаття значно більше суттєва для розуміння справжнього Ленінового становища в національному питанні, ніж його друга праця з 1914 року «Про право націй на самовизначення», що мала вже чисто політично-приспосованський характер, більше тимчасово конкурентний.

«Єдності Росії, бачите, — пише Ленін, — «загрожує» автономія України, а єдність Австро-Угорщини змицнює загальновиборче право і автономія окремих її областей! Що за дивовижна річ? Чи не спаде на думку читачам і слухачам «націоналістичної» проповіді (члена Державної Думи, Савенка, — П. Б.), чому неможливе зміцнення єдності Росії з допомогою автономії України?»³⁴.

Очевидно, багатьом «спало» таке на думку, а в першу чергу — Ленінові, але про застосовування цієї думки Леніном буде мова пізніше. На основні напрямні ленінської розв'язки цього наболілого питання багато світла кидає ось яке спекулятивне сполучення несумісних понять:

«Свідомі робітники не проповідують відокремлення; вони знають вигоди великих держав і об'єднання великих мас робітників. Але великі держави можуть бути демократичні тільки при найповнішій рівноправності націй, а така рівноправність означає і право на відокремлення»³⁵.

В статті «До питання про національну політику» (надрукована 16.IV. 1914 р.) «хитроумство» Леніна досягає свого вершка: «Ми, соціал-демократи, вороги всякого націоналізму і прихильники демократичного централізму. Ми противники партикуляризму, ми переконані, що при інших рівних умовах великі держави далеко успішніше, ніж дрібні можуть розв'язати завдання економічного прогресу (порівняти хоч би Західню Німеччину і ССРСР по другій світовій війні! — П. Б.) і завдання боротьби пролетаріату з буржуазією. Але ми цінуємо зв'язок тільки добровільний, а ніколи насильний. Скрізь, де бачимо насильні зв'язки між націями, ми, ні трохи не проповідуючи неодмінно відокремлення кожної нації, відстоюємо безумовно й рішучо право кожної нації політично самовизначитись, тобто відокремитись»³⁶.

34) Там же, стор. 524.

35) Там же, стор. 524.

36) Там же, стор. 532.

»Цілість держави і цілість класу Пурішкевичів, — каже Ленін у тій же статті, — от про що дбають Кокошкіни, коли дивитися прямо на *суть* їхньої політики, знявши з неї дипломатичні прикриття».

Коли ж Ленін «неподільністю інтернаціонального пролетаріату» прикриває *цілість і неподільність російської імперії*, — то про це він мовчить.

Дволичність Ленінової політики в національному питанні віддзеркалюється ще виразніше в його приватних листах з того ж періоду.

В листі до Інеси Федорівни Арманд (15 березня 1914 р.), своєї полюбовниці, дуже меткої інтригантки в користь його політики, Ленін виявляє своє «щире» ставлення до «самовизначення» українців, кажучи: «... А нам треба б тепер мати свою українську соціал-демократичну групу, хоч невеличку. Пиши, чи можеш познайомитися і зробити щонебудь в цьому напрямі»³⁷.

В листі з 1-го квітня того ж року Ленін пише:

»Посилаю проект українського звернення для «Шахтарського Листка» і дуже прошу Тебе тактовно провести його (не від мого імені, звичайно, а краще і не від Твого) через Лолу (Степанюка, — П. Б.) і пару-другу українців, звичайно, *проти* Юркевича і *по можливості* без відома цього паршивого, поганого, націоналістичного міщанина... під флагом марксизму... Лола наївний... Страшенно важливо, щоб із *середовища* українських соціал-демократів пролунав голос за єдність *проти* поділу робітників за націями... Це треба зробити тактовно, швидко, проти Юркевича і без його відома, бо цей шахрай буде пакостити...»³⁸

Юркевич — «шахрай», бо він «націоналістичний міщанин» і виступає одверто: Ленін же «не ошуканець», бо він марксист-«інтернаціоналіст», хоч і діє по-шахрайськи, як спритний обманець. І в цьому є глуд із погляду марксистсько-ленінської діалектики.

В листі до І. Ф. Арманд із 24-го квітня 1914 р. Ленін пише таке:

»Посилаю лист Лоли. Поверни зараз же, як тільки прочитаєш. (Він явно хитрує, але все ж ми крок невеликий вперед зробимо через нього). Дуже прошу Тебе, якщо будеш в Цюріху, всіма силами постарайся побачити українських соціал-демократів, вияснити їх позицію у питанні про окрему національну українську соціал-демократичну організацію і організувати хоч малу групуку антисепаратистів»³⁹.

До редакції журналу «Дзвін» Ленін писав у «пост скриптум»: «Я не говорив із Юркевичем, але мушу сказати, що проповіддю відділення українських робітників в окрему соціал-демократичну організацію обурений глибоко»⁴⁰.

Уважного читача вражає безсумнівна Ленінова лихоманія у націо-

37) Там же, стор. 525.

38) Там же, стор. 526.

39) Там же, стор. 542.

40) Там же, стор. 543.

нальному питанні, а саме: як не дивно, він одночасно і за політичне «самовизначення» націй в окремі держави, і проти окремішності пролетаріату за національним принципом. Але дивуватися може тільки той, хто не ознайомлений з основними принципами марксистської діалектики, про що буде мова згодом.

»Хитрування«⁴¹ Лоли-Степанюка було в тому, що в листі від 22 квітня він «писав (Ленінові), що цілком згодний із змістом »Звернення до українських робітників«, але просив надрукувати його від імені редакції »Правди«, а не за його підписом»⁴¹.

Проте Ленінові й не снилося пропустити нагоду опублікувати »оригінальний«⁴² заклик українського автохтона, про що свідчить примітка від редакції до »Звернення...«: »Із задоволенням друкуємо заклик нашого товариша, українського марксиста, до українських свідомих робітників. Об'єднання без різниці націй! Цей клич особливо насущний тепер у Росії. Погані дорадники робітників, дрібнобуржуазні інтелігенти із »Дзвону«, зі шкіри пнуться, намагаючись відхилити українських соціал-демократів робітників від великоруських. »Дзвін«⁴³ робить справу націоналістичних міщан. А ми робимо справу інтернаціональних робітників: згуртовувати, об'єднувати, зливати робітників усіх націй для єдиної спільної роботи. Хай живе тісний братерський союз!...«, і т. д.⁴².

А в редакційній примітці (ч. 392, стор. 706) читаємо:

»Звернення до українських робітників«⁴³ було надруковане українською мовою в номері 28 »Трудовой Правды« з 29 червня 1914 року за підписом Оксена Лоли. Рукопис ленінського проєкту »Звернення« не зберігся. Зміст опублікованого в »Трудовой Правде« документу дає право вважати, що його, можливо, написав В. І. Ленін.

Прихильники »Дзвону«, очевидно не могли жити й дихати під анатемою Леніна і один із них, В. Левінський, послав статтю до редакції »Соціал-Демократа« п. з. »Україна і війна«, що була надрукована 12 лютого 1915 року. В тій же статті Левінський також намагається наблизитись до ленінських позицій у національному питанні, не »зливаючись із тими позиціями«, і Ленін у дописці каже: »... Ми вважаємо буржуазним націоналізмом ідею »культурно-національної автономії«, ми не згодні з тим, що найкращим шляхом організації пролетаріату є роздроблення його по національних куріях, ми не поділяємо їх (прихильників »Дзвону«, — П. Б.) поглядів на різницю між »анаціональним«, національним і інтернаціональним... В усякому разі, ми раді відзначити, що саме в цей тяжкий момент згадана група українських діячів найбільше усвідомлює близькість із »Соціал-Демократом«. Їм робить честь, що вони зуміли відгородитися від горезвісного »Союзу визволення України«, діяльність якого нічого спільного не має з соціал-демократією»⁴³.

41) Там же, прим. 395, стор. 706.

42) Там же, стор. 594.

43) Там же, стор. 605.

1916-го року в статті «Про сепаративний мир» Ленін «співчував» українцям Галичини: «Росія воює за Галичину, володіти якою їй треба особливо для задушення українського народу (крім Галичини в цього народу немає і бути не може куточка свободи, порівняної звичайно)»⁴⁴. «Німеччина дасть нам, можливо, і Курляндію, і частину Польщі назад, і, напевно, східню Галичину — це «нам» особливо важливо, щоб задушити український рух, рух багатомільйонного народу, який історично ще спав донині, до свободи і до рідної мови...»⁴⁵.

1917-го року в листі з 30-го січня до І. Ф. Арманд Ленін переповідає свої враження з розмов із полоненими вояками царської армії, що верталися з німецьких таборів.

«...Воронезький селянин, від землі, із старообрядницької сім'ї. Чорноземна сила. Надзвичайно цікаво було подивитися і послухати. Пробув рік у німецькому полоні (взагалі там тьма страхіть) в таборі з 27,000 українців. Німці влаштовують табори за націями і всіма силами відколюють їх від Росії; українцям підіслали спритних лекторів з Галичини. Результати? Тільки, мовляв, 2,000 були за «самостійність» (самостійність у розумінні більше автономії, ніж сепарації) після місячних зусиль агітаторів! Всі інші, мовляв, впадали в люті при думці про відокремлення від Росії і перехід до німців або австрійців. Факт знаменний! Не вірити не можна. 27,000 — число велике. Рік — строк великий. Умови для галицької пропаганди — архісприятливі. І все ж близькість до великорусів брала гору! Звідси не випливає, звичайно, нітрохи невірність «свободи відокремлення». Навпаки. Але звідси випливає, що може таки від «австрійського типу» розвитку доля Росію врятує»⁴⁶.

Хіба не може бути сумніву, котре Ленінове почуття щиріше: співчуття для галицьких українців, яких «задушить царська окупація», чи радісна надія, що «доля врятує Росію» від розвалу на національні держави?

Від 7-го до 12-го травня відбулася Сьома (квітнева) всеросійська конференція РСДРП(б). Березнева революція — «Весна Народів» царської імперії — виявила повну живучість і спонтанність національних почувань, що — не зважаючи на заморозь урядів Львова і Керенського — розплющилися сніжинковим квітттям. Ленін був надмірно чуйний і вразливий на політичну температуру, щоб не наголошувати ще й ще виразніше своє «співчуття» національним потребам пробуджених народів.

В промові про національне питання (12 травня) він повчає своїх партійців: «...Польські соціал-демократи говорять: саме тому, що ми

44) Там же, стор. 622.

45) Там же, стор. 625. Тут Ленін забув пояснити, що «спав» той український нарід під наркозою «протекторату Москви», а не природним сном. Натомість він не забуває, що «рідна мова» для українця — істота справи. Одночасно Ленін пояснює розуміння імперського завдання Росії: «Саме так міркує царизм, — робить свої висновки Ленін, — і, повторюємо, він міркує правильно не тільки з вузькомонархічної, а й із загальноімперіялістичної точки зору, він знає більше і бачить далі, ніж ліберали і Плеханови з Потресовими» (підкреслення мої, — П. Б.).

46) Там же, стор. 632.

вважаємо союз з російськими робітниками вигідним, ми проти відокремлення Польщі. (Очевидно, Ленін має на увазі польських соціал-демократів з-під прапора Рози Люксембург, — П. Б.). Це їх повне право. Але люди не хотять розуміти, що для посилення інтернаціоналізму не треба повторювати одних і тих же слів, а треба в Росії наполягати на свободі відокремлення пригноблених націй, а в Польщі підкреслювати свободу з'єднання. Свобода з'єднання передбачає свободу відокремлення. Ми, росіяни, повинні підкреслювати свободу відокремлення, а в Польщі — свободу з'єднання»⁴⁷.

«...Метод соціалістичної революції під лозунгом «геть кордони» — це просто каша. Коли соціалістична революція назріє, коли відбудеться, вона перекидатиметься в інші країни, і ми їй допоможемо, але як, — ми не знаємо»⁴⁸. «Метод соціалістичної революції» — фраза, позбавлена змісту. Оскільки є рештки нерозв'язаних буржуазною революцією питань, ми стоїмо за їх розв'язання. Якщо Фінляндія, якщо Польща, Україна відокремляться від Росії, в цьому нічого поганого нема. Що тут поганого? Хто це каже, той шовініст. Треба збожеволіти, щоб продсвжувати політику царя Миколи»⁴⁹ (підкреслення моє, — П. Б.). «...Пролетаріят вдаватися до насильства не може, бо він не повинен заважати свободі народів. Тоді буде вірним лозунг «геть кордони», коли соціалістична революція стане реальністю, а не методом, і ми скажемо тоді: товариші, йдіть до нас...» «І якщо українці побачать, що в нас Республіка Рад, вони не відокремляться, а якщо в нас буде республіка Мілюкова, вони відокремляться» (підкреслення мої, — П. Б.). В цьому реченні ключ до розуміння Ленінової національної політики).

Захопивши владу на корінних землях Росії, Ленін дуже потребував підтримки від відновлених республік на землях колишньої царської імперії, але ставив їм передумови, які випливали з його ж власної концепції, себто марксистської, про «єдність пролетарів» усіх народів. Непримиренна негативна політика білогвардійських політиків і генералів супроти самостійницьких домагань національних республік допомогла Ленінові в його дволичній розитрі:

«Ми кажемо українцям: як українці, ви можете влаштовувати в себе життя, як самі хочете. Але ми простягнемо братерську руку українським робітникам і скажемо їм: разом з вами будемо боротись проти вашої і нашої буржуазії. Тільки соціалістичний союз трудящих усіх країн усуне всякий ґрунт для національного цюкування і гризні»⁵⁰.

З таким дволичним розрахунком Ленін у грудні 1917 р. визнав «народну Українську республіку, її право зовсім відокремитися від Росії або вступити в договір з Російською республікою про федеративні й тому подібні взаємовідносини між ними», і одночасно, в тому ж «Маніфесті до Українського Народу», поставив у чотирьох пунктах до Центральної Ради — до уряду тієї народної республіки — ультиматум,

47) «В. І. Ленін про Україну», т. II, стор. 14.

48) Там же, стор. 15. Це повторення з критики Гота програми Маркса.

49) Там же, стор. 15.

50) Там же, стор. 35.

яким фактично перекреслено не тільки необмежене поняття будь-якої суверенності, а й питання про внутрішню автономію.

І закінчувався той ультиматум фактичним оголошенням війни відродженій Українській державі: «В разі неoderжання задовільної відповіді на ці питання протягом 48 годин, Рада Народних Комісарів вважатиме (Центральну) Раду в стані відкритої війни проти радянської влади в Росії і на Україні»⁵¹.

Центральна Рада відкинула ультиматум Ради Народних Комісарів і оскаржила її за розпалювання війни проти українського народу.

«Щоб Центральна рада не мала можливості спекулювати на національних почуттях українців, Раднарком зробив ще одну спробу мирного розв'язання конфлікту...⁵², висловлюючи своє переконання в тому, що тільки Ради української селянської бідноти, робітників і солдатів можуть створити на Україні владу, при якій сутички між братніми народами будуть неможливі, Рада Народних Комісарів... постановляє⁵³: запропонувати Раді переговорити про угоду на вказаних началах і намітити, як один із пунктів, де було б, мабуть, найзручніше вести переговори, міста Смоленськ або Вітебськ»⁵⁴.

Одночасно з тією «ною спробою мирного» поладнання конфлікту з Україною Ленін 25 грудня 1917 р. в Харкові монтує руками (бож не головами!) українських квіслінгів «Всеукраїнський з'їзд Рад» (Совєтів), що проголосив Україну «Радянською республікою і обрав Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад», який «у телеграмі від 26 грудня... заявляв про єдність (не спільність! — П. Б.) інтересів народів України і радянської Росії. Рада Народних Комісарів телеграмою 29 грудня... вітала утворення «справді народної радянської влади на Україні» і обіцяла «новому урядові братньої республіки повну і всебічну підтримку в справі боротьби за мир, а також в справі передачі всіх земель, фабрик, заводів і банків трудящому народові України»⁵⁵.

Наскільки Ленін шанував «суверенність братньої республіки Рад» і наскільки довіряв її большевицькому урядові, бачимо з того, що він призначив «надзвичайним комісаром України» грузина Сергія Орджонікідзе для «об'єднання дій функціонуючих там радянських організацій в усіх галузях їх роботи (військової, продовольчої, банкової та ін.)»⁵⁶.

Так виглядала насправді «демократична диктатура робітників і селянства» (!) в Україні, втіленням якої був «Сержа» Орджонікідзе,

51) Чотири точки ультиматуму: «1. Чи зобов'язується (Центральна) Рада відмовитись від спроб дезорганізації загального фронту?

2. Чи зобов'язується Рада не пропускати надалі без згоди верховного головнокомандуючого ніяких військових частин, що прямують на Дон, на Урал, або в інші місця?

3. Чи зобов'язується Рада сприяти революційним військам у справі їх боротьби з контрреволюційним кадетсько-каледінським повстанням?

4. Чи зобов'язується Рада припинити всі свої спроби роззброєння радянських полків та робітничої Червоної гвардії на Україні й повернути негайно зброю тим, у кого вона була піднята?» (там же, стор. 38-39).

52) Там же, ред. прим. ч. 36, стор. 669.

53) Там же, стор. 46, речення дописане рукою Троцького.

54) Там же.

55) Там же, прим. ч. 38, стор. 669.

56) Там же, стор. 47 і прим. 38, стор. 669.

абсолютний всодар життя і смерті її народу. В політичній Леніновій термінології все це називалося «ноюю спробою мирного поладнання відносин» з «братнім українським народом».

З тою ж хвилиною, коли зформувався харківський Наркомат, Ленін легко знайшов причину для відкликання переговорів з Центральною Радою, скинувши із себе «... всю відповідальність за провадження громадянської війни, яку почали буржуазні класи різних націй і яка цілком безнадійна, бо величезна більшість робітників, селян і армії рішуче стоїть за соціалістичну радянську республіку. Національні ж вимоги українців, самостійність їх народної республіки, її права вимагали федеративних відносин, Рада Народних Комісарів визнає повністю і вони ніяких спорів не викликають» (12 січня 1918 р.)⁵⁷.

Тим же самим «розмахом пера» і під тією ж датою (12 січня) Ленін вислав таку телеграму головнокомандуючому большевицькими військами в Україні: «Раднарком висловлює впевненість, що т. Антонов діятиме надалі, як і раніше, у повному контактi з тією центральною українською радянською владою, яку РНК привітала, і з призначеним Радою Народних Комісарів надзвичайним комісаром»⁵⁸.

Місяць пізніше, відповідаючи на «записки» під час «Надзвичайного всеросійського з'їзду залізничників» (12 лютого), Ленін в одному абсурдному реченні розкриває усю суть політичної фікції «демократичної влади Рад»: «Радянська влада — навчає він — дає можливість трудящим, якщо вони незадоволені своєю партією, переобрати своїх делегатів, передати владу іншій партії і змінити уряд без найменшої революції, тому що досвід Керенського-Каледіна і буржуазної (Центральної) Ради показав, що боротьба проти радянської влади неможлива»⁵⁹.

Логіка: «боротьба проти радянської влади неможлива», але «трудящі» можуть «з успіхом» боротися проти тієї влади і навіть «передати владу іншій партії», себто змінити уряд «без найменшої революції».

Принципiальна дволичність Леніна в національному питанні й упарі з тим невідхильна потреба маневрувати в Україні з одного боку, а з другого — необхідна грабіж хліба для голодних міст Росії, ставили Антонова-Овсієнка в дуже скрутну ситуацію: він повинен був проводити дослівну конфіскацію усього зерна, яке тільки попадало йому в руки, але за згодою «суверенної» радянської влади в Україні, яка, не зважаючи на свій ідеологічний большевизм, усе ж не хотіла бути тільки маріонеткою в руках окупаційних російських сил. Про це якнайкраще свідчать Ленінові телеграми та листовні доручення Антонову і Орджонікідзе.

1) Телеграма В. О. Антонову-Овсієнку (початок лютого 1918 р.):

«Зважаючи на нарікання Народного секретаріату на виниклі між Вами і ЦВК України тертя, прошу Вас із свого боку повідомити, в чому

57) Там же, стор. 50.

58) Там же, стор. 51.

59) Там же, стор. 72.

властиво справа; само собою наше втручання у внутрішні справи України, оскільки це не виказується воєнною необхідністю, небажане. Зручніше здійснювати ті чи інші заходи через органи місцевої влади і взагалі найкраще було б, якби усякі непорозуміння були полагоджені на місці»⁶⁰.

Тільки наївна людина не знає, скільки «внутрішніх справ» можна підтягнути під «воєнну необхідність» у часи громадянської війни. Можливості ті такі ж необмежені, як і у випадках «історичної необхідності».

2) В. О. Антонову-Овсієнку (21 січня 1918 р.):

«...Ради бога, докладіть усіх зусиль, щоб усі і всілякі тертя з ЦВК (харківським) усунути. Це архіважливо в державному відношенні. Ради бога, помиріться з ними і визнайте за ними всілякий суверенітет. Комісарів, яких Ви призначили, дуже прошу Вас зняти. Дуже й дуже сподіваюсь, що Ви цю просьбу виконаєте і абсолютного миру з харківським ЦВК досягнете. Тут потрібний архітакт національний»⁶¹.

3) Телеграма Г. К. Орджонікідзе (4 лютого 1918 р.):

«...Продовжуйте, ради бога, з усієї сили добувати продовольство, організувати спільно збір і зсипку хліба, щоб встигнути налагодити постачання до пори бездоріжжя. Вся надія на Вас, інакше голод на весну неминучий»⁶².

Очевидно, Ленін турбувався тим, щоб не допустити до голоду в корінних містах Росії: голод в українських містах та селах — після дощентного пограбування їх — його не турбує.

4) Телеграма головнокомандуючому Антонову (1 лютого 1918 р.):

«Дуже прошу діяти не інакше, як у цілковитій згоді з Луганським і за його вказівками, як народного секретаря суверенної Української республіки. Якщо виникнуть незгоди з ними, полагоджуйте через *Скрипника, Затонського, Бош*, нарешті — телеграфуйте мені, але ніколи не суперечте Луганському...»⁶³ (підкреслення мої, — П. Б.).

Всі ті Ленінові намагання ладнати спори між місцевою, автохтонною, большевицькою владою «братнього народу» та окупаційною російською не впливали ні із симпатії до «українського сепаратизму», ні із справжньої пошани до «суверенної» влади Рад провінціальної України, а тільки зі страху перед розголосою, що «братні пролетарські республіки», об'єднанні «добровільно», для яких тотожність інтересів «безспірна», раптом опиняються на ворожих одна одній позиціях; можна легко уявити собі страх Леніна-«визволителя» перед наочним і голосним фактом, що російська пролетарська окупація «пролетарської» України така ж сама, якщо не гірша, як і окупація «буржуазної» України силами феодалів та буржуазної Росії!

Про правильність такого висновку свідчить лист Леніна до Орджонікідзе (14 березня 1918 р.), в якому він — взявши до уваги наступ німців в Україні — дає такі директиви до «українізації» України:

60) Там же, стор. 81.

61) Там же, стор. 82.

62) Там же, стор. 84.

63) Там же, стор. 89.

«...Негайна евакуація хліба і металів на схід, організація підривних груп, створення єдиного фронту оборони від Криму до Великої Росії із залученням до справи селян, рішуче й беззастережне *перелицьовування наших, що на Україні, частин на український лад* — отаке тепер завдання. *Треба заборонити Антонову називати себе Антоновим-Овсієнком, — він повинен називати себе просто Овсієнком.* Те саме треба сказати про Муравйова (якщо він залишиться на посту) та інших. Щодо Донецької республіки, передайте товаришам Васильченку, Жаків та іншим, що хоч би як вони не ухитрялись виділити з України свою область, вона, судячи з географії Винниченка, однаково буде включена в Україну і німці її завойовуватимуть. Зважаючи на це, цілком безглуздо з боку Донецької республіки відмовлятися від єдиного з рештою України фронту оборони...»⁶⁴

Коли ж воєнне щастя змінилося і більшовики перейшли від оборони до наступу, Ленін перший з історії Сходу Європи використав національне питання для побудови нової російської імперії і поширення російських впливів на Захід.

5) Телеграма головнокомандуючому І. І. Вацетісу (29 листопада 1918):

«Із просування наших військ на захід і на Україну створюються обласні тимчасові радянські уряди, покликані зміцнити Ради на місцях. Ця обставина має цю хорошу сторону, що *позбавляє змоги шовіністів України, Литви, Латвії, Естонії розглядати рух наших частин як окупацію і створює сприятливу атмосферу для дальшого просування наших військ.* Без цієї обставини наші війська були б поставлені в *окупованих областях у неможливе становище і населення не зустрічало б їх як визволителів*»⁶⁵ (підкреслення мої, — П. Б.).

В грудні того ж року, щоб запобігти напливові українських свідомих вишколених вояків, що згуртувалися у Самарціні й хотіли влитися в армійські частини південного українського фронту, Ленін вислав таку телеграму губвійськкомові для українців Самарщини:

«Вважаємо за потрібне повідомити у відповідь на телеграму українців Самарщини, що з огляду на приплив українських добровільців і велику кількість мобілізованих на самій Україні, які не одержали ще зброї, робітничо-селянський уряд України не вважає за потрібне провадити формування українців у Росії і відправляти їх на Україну. Повідомляючи про це, пропонуємо від імені Раднаркому припинити відправку українських частин на Україну» (1 грудня 1918 р.)⁶⁶.

Найголовніше з погляду «самовизначення народів» те, що Ленін діяв без жодного порозуміння з Раднаркомом України, вважаючи себе за компетентного рішати від імені «суверенного» українського радянського уряду.

64) Там же, стор. 103.

65) Там же, стор. 202.

66) Там же, стор. 203.

6) Телеграма Х. Г. Раковському (25 квітня 1919 р.):

«Резолюція катеринославських есерів показує, що це мерзотники, захисники куркулів. Треба підняти проти них газетне цькування за їх захист куркулів і за лозунг — протидіяння централізації, вимагати від них викриття куркулів і боротьби проти вільного продажу хліба селянами. В уряді їх треба зв'язати найточнішими директивами, поставити під найсуворіший нагляд і в разі найменшого їх відступу від лінії уряду в питаннях продовольчому, кооперативному, фінансовому і в питанні найтіснішого зближення з Росією підготувати вигнання їх із ганьбою»⁶⁷.

7) Телеграма Л. Б. Каменєву (28 квітня 1919 р.):

«Іоффе потрібен не в Криму, а в уряді України на посту, який вибере Раковський для роботи проти самотійности, а в Криму підшукаємо іншого, але, звичайно, не Дибенка»⁶⁸ (підкреслення мої, — П. Б.).

8) Телеграма Раковському (22 травня 1919 р.):

«Цека Російської (Комуністичної) Партії пропонує Цека Комуністичної Партії України (яка термінологія: не Цека української комуністичної партії! — П. Б.) не ставити на обговорення Українського раднаркому відповідальних фінансових рішень, як от випуск нових знаків або обмін карбованців, попередньо не запитавши Цека РКП, бо до таких заходів можна вдаватись тільки у всеросійському масштабі».

Але видно, що й сам Ленін мав сумніви, чи не викличе така постанова рішучий протест «Цека КПУ», бо закінчує цю телеграму власноручною допискою: «Повідомте докладно, чи вважаєте можливим проведення цієї директиви»⁶⁹.

Очевидно, «проведення тієї директиви» в Цека КПУ було можливе.

Або ось як хитро сказано в «Заключному слові в питанні про радянську владу на Україні» (3 грудня 1919 р.):

«...Тсвариш Мануїльський надзвичайно помиляється, коли думає, що ми дорікали за самотійність у розумінні національному, в розумінні незалежності України (підкреслення в оригіналі). Ми дорікали за самотійність у розумінні небажання зважати на московські погляди, погляди Центрального Комітету, що перебуває в Москві...»⁷⁰ (підкреслення моє, — П. Б.).

Чи ж не прямий це плягіят Петрового: Слухай, що Меншіков каже!

9) Попов і Ландер «підписали заяву від 32-ох українських працівників, у якій критикувався склад бюро ЦК КП(б)У і методи його роботи, а також висловлювався протест проти мобілізації партійних і радянських працівників з російських губерній для України».

На доручення Леніна «Оргбюро ЦК РКП(б) 18 грудня 1919 р. розглянуло заяву українських працівників і постановило (майже дослівно переписавши рішення Леніна в тій справі, стор. 397, — П. Б.): «Оголосити догану за те, що вони, замість позитивної роботи за вказівками

⁶⁷) Там же, стор. 264.

⁶⁸) Там же, стор. 266.

⁶⁹) Там же, стор. 286.

⁷⁰) Там же, стор. 364.

Всеукраїнського Ревкому і Бюра ЦК КП(б)У, витрачають час і сили на пересуду й безвідповідальне політиканство, яке є порушенням партійної дисципліни, і запропонувати надалі, суворо підкоряючись директивам партійного центру, робити ту роботу, яку кожному з них буде вказано»⁷¹.

Здавалося б, яке ж батьківське, хоч і суворе, упіпнення! Але «пост скриптум» рукою Леніна показує справжню його «людяність»: «Авторів треба взяти під нагляд і розподілити по одному серед поважних працівників. Інакше, вийде склока, а не діло».

Можна легко уявити собі дальшу долю тих 32-ох «еретиків»...

10) «... На 4-ій Всеукраїнській конференції КП(б)У... в Харкові з 17 по 23 березня... велася запекла боротьба лєнінців проти опозиційної групи «демократичного централізму»... на чолі з Т. Сапроновим, В. Богуславським, Я. Дробнісом, Р. Фарбманом (Рафаїлом)... «Децистам» удалося шляхом фракційних махінацій (голосування списками та ін.) пропхати більшість своїх прихильників до складу ЦК, а також послати делегатами на IX з'їзд РКП(б). 105 делегатів конференції, які обстоювали лєнінську лінію, відмовились брати участь у виборах ЦК КП(б)У і опротестували їх як незаконні. В зв'язку з тим, що обраний конференцією ЦК не відображав волі більшості комуністів України, ЦК КП(б)У в складі В. М. Блакитного, В. П. Затонського, Ф. Я. Кона, С. В. Косіора, Д. З. Мануїльського, С. К. Мініна, Г. І. Петровського, Ф. А. Сергєєва (Артеае), В. Я. Чубаря, Я. А. Яковлева та інших... Для зміцнення партійних організацій України ЦК партії послав у розпорядження ЦК КП(б)У велику групу досвідчених партійних працівників (себто перелицьованих на червоно російських чорносотенців, — П. Б.). Тільки в травні 1920 року на Україну було послано 674 комуністів. За рішенням ЦК РКП(б) від 5 квітня 1920 року проводилась перереєстрація членів Компартії України»⁷².

Лєнін телеграфував «товаришу Сталіну»: «З огляду на те, що на з'їзді обрано по 13 делегатів від кожної течії, з огляду на те, що 105 делегатів не брали участі у виборах ЦК і 8 утримались, для виходу з ненормального становища Політбюро ЦК РКП постановило створити тимчасове бюро з представників старого ЦК і нових по 2 представники. П'ятим членом бюро призначити колишнього боротьбіста тов. Шумського» (підкреслення мої, — П. Б.).

11) Телеграма Ф. Я. Кону (по прямому проводу) 4-го травня 1920 р.:

«Щодо Винниченка — в принципі згодні. Порозумійтеся з Раковським про деталі...»⁷³ А в примітці ч. 251 читаємо: «Винниченко звернувся до уряду РСФСР (а не до УРСР! — П. Б.) з проханням дозволити йому приїхати на Україну і дати можливість брати активну участь у боротьбі з білополяками та Врангелем, а також у будівництві

71) Там же, прим. ч. 225, стор. 708.

72) Там же, прим. ч. 243, стор. 711.

73) Там же, стор. 450.

Радянської України. Враховуючи, що за спиною Винниченка та інших націоналістичних вождів стоїть численна українська еміграція і з метою відриву від неї трудових елементів, що помилялися, було вирішено залучити Винниченка до радянської роботи. Це питання кілька разів обговорювалось у ЦК РКП(б) і ЦК КП(б)У. 6-го вересня рішенням Політбюро ЦК КП(б)У Винниченка було прийнято членом Комуністичної Партії України, призначено заступником голови Раднаркому і наркомом закордонних справ УРСР. У той же день Політбюро ЦК РКП(б) прийняло про Винниченка таке рішення: «Політбюро констатує мінливість настрою т. Винниченка, і тому Політбюро, не заперечуючи проти його негайного прийняття у партію, пропонує не давати йому ніякого поста, перевіривши його спочатку на діловій роботі»⁷⁴. (Центральний партійний архів Інституту Марксизму-Ленінізму при ЦК КПРС).

12) Існують уже легенди, навіть в українській еміграційній літературі, про те, що Ленін, мовляв, не погоджувався із Сталіном і навіть засуджував його нахил до жорстокості. Отже тут не взято до уваги прецікавого «збігу обставин», що Ленін завжди послуговувався Сталіном у всіх тих випадках, де перемога «ленінської лінії» вимагала послідовної і вирахованої жорстокості...

Доцільно подати тут повністю Ленінову інструкцію «Членам Ради і Оборони», бо вона «архіважлива» для розуміння не тільки його «національної політики», а й взагалі тактичних засобів. Інструкція написана наприкінці липня 1920 року:

«Оскільки поляки пропонують мир, це дає нам привід систематичніше використати війська, призначені на пересування з Кавкфронту на Захфронт. Тому Раді Оборони пропоную розробити таку постанову:

1. Військам Кавкфронту йти пішки через усю Україну, розраховавши маршрут так, щоб у кожну волость (з 1,900, приблизно, волостей України) заходила *двічі*, через певний проміжок часу, спочастку кінна, потім піша частина для виконання (і потім перевірки виконання) таких завдань:

а) збирання продовольства (за розверсткою)⁷⁵;

б) створення на місці, себто в кожному селі, під охороною місцевих селян і під їх відповідальність *подвійного* (проти розверстки) запасу продовольства (зсіпаного в амбарі, у будинку попа, поміщика, багача і т. п.).

Призначення цього подвійного запасу — фонд *товарообміну*: з цього запасу у селян хліб братиметься після відпуску селянам місцевих товарів, російських і закордонних за домовленістю з місцевими селянами;

в) складання (і перевірка) списку «відповідальних» селян (з місцевих багачів; зверху, себто за ступнем найбільшого багатства, виділяється 5-20% і т. д. хазяїв на кожне село, залежно від його розмірів).

⁷⁴ Там же, примітка ч. 251, стор. 713.

⁷⁵ Збирання споживчо-харчових продуктів прогресивними податками за класовим приділом: від багачів — все, від батраків — ніщо.

«Відповідальні» селяни особисто відповідають за виконання продовольчих та інших завдань влади.

Після того, як військо відійде, на місцеву владу покладається спеціальне завдання (за невиконання цього завдання — розстріл) дбати про справність і цілість цього списку;

г) роззброєння селян-багатіїв. Повний збір зброї. Відповідальність за незнайдену зброю на начальнику військової частини; за незаявлену зброю на тому, у кого знайдено (розстріл), і на *всій групі* «відповідальних» селян (штраф, але не грішми, а хлібом і речами; конфіскація майна, арешт, роботи на копальнях);

д) допомога в засіванні полів, у ремонті сільсько-господарського реманенту та в інших необхідних роботах (в охороні складів або перевірці охорони, у залізничних роботах тощо, охорона складів соли і т.п.).

2. Для зазначених завдань у кожен військову частину додати (до комуністичного осередку в ній) комісара або інструктора (збір 1,000 чоловік, якщо треба, з Петрограду, Москви, Іваново-Вознесенська робітників) для керівництва виконанням зазначених завдань.

3. В «упертих» волостях чи селах військові частини або організують «третє відвідування» (військом), або залишаються на *постій* довше (до двох тижнів) для покарання і виправлення.

4. Частину цих постанов провести через Раду Оборони, частину через Радтрударм і Раднарком України.

5. Видати *архіпопулярну* листівку для селян, для роз'яснення справи взагалі й *завмагаєнів* для товаробміну на закордонні товари особливо.

Негайно створити комісію для видання такої листівки та ряду їх, так само ряду інструкцій.

Для розробки цих пропозицій негайно створити комісію з тт. Брюханова і Сланського. Головою комісії просити бути т. Сталіна.

Голова Ради Оборони В. Ульянов (Ленін)⁷⁶.

На особливу увагу заслуговує 4-та точка. Запропоновані Леніном пацифікації українських сіл були такою мірою драконськими, що виконання їх однією «радянською інституцією» могло викликати спротив або й відразу у виконавців, саме тому ті завдання розподілено між три інституції.

76) Там же, стор. 465-6. Це був той «останній, рішучий бій», що його Ленін заповідав ще в серпні 1918 року: «...Ніякі сумніви неможливі. Куркулі — шалений ворог радянської влади. Або куркулі переріжуть безконечно багато робітників, або робітники нещадно роздавлять повстання куркульської, грабїжницької меншості народу проти влади трудящих. Мирів не бути... і через це бій проти куркулів називаємо *останнім*, рішучим босем... Але робітничий клас зовсім не повинен розходитися з середнім селянином... Робітнича влада ніколи не кривдила і не скривдить (? — П. Б.) середнього селянина. А влада царів, поміщиків, капіталістів, куркулів (по традиції: всіх в «один котелок») завжди не тільки кривдила середнього селянина, а й прямо душила, грабувала, розоряла його в усіх країнах, скрізь, без винятку, в Росії в тому числі» (стор. 175, 176, 177).

Таке заповнення про Ленінську дружбу із середнім селянином поруч поданих вище пацифікаційних інструкцій є безсумним глумом із людської наївності і довірливості в розцінці Ленінових політагітаційних промов та статей, де він із такою ж «щирістю» запевняє своїх «малоросів» про свою ненависть до російського шовінізму, збираючись «з'їсти його здоровими ще зубами». Люди, на жаль, забувають про ролі «історичних аспектів» у марксистській пропаганді.

Ленінову інструкцію «провели в життя» большевики Росії і України «з добавкою». Очевидно, Ленін міг сказати, що військова пацифікація цілої України і винищування селян голодом не мали нічого спільного з національним питанням, бо виконавцями тих доручень була й «українська» радянська влада. Але пам'ятаємо рішуче заперечення Леніна, що школи, культури і взагалі національних проблем аж ніяк не можна відділяти від економії і політики, особливо з погляду марксиста. Коли так, то це ж саме зобов'язує й у відворотному порядку: аж ніяк не можна відділяти економії (від якої залежить фізична сила народу) і політики від національного питання, і тому цілком ясно, що та пацифікація і винищування голодом українських селян (основної сили відродженої нації) були не тільки ломанням хребта українській «дрібній буржуазії», а й українському націоналізмові, себто цілій українській нації. Це було ломання хребта українському політичному відродженню та волі до самостійності найчисленнішої і найстійкішої частини українського народу. І не так посуха і неврожай, передусім степової України в 1921 році⁷⁷, були причиною припинення збройного опору російській окупації, як дослівне вимітання селянських комор і шпихлirів від останніх зернових запасів на зиму⁷⁸ пацифікаційними відділами червоної армії. Саме тільки тим можна пояснити цілковите отупіння і брак активного відгуку українських селян на заклик учасників Другого зимового походу в 1921 році до поновлення боротьби.

Можливо «наївному»⁷⁹ Винниченкові це ніколи й не прояснювалося («За тобою слово, Сталіне!..»), але Ленін прекрасно знав, яких наслідків треба чекати від виконання його доручень червоною армією.

І друге: отой «благий» батько «совєтського комунізму», знавши про хижість і садизм Сталіна, поручає саме йому зробити «розрібок пропозицій», себто деталів пацифікації українського села. Слова ж: «розстріл», «розстріляти!», особливо за «національні ухили іногородців» у бік самостійності, так само рясніють у Ленінових інструкціях, як і в присудах часів сталінських чисток.

13) М. І. Фрумкіну (1-го лютого 1921 р.):

«т. Фрумкін! Ми одержуємо (і ззовні, і зсередини) все більше відомостей про зовсім недопустиму «самостійність» України в справах НКпрому. Ви повинні докопатися до цілковитої правди, яку від нас явно приховують... Справа серйозна, ми це так не залишимо: правду

77) Цитована компіляція, т. 2-ий, стор. 588: «Звернення до селян України: Правобережна Україна в цьому році збирала чудовий урожай. Робітники і селяни голодного Поволжя, які переживають тепер лихо, небагато чим слабше, ніж жахливе лихо 1891 р., чекають допомоги від українських землеробів...» А про неврожай і голод Лівобережної України — ні слова. («Звернення», з 2 серпня 1921 р.).

78) Дивись К. Кононенко: «Україна і Росія», стор. 102.

79) «Мені здається, що Винниченко ширий і наївний, коли ставить питання: «чи має право (!! сик!!) соціал-демократ ходити в публічний дім?» і жує це питання на всі лади, але весь час індивідуально...» Ось чим турбувався «наш» Винниченко тоді, коли Ленін укладав плани відбудови нової російської імперії (стор. 544, в листі до І. Арманд). Між іншим, у тому листі Ленін пише й таке: «Прочитав зараз, мій дорогий друже, новий роман Винниченка, що Ти прислала («Заповіти батьків», — П. Б.). От ахнія і нісенітниця! З'єднати разом якнайбільше всяких «страхів», зібрати воедино і «порок», і «сифіліс», і романтичне злочинство... з претензіями на «свою» теорію організації проститутток... Бррр... досадно, що гаяв час на читання». (Стор. 592, лист до І. Арманд, червень 1914 р.).

ми узнаємо цілком... Ви тепер же, і в першу чергу, відповідаєте цілком за те, щоб узнати і довідатись про все і не дати себе обдурити... Чекаю відповіді. З ком. привітом — Ленін⁸⁰.

І зараз же 3-го лютого В. Н. Манцеву:

»На Україні чиняться неподобства.

Директива Політбюра (усунути Пешохорова і пешохоровців із Харкова) зривається.

Частина укрєкєстів дає себе обманути Пешохорову і пешохоровцям.

Це ясно. І ми себе не дамо більше обдурити.

На Вашу особисту відповідальність покладаю (під умовою секретних і безпосередніх та акуратних стосунків із Політбюром у Москві):

- 1) встановити цілковитий нагляд над Пешохоровим;
- 2) прислати сюди підсумки;
- 3) те саме за всіма пешохоровцями, список їх;
- 4) добитися негайної відставки Пешохорова і відправки в Москву.

Розхлябаність укрєка цілковита. Побачимо, чи зумієте виконати як слід. З ком. привітом — Ленін⁸¹.

А вже 27-го лютого того ж 1921 р. ось які солодкі Ленінові привітальні слова »5-му Всеукраїнському з'їздові Рад«: »Товариші! Від усієї душі шлю привітання 5-му Всеукраїнському з'їздові Рад. Висловлюю глибоку певність, що союз неможливих селян і українських робітників укріпить Радянську Україну і зміцнить Українську республіку, всупереч усім перешкодам та підступам ворогів. Прощу тов. Петровського передати мій жал, що ніяк не можу прийняти пропозицію з'їзду і приїхати особисто... Бажаю з'їздові успіху в зміцненні влади робітників і селян та у відбудові господарства. Ваш Ленін«.

Як же ж можна було зміцнити оту »Радянську Україну«, оту »Українську республіку«? Очевидно, шляхом всебічного підкорення її Центральному Комітетові Російської Комуністичної Партії у Кремлі.

Сподіюсь, що читач пробачить мені за цю довжелезну в'язанку цитат із писань Леніна. Вона значно не повна, в ній тільки найнеобхідніше, щоб показати наївність і безпідставність у нашій журналістиці й белетристиці сантиментів до часів »загірної комуни«, як нічим не виправданого ідолопоклонства перед »пам'яттю Леніна« та скинення всієї вини за повне поневолення України на Сталіна⁸². Сталін же нічого іншого не робив, як тільки кінчав почате Леніном діло, навіть і тоді, коли »чистив« партію: насамперед від тих, хто будь-коли протиставився Ленінові, на кого Ленін будь-коли показав пальцем у своїй полеміці.

(Далі буде)

80) Там же, стор. 513.

81) Там же, стор. 514.

82) Маю тут на увазі передусім статтю Івана Майстрєнка в »Сучасності« (ч. 6, червень 1975, стор. 58-73) п. з. »Ленін і національне питання«. Із змісту статті виходить, що Ленін не знав на котру ногу стати: говорив так і говорив інакше, а робив і до- ручав робити завжди одне: за всяку ціну підтримувати супремат »великоросів« і неподільність російської імперії. Майстрєнко робить із цього висновок, що Ленін »дивився на перспективи національного розвитку очима до 1848 року« і вважав, що великі багатонаціональні державні об'єднання »є останнім словом капіталізму«.

Виходило б, що капіталізм дав початок багатонаціональним державам, що незгідне з правдою (про те буде мова в останній частині цієї праці), про що Майстрєнко, без сумніву, знає, хоч майже замовчує. І друге: Ленін не розраховував на державне

об'єднання народів у «перемозі комунізму», а на об'єднання світового пролетаріату, що, в свою чергу, мало б привести до світової «ніби»-держави, або, іншими словами, привести до світового об'єднання пролетаріату багатьох націй в одній державі та до нівеляції національних різниць, національних культур, вільний розвиток яких він поборював гостріше, ніж автономні політично-адміністративні творива на одній національній території. І тут причина того, що він погодився на «Українську Радянську Соціалістичну Республіку», але не дав своєї згоди на окрему (а про самостійну й мови не могло бути) українську комуністичну партію. Це ж азбука для кожної політично освіченої людини. Але, щоб відокремити себе від (звичайно, в практиці стосованого) геноциду насильницькими засобами (не тільки фізичного насильства), Ленін у теорії «ушляхетнював» свою пролетарську концепцію розв'язки національних питань «добровільністю», замість безпосереднього насильницького знищення фізично слабшої нації сильнішою, він пропонував «самогубство менших націй».

Далі, неприємно вражає у згаданій статті характер і тенденція вислову в багатьох місцях, що аж редакція журналу двічі мусіла пояснювати читачеві, що «Ленін у практиці цього принципу добровільності у відношенні до неросійських народів не дотримувався»: або, що «йдеться тут (очевидно, авторові статті) про те, що Ленін писав, а не про те, що він проводив у життя». На мою думку, за правильного і об'єктивного висловлювання автора читач і без втручання редакції мав би таке враження. І, нарешті, досить дивно звучить таке твердження Майстренка:

«Певну впевненість (у щирість ленінської пропаганди, — П. Б.) дало б розчленування РКП(б) на самостійні компартії союзних республік, як самостійні сьогодні компартії в соціалістичних країнах Східної Європи (підкреслення мое, — П. Б.). Але тут самостійність одержана не з рук Москви, вона витворилася історично».

Поперше: ані в одній із «соціалістичних країн Східної Європи» не існує справді самостійна компартія; вони більшє самостійні (або вдають) в Західній Європі. Є тільки дві самостійні компартії: компартія ССРСР, себто російська, і китайська. Всі інші (їх політична діяльність, політична монополія, можливо і їх існування) залежні й під протекторатом Москви або Пекіну..

Подруге: що означають крилаті слова — «витворилися історично»? Все, що «витворюється» — «витворюється» історично: «історично» двічі забезпечено залежність угорської й чехо-словацької компартій від Москви; «історично» забезпечено існування компартій Тібету. Підтримка для компартії на західних землях України в 1920-1939 роках проти національних самостійницьких партій була таким же самим історичним фактом, як і підтримка галицького москвофільства царським урядом. Це ж саме стосується до «історичного» постанови комуністичного уряду в Харкові й комуністичної партії (большевиків) України. Всі ті факти творилися історично і зовсім непотрібно «імпонувати» читачеві фразами, які не мають жодного особливого значення.

A book packed with hard facts and revealing disturbing secrets hidden behind the façade of the USSR

RUSSIAN OPPRESSION IN UKRAINE

Reports and Documents.

This voluminous book of 576 pages + 24 pages full of illustrations contains articles, reports and eye-witness accounts drawing aside the curtain on the appalling misdeeds of the Bolshevik Russian oppressors of the Ukrainian Nation.

Price: £5.00 net (in USA and Canada \$12.00)

order from:

Ukrainian Publishers LTD.
200 Liverpool Rd., London, N1 1LF. or
London, N1 1LF

Ukrainian Booksellers
49, Linden Gardens,
London W2 4HG.

НАУКА І КУЛЬТУРА

Проф. Пантелеймон КОВАЛІВ

СУЧАСНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ І ХРИСТІЯНСТВО

(Закінчення, 3)

Християнська філософія має два розуміння свободи: 1) свобода перша, іраціональна свобода, свобода вибору добра і зла, свобода, що від неї залежить прийняття чи відкинення Істини і Бога; 2) свобода друга, свобода в самій Істині й Бозі, від Бога одержана. Коли говоримо, що завдяки свободі вища природа в людині перемогла нижчу, то маємо на увазі другу свободу, а саме до неї належать євангельські слова: »Пізнайте Істину, і Істина зробить вас вільними«. Тут свобода дається Істиною. Це не та свобода, що через неї людина приходить до Істини. Але коли людина вільно обирає собі шлях життя і йде ним, то це буде перша свобода⁷².

Античний світ, зокрема греки, не знав першої свободи, що лежить в основі життя і упереджує пізнання Істини. Вони знали тільки другу свободу, що дає пізнання Істини. Так розумів свободу Сократ. Індeterminістичне розуміння свободи було чуже грекам. Світогляд давніх греків тягне їх до розуміння свободи як розуму. Їх свобода була раціональною. Тільки християнська епоха розкриває нам першу, іраціональну свободу, з якою зв'язана ідея гріхопадіння. Перша, іраціональна, свобода має властивість самозаперечення, бо вона породжує зло (перше зло виникло від свободи). Породивши зло, свобода втрачає себе і підкоряється злу. Людина стає рабом пристрастей. Отже, перша свобода сама в собі не в силі зберегти себе. Це й привело до заперечення свободи Бл. Августином, до обмеження її Св. Томою Аквінатов, для якого свобода мусить бути тільки підпорядкована Істині, детермінована добром⁷³.

Філософи головну трудність проблеми свободи вбачають у відношенні між свободою і необхідністю. Але насправді найбільшою трудністю у проблемі свободи є відношення між свободою і благодаттю, себто між свободою людини і свободою Бога. Історія релігійної і богословської думки переповнена спорами, зв'язаними з проблемою відношень між свободою і благодаттю. Питання ставилось так: коли Бог Всемогутній і має свободу в своїм діянні, коли на світ діє Божа благодать, то що ж тоді залишається для людської свободи? Людина не має свободи. Ця проблема особливо чітко поставлена в творі Мартіна Лютера »De Serdgo arbitrio«, скерованому проти Еразма. Лютер навіть не припускає думки про свободу людини. Людина не має свободи.

У зв'язку з цим виникає питання: чи Боже Провидіння, Божий Промисл покриває цілком людські вчинки? Чи справді людина не має

⁷²) Н. Бердяев, там же, стор. 42.

⁷³) Н. Бердяев, там же, стор. 43.

свободи? Позитивна відповідь на це питання повинна б дати людині право в її етичній діяльності, в її етичних судженнях ставати виключно на точку погляду Провидіння, судити »*sub specie aeternitatis*«, присвоївши собі властивість Божества, хоч насправді людина не має права цього робити. Треба розмежовувати поняття Божого Провидіння і людської необхідності морального діяння. У своїй моральній повинності людина не має права ставати на точку погляду Провидіння, на точку погляду історичної необхідності; вона не має права ставати на точку погляду історіософії Гегеля (на точку погляду »абсолютного Духа«), сприймаючи світ так, що все, що діється, іде на краще. Людина цього не може робити, бо тоді довелось би визнати, що все дозволене. Визнання Божого Провидіння (»Нехай буде воля Твоя«) не означає відмовлення від своєї людської волі. В цьому особливість християнства: воно не вимагає цілковитого знищення свободи людської волі, як це, наприклад, робить магометанство; воно лише стверджує вищу волю Отця (інакше неможлива була б молитва), перед якою зберігається, однак, і наша воля⁷⁴.

Як саме з погляду християнства треба розцінювати свободу людської волі? В якому відношенні перебуває ця свобода до першої і другої свободи? Щоб відповісти на ці питання, треба насамперед з'ясувати саме поняття свободи.

Н. Бердяев у статті »Метафізична проблема свободи« (»Путь«, 1928, ч. 9) розкриває суть цього поняття в аспекті християнського вчення про світобудову, надаючи цьому поняттю суто метафізичного значення. Свобода не залежить ні від буття, ні від субстанції: джерелом свободи є *ніщо*, саме те *ніщо*, що з нього Бог створив світ. Отже, свобода упереджує буття і визначає собою його шляхи. Вона реальна в іншій розумінні, ніж світ, і розкривається лише в досвіді духовного життя.

Коли джерелом свободи є *ніщо* (Ungrund), то це означає, що свобода є потенцією. Свобода — потенція. Потенція буття, зрозуміла річ, упереджує буття. Бог створив світ з потенції, із свободи. Отже, перша, іраціональна свобода — це чиста потенція. Друга свобода, в Істині й від Істини здобута, є пізнішим перетворенням цього іраціонального *ніщо* через творчу Божу ідею про людину і космос, через дію Божої благодаті. Отже, друга свобода не існує без першої. Вища свобода людської волі — це Божя ідея про людину, образ і подоба Божя в людині. Через гріхопадіння людина втратила цю вищу свободу і стала рабом свободи зла, але в християнстві свобода ця знову знаходить своє відродження через дію благодаті Божої, яка розкривається саме в словах: »Пізнайте Істину, і Істина зробить вас вільними«.

Основна і найбільша ознака свободи, як потенції, — це її творча сила. Зміна і розвиток у світі зв'язані зі свободою. За кожним розвитком заховані творчі акти, що виходять від свободи. Безмежність потенції — це джерело свободи і творчих змін. І саме буття світу — обмежена сфера в порівнянні з безмежністю потенції, свободи. Отже,

⁷⁴ Б. Бышеславцев: »Трагическая теодицея«, »Путь«, 1928, ч. 9, стор. 15, 31.

творчість вільна, безмежна, не детермінована. Вона захоче в собі великі перспективи і в житті людини, і в житті цілого світу. Ця творча безмежна свобода «пробиває стіну в замкнутій консервативній системі світу, де можливий лише перерозподіл матерії і енергії». Щоб світ не був замкнений у собі, потрібна ота безмежна творча потенція, яка не тільки упереджує, а й визначає буття. На початку було Слово, Логос, вічна Істина у відношенні до всякого буття, обмеженого в своїй істоті. Але, крім того, на початку було ніщо, потенція, що з неї створений світ. Повна гармонія, взаємодія між Логосом і потенцією (свободою). »Сталася зустріч двох безмежностей, — пише Н. Бердяєв, — безмежності потенціальної (ніщо) і безмежності Божества. І звідси дві свободи — свобода безмежної потенції і свобода від безмежності Божої благодаті»⁷⁵.

Людина у відношенні до першої і другої свободи займає цілком виразне місце. Мавши в собі образ і подобу Божу, вона має також і безмежну творчу потенцію, творчу свободу. Цим людина відрізняється від тварини. Але така свобода не повнозначна. Взята сама собою, вона може дійти до самозаперечення: людина може стати рабом свободи, якщо свобода стає свободою зла. Треба пам'ятати, що людина приходить на світ із спадщиною первородного гріха. Догодждаючи своїм життєвим пристрастям, вона часто втрачає з-перед очей свою основну мету. А цією метою є прославлення Бога і вічне щастя⁷⁶. Тільки друга, вища свобода дає остаточне звільнення людині від світу. Цілковите звільнення дається пізнанням Істини, що має у собі свободу. Досягнення вищої свободи, як мети життя, — це досягнення правдивої духовності⁷⁷. Тільки з цією умовою людина може вільно керувати своїми вчинками; вона не буде рабом свободи, а лише її володарем, бо тільки духовне життя вільне, життя, що його проповідує християнська наука.

V. ХРИСТИЯНСТВО І ШЛЯХ У МАЙБУТНЄ

Християнство принесло світові новий світогляд, основи нової віри, нової моралі, і на цих основах будується Царство Боже на землі. Ідея Царства Божого — це основна ідея, що за її здійснення змагається світ у боротьбі з дияволом. Нині змагаються Царство Боже і царство диявола, добро і зло, правда і неправда. І в цій змаганні, боротьбі, переможе тільки ідея Царства Божого, що здійснюється насамперед через віру, а далі через добрі діла. Віра, християнська віра — це та єдина сила, яка зможе вивести людство з духовної кризи і спрямувати на шлях переможного здійснення Царства Божого на землі. Без віри людина втрачає образ і подобу Божу. Тарас Шевченко із заслання писав, що його оточує «така жахлива безнадійність, що тільки одна філософія християнська спроможна боротися з нею». У своїх листах, поезіях, у щоденнику він не раз пише, що коли він вийшов із свого «суворого чистилища» з незламним серцем, то завдячує це виключно

⁷⁵ Там же, стор. 49-50.

⁷⁶ О. Василь Мельник: «Релігія і життя», Мюнхен, 1948, стор. 26.

⁷⁷ Н. Бердяєв: «Філософія Свободного Духа», 1928.

своїй гарячій вірі, контактів з Богом, контактів, що зветься молитвою.

Християнство з його міцними моральними основами стало опорою національного і державного життя народів. Воно стало могутнім резистансом у часи великої небезпеки, що не раз загрожувала цивілізованому світові. Ще в перші часи свого існування християнство, як доктрина, стало міцною силою суспільно-державного життя. Воно оздоровляє суспільний лад, зміцнює його моральні основи. Церква і держава стають у споріднений, органічний зв'язок. В добу Середньовіччя панує вже навіть теократичне поняття про державу: світська влада підлягає церковній владі. Цей теократизм знайшов собі виразника в особі Бл. Августина, який учив, що Царство Боже — спільнота праведних людей, що люблять Бога більше, ніж себе, тоді як царство земне — це спільнота людей, сповнених лише любов'ю до себе. Тома Аквінат трохи пом'якшує тон у відношенні до царства земного, до держави. Він вносить деякі поправки в учення Августина про державу, вдаючись до засобу гієрархізму. Він не протиставляє Царство Боже і царство земне, а підпорядковує друге першому. Світська влада — це попередній ступінь (Vorstufe) у відношенні до духовної влади.

Але згодом християнство, церква, починає втрачати свій пріоритет. Вже в добу Ренесансу світська влада стає самоціллю. Макіавеллі (1469-1527) був першим, що розпрацював теорію влади, яка не мала б нічого спільного з теологічно-церковним поняттям про владу. Як представник Ренесансу він стверджує світську владу як незалежну від церкви. Проблему взаємин церкви і держави Макіавеллі розв'язує таким способом, що звільняє державу від опіки церкви і навіть підпорядковує церкву державі.

Приблизно в тому ж напрямі розв'язує цю проблему і Лютер та Реформація взагалі. Відмінність тільки в тому, що Лютер говорить не про підпорядкування церкви державі, а про їх цілковите розмежування. Релігію він трактує як приватну, особисту справу. »Партикуляція церкви, відокремлення її від держави стає керівною ідеєю Реформації і цілої епохи Нового часу»⁷⁸. Всю християнську мораль Лютер зводить до приватного життя людини, але робить крок уперед у тому розумінні, що кожний політичний діяч, на його думку, мусить бути християнином, тільки як особа. Християнство ставало приватною справою людини.

Ідея відокремлення церкви від держави стає провідною ідеєю модерного лібералізму, що проповідує свободу сумління і віровизнання. Тоталітарні системи нашого часу ідуть ще далі. Вони заперечують релігію не тільки в її суспільно-державній функції, а й у приватному житті. Тоталітаризм не визнає права приватності особи. Він заперечує приватність світогляду, релігійну, господарську і суспільну. Для тоталітаризму існує лише держава, а не особа. Звідси — цілковите заступлення церкви державою. Держава переймає на себе вагу і значення церкви⁷⁹.

⁷⁸) »Християнство, новий час і суспільність«. »Нар. календ.«, Париж, 1949, стор. 103.

⁷⁹) Там же, стор. 103-117.

Так завершився процес взаємовідносин між церквою і державою. Церква була поглинута державою. Це призвело до зламу, до кризи, з якої людство поволі починає виходити і знову повертати суспільне значення релігії. На новому етапі життя людство починає дедалі більше усвідомляти, що церква не є і не може бути приватною справою: вона обслуговує духовні потреби цілого народу, цілої держави; вона зміцнює моральні основи життя народу і в межах життя кожного народу, кожної нації готує ґрунт для майбутньої світової свідомості і солідарності.

Отже, шлях у майбутнє йде через християнство. Християнство, як релігійна доктрина, нормалізує людські взаємовідносини в різних сферах життя — суспільних, політичних, культурних. Нині світ ще «у злі лежить», і саме тому, що людство ще не стало твердо на шлях християнського вчення про Царство Боже. Зло, що панує ще в світі, виходить не від техніки, не від цивілізації взагалі, а від самої людини, що не пішла ще на заклик Христа: «Прийдіть до Мене всі струджені і обтяжені, і Я заспокою вас». Сила волі, сила доброї волі в руках людини-християнина. Голландець Гуїцінга пише: «Мільйони людей, розкидані по світі, пройняті живучою потребою права, порядку, чесноти, свободи, розуму, вірності і віри. Цих людей ми розуміємо не тільки під поняттям демократів, соціалістів. Назвемо їх людьми доброї волі — *homines bonae voluntatis*. Це ті люди, що їм у різдвяну ніч «in terra рах», мир на землі співається»⁸⁰.

Перед нами проблеми, проблеми нашого життя, такого невідрадного, буденного, сірого, сповненого мотивів розпачу й безнадії. На людей доброї волі падає обов'язок ці проблеми розв'язувати; розв'язувати насамперед своїм християнським життям, християнськими методами боротьби зі злом. Люди доброї волі — це ті правдиві носії образу і подоби Божої, які ніколи не можуть бути рабами злої волі; вони ніколи не можуть бути рабами техніки, а лише її господарями; не можуть вони бути також рабами політики, бо здорова політика залежить від них, від їх доброї волі. Саме ці люди (а вони в серці своїм і несуть християнський ідеал) й можуть вирішувати життєві проблеми так, як того вимагає справедливість.

Проблема національно-політичної свободи — одна з найважливіших проблем сучасності. Світ стоїть перед загрозою нових катастроф. Політична ситуація напружена. Ніколи ще так гостро не стояло питання миру, як стоїть воно нині. Ідею світового миру проповідував ще колишній президент США Вільсон у своїх відомих 14 пунктах, що лягли в основу так званої Атлантичної Хартії. Атлантична Хартія, що на її основі західні держави провадили війну проти тиранії, поневолення й імперіалізму, постановляє, що «після остаточного знищення нацистської тиранії буде створений мир, який дасть усім народам можливість жити в безпеці, в рамках їх власних кордонів, і буде гарантом того, щоб усі люди в усіх країнах світу могли провадити своє життя,

80) E. Diesel: "Das Schicksal der Menschheit im Zeitalter der Technik", Berlin, 1948, стор. 6.

вільне від страху і недостатч»⁸¹. Президент Труман у своїй промові на Конференції в питаннях міжнародного соціального і економічного розвитку 8 квітня 1952 року вказав, що без політичної свободи науковий прогрес може стати величезною загрозою для людства. В руках тсталітарних диктаторів, каже Труман, науковий прогрес може стати знаряддям для знищення цивілізації. Треба, щоб науковий прогрес і політична свобода йшли рука в руку. Тоді перед людством відкриється майбутнє, що про нього воно досі не могло навіть мріяти.

Питання миру головним чином впирається в проблему національної і політичної свободи. Розвиток людства нині йде шляхом формування нових національних держав, що ладні на співпрацю із сусідами і з усіма іншими державами, але тільки на засадах національної і політичної свободи та державної суверенності. Народи світу, які понад чотири століття перебувають у взаємних зносінах, приходять тепер до цілковитого політичного порозуміння, і у війні, здається, не повинно б бути «ultima ratio». Але коли нині лунають голоси про небезпеку війни, то це доказує, що проблема національно-політичної свободи ще не розв'язана.

У сфері духовній світ переживає кризу, все ж вже починають накреслюватись реальні шляхи виходу з неї. У філософії атеїстичний сартризм уже знайшов собі одностайне засудження. Натомість виступив християнський персоналізм із його ідеєю особистості. Новітня течія християнського світорозуміння починає проявлятися в літературі, зокрема в новішій американській літературі по добі заперечення християнізму⁸². Американська література в 20-их роках ще позначалась неґацією. Такі письменники, як Ернест Гемінґвей, Аптон Сінклер, Теодор Драйзер, Едгар Лі Мастерз та інші відмовлялися бачити добро в боротьбі із злом. Цим письменникам бракувало справжньої любови до життя. Але настали 40-ві роки. З'явилися твори «нової доби». Це «Ключі до царства» англійця Кроніна, «Пісня Бернадетти» австрійця Франца Верфеля, «Христові ризи» американця Ллойда Дагласа. Згодом з'явилися «Апостоли» Шолема Аша та праці інших.

Релігійні настрої нової доби дедалі набирають більшої виразності. Позасвідоме прагнення віри вже виразно позначилося в книзі Гемінґвея «Кому дзвонять дзвони». Назва цієї книги виникла з рядків англійського поета Джона Донна (1624). Гемінґвей виводить тут героя, що, лежачи над узбіччям висадженого в повітря мосту та очікуючи смерти, висловлює свій символ віри: «Цілий рік боровся я за свої переконання. Якщо ми переможемо, то переможемо всюди. Світ прекрасний, він вартий того, щоб за нього боротись, і тільки дуже неохоче розлучаюсь я з ним».

Ще глибше розкривається новий світ письменником Гакеті в творі «Сліпий з Гази» (1936), де поставлена проблема особистої відповідальності. Герой переконується, що ні воєнної небезпеки, ні небезпеки щоденного життя не можна уникнути тільки системою колектив-

81) Д. Кирильчук: «Українська закордонна політика». «Орлик», 1947, ч. 12, стор. 18.

82) О. Василь Мельник: «Українські хрестоносці». Мюнхен, 1948, стор. 50.

ної діяльності. Для цього потрібне ще особисте виховання; тільки тоді можна досягнути ідеал нації та урядів, коли кожна одиниця свідомо прийме на себе часточку відповідальності. Мир для одиниці та свідомий мир настане тільки тоді, коли буде індивідуальна причетність до любови, до співчуття⁸³.

Американський практик Едемс пророкує широкі перспективи для американської літератури з її ідеалом людськості. Друга світова війна затримала кристалізацію літературного ідеалу, але новий обрій перед американською літературою з'явився вже безперечним і безумовним. Світ людяної співпраці та взаєморозуміння, світ свідомих людських одиниць — це атмосфера ідей літератури найближчого майбутнього, як книги завтрашнього дня⁸⁴.

Взагалі мистецтво майбутнього, зокрема образотворче мистецтво — це мистецтво гуманізму, мистецтво, пройняте ідеєю людського, насичене змістом, зрозумілим колишній людині, хоч би де вона перебувала: на рівниці чи на бігуні. В такому мистецтві — воля до життя і могутності, у формалістичному — безсилля, занепад і розклад. Справжні мистці — слуги духу, а не ремісники форми⁸⁵.

Перед нами виразно впливає ідея особистості в житті народів світу. Особа, як свідомо творча одиниця, має стояти в центрі уваги майбутнього. Не колектив у цілому, а кожна особа окремо відповідає перед Божим законом життя. Свобода волі людини в усій повноті саме проявляється в кожній особі, як свідомо-творчий одиниці, що несе в собі образ і подобу Божу. Цієї свободи немає, коли людина, як свідомо-творча одиниця, замкнена в рамках виключно колективних приписів життя. Особливо, коли це торкається творчих можливостей людини, що їх вона може проявляти (і чи може вона проявляти?) з наказу згори. Людина, як свідомо-творча одиниця, перетворюється в робота, що діє на замовлення сліпої ідеї колективізму. Немає тоді власного творчого духу, саме того божеського творчого духу, що його несе в своєму серці людська істота. Є тільки холодні приписи розуму робити так, а не інакше; робити так, як наказано зовні, а не так, як підказують внутрішні творчі можливості кожного індивіда зокрема. В цьому, власне, й полягає порушення принципу гуманності, принципу людського, творчого. І завданням майбутнього є вийти з цього порушення, порвати кайдани, що сковують творчі можливості людини, і принести людині остаточне визволення.

Це не означає, що обороною ідеї особистості заперечується цілком ідея соціального співжиття. Ні, аж ніяк ні! Але в соціальному тілі людина має і надалі залишатися насамперед людиною з усіма її творчими можливостями, що їх вона може проявляти згідно з вищою Волею. В цьому й полягає суть демократизму в колективному житті людини, того демократизму, що мав би зватися християнським демократизмом, який стверджується у словах апостола Павла: »Нема

83) Ю. Корибут: «Втрачене покоління заявляє вірую». «Хорс», 1946, ч. I, стор. 132.

84) Там же, стор. 133.

85) І. В. Манастирський: «Несучасність сучасного мистецтва». «Рідне Слово», 1947, ч. 12, стор. 104.

юдея, ані грека, нема невільника, нема чоловічої плоти, ані жіночої, — бо всі ви одно в Христі Ісусі» (Гал. 3, 38). Найвищі ідеали демократизму — це братерство, справедливість, рівність і воля. Всі ці ідеали — християнські ідеали, бо все, що «справді величне й гідне людини, ніколи не чуже Христовій науці». Все творче й вартісне знаходиться у скарбниці євангельської мудрости. »Перлинами цієї мудрости про соціальні справи є передусім слова самого Христа про християнську любов, про праведність і справедливість у житті, про те, що справжнє блаженство людини корениться не в дочасних, а у вічних областях життя, про те, що наш природний світ буде щасливим світом ладу й порядку аж тоді, коли буде вивершений силами надприродної ласки»⁸⁶.

Основне право для людини, за яке бореться християнство, — це право, щоб людина справді була людиною в усіх проявах її творчого життя. Тулузький архієпископ кард. Салієз, остерігаючи французьке робітництво, щоб бува »визволення» не пішло йому на шкоду, каже: »Повірте, що ваше визволення ще не довершене. Бо доки не станете правдивішими людьми, доки не будете один одному щирими братами, то навіть по скинненні з себе всіх зовнішніх оков залишитесь рабами самих себе»⁸⁷.

Виринає нсва прсблема, проблема »світової єдности». Ця єдність має у своїй основі ідею християнського співжиття народів. Ні на творчі можливості особи, ані на творчі можливості й пляни цілих народів ця ідея не посягає, навпаки — розкриваються ще ширші творчі перспективи на ґрунті мирного співжиття народів світу. »Світова єдність» ґрунтується на принципах віри і любови. Тільки тоді, коли людина »саму себе скріпить релігійною вірою в Бога і принципами релігійної моралі», тільки тоді вона »спроможна зайняти примирливу і доброзичливу поставу до свого оточення». Правдива єдність можлива тільки тоді, коли засади християнської віри і християнської моралі здійснюються на практиці. Для цього треба бути християнином не зовні тільки, а всім своїм еством; бути християнином глибиною душі; бути людиною в християнському розумінні цього слова. Як багато нам ще треба працювати над собою, щоб навчитися жити за Христовими заповідями — любити один одного! Тільки в любові до ближнього зберігається коріння нашої єдности; тільки в християнській моралі людство може знайти остаточне і справедливе розв'язання соціально-національної проблеми, найскладнішої проблеми нашої сучасности; тільки з цією умовою відійде у забуття відома латинська формула: »homo homini lupus est».

Любов — основа миру. Христос сказав, що тільки по тому можна пізнати Христових учнів, коли вони матимуть любов між собою. Це — найбільша ознака християнства, правдивого християнства. Кажемо »правдивого», бо що з того, коли людина називає себе християнином і є навіть служителем престолу Божого, устами говорить про любов, а в серці своєму цієї любови не має! Один сучасний церковний письмен-

86) о. Василь Мельник: »Релігія і життя», стор. 46.

87) Там же, стор. 48.

ник пише, що жоден злий учинок не такий ворожий церкві, як брак любови. Брак любови — найбільший злочин у світі. Цей письменник спирається на слова ап. Павла в листі до Коринтіян (13, 1-4). Ніщо не може заступити браку любови, бо «хоч би я говорив мовами всіх людей і ангелів, а не мав любови, то я так, як мідь, що дзвенить, і цимбал, що брентить». Навіть «хоч би я мав дар пророцтва і знав усі тайни, то я ніщо». Не помагає також запал найсильнішої віри, коли немає любови; навіть якби була така віра, що гори переставляє, то я ніщо без любови. Навіть діла добродійности, геройські жертви, навіть вони не покривають собою браку любови, бо «хоч би я роздав усе моє майно і хоч би віддав моє тіло на спасіння, а не мав любови, — то воно на ніщо не придалося б мені».

Яка ж має бути любов? Відповідь на це питання дає сам ап. Павло, кажучи, що та любов «терпелива, милосердна, не завидує, не гордиться, не радіє несправедливості, а радіє правдою, все любить, усьому вірить, на все надіється, все зносить». І далі згаданий письменник пише таке: «Якщо ті, що шукають за правдивою церквою, не потребували б її шукати в книжках чи писаннях, а між правдивими християнами, питаючи тільки, де ті нові люди, люди нової любови, — то легко знайшли б її. Треба просити Духа Святого, Духа Істини, щоб прийшов і вселився в нас і запалив у наших серцях вогонь Христової любови»⁸⁸.

Не може бути мови про справжню єдність між людьми, які не мають у серці своєму релігійної віри в Бога і не живуть між собою за принципами християнської любови. Бож «прямувати до єдності і згоди — це означає в особистому й прилюдному житті практично здійснювати ідеали справжнього християнізму, себто віри в Бога і в Його науку та зберігати Його заповіді»⁸⁹.

Нині людство переживає небувалу ще духовну кризу, як наслідок розриву між матеріальною цивілізацією і засадами християнської моралі. Людина стала рабом техніки, стала загрозою миру і спокою. Панує ненависть, ворожнеча. Зло дедалі більше обгортає світ, загрожуючи новими нищеннями. Треба запобігти цій небезпеці — підняти на вищий рівень людську мораль, людську гідність.

Колись людство, переживаючи важку духову кризу, чекало приходу Месії, що мав збудувати нове царство. Месія прийшов, заснував нове Царство, але Царство Його не від світу цього. Месія, Ісус Христос, приніс світові нові закони життя, нову мораль, новий світогляд. Цим самим Він відкрив шлях до пізнання найвищої Правди, що її людство шукало, до пізнання абсолютного Добра. Інакше кажучи, Христос приніс світові засоби його спасіння, засоби визволення від гріха і смерті. Ці засоби даються кожному за його вірою. І саме через відсутність віри не кожен може їх, ці засоби, сприйняти, щоб ними керувався у своєму житті. Саме через відсутність віри світ переживає таку важку кризу в своєму духовному житті. Тільки віра може

⁸⁸) Д-р Карло Адам: «Христос наш брат», стор. 180 і далі.

⁸⁹) о. Василь Мельник: «Релігія і життя», стор. 43.

вивести людство з його духовної кризи, тільки вона може внести повноту життя, що її так бракує світові та що її не може забезпечити сама тільки матеріальна цивілізація.

Отож християнство і є єдиним засобом, що може вивести людство з духовної кризи. А християнська мораль — елемент повноти людського життя, та найвища риса людської гідності, що на ній, і тільки на ній, може бути збудована наша єдність. Хто ж відповідає за піднесення морального рівня людини? Відповідає за це насамперед кожна християнська церква, кожна церковна організація. Завдання всіх існуючих християнських церков піднести моральний рівень людей. Потрібний максимум толерантності і розуміння завдань, що стоять перед християнством у його боротьбі з дияволом. Християнські церкви мають нести на собі весь тягар цієї боротьби, важкої, тривалої, але небезуспішної, бо «кожен, хто родився від Бога, хто йде в світ від Бога, хто живе з Богом, хто веде боротьбу за Божє царство в собі й на землі, віруючи в Бога, — перемагає»⁹⁰.

Наша єдність, основана на вірі й любові, плекає в собі оту «світову свідомість», що може забезпечити мир у світі. Що таке «світова свідомість»? «Світова свідомість» — це свідомість того високого призначення, що до нього покликана людина; свідомість обов'язків людини-християнина; свідомість людської гідності; свідомість людської взаємоповаги та людської свободи, що її несе в собі людина згідно з найвищою свободою у потенції та свободою, що її дає людині пізнання Істини; нарешті, свідомість правного становища не тільки окремої людини, а й цілих людських колективів, що зветься націями і на протязі віків виробили собі право на своє існування. Тільки така свідомість, свідомість, що виросла на ґрунті християнського ідеалу, може забезпечити повноту життя людини. Тільки така свідомість звільняє людину від рабства матеріальної цивілізації і робить її господарем цієї цивілізації.

Так накреслюється шлях у майбутнє, шлях, що йде через християнські закони життя. Христос сказав: «Я шлях і правда, і життя» (10. 14, 6). Або в іншому місці: «Я світло для світу. Хто йде за мною, той не буде ходити в темряві, а матиме світло життя» (10. 8, 12). Ще в іншому місці: «Я хліб життя. Хто до Мене приходить, той не голодуватиме» (10. 6, 35). Це той правдивий шлях, що веде до пізнання Бога Отця, до пізнання Божої Премудрости, до пізнання Істини, що робить людину вільною. Цим шляхом має йти людина в усіх своїх творчих шуканнях.

Сучасна цивілізація стоїть перед основною проблемою: відродження віри, створення високої громадської моралі — такий шлях нашої сучасности, шлях, що веде нас у краще майбутнє.

90) о. Євсиль Мельник, там же, стор. 57.

Альфреда ПУЛЮЙ-ГОГЕНТАЛЬ

ІНТРОДУКЦІЯ ДО ПРОПАМ'ЯТНОЇ ВИСТАВКИ БОРИСА КРЮКОВА В УВУ

Вельмишановний пане Ректоре! Пані й Панове!

Мені, властиво чужій людині у вашому колі, яка й не говорить по-українському й ніколи не була в Україні й тільки дуже приблизно ознайомлена з історією українського народу, припала велика честь сказати слово про українського маляра Бориса Крюкова.

Єдине, що, можливо, вирівняло б у ваших очах усі оці мої хиби, це моє велике зацікавлення українським народом і симпатія, з якою я слухаю і придивляюся до всього, що мені люди можуть сказати й показати про нього.

Хочу оповісти вам про життя Бориса Крюкова із свідчень тих, хто його знав. До них належить і мій чоловік, який також поділиться з вами своїми спогадами.

Образи, що їх побачите на цій виставці, становлять, на жаль, лише малу частину всієї творчости Крюкова. З багатьох соток його образів і малюнків дуже мало що залишилося, радше випадково, власністю родини мистця. Тому хочу показати вам кілька діапозитивів. Вони мали б дати вам поняття про те, що розсіяне по цілому світі і, правдоподібно, ніколи вже не зможе бути показане як творча цілість. Серед цих діапозитивів є також і кілька зображень з оригіналів цієї виставки, щоб де-не-де увиразнити стосунок до суцільної творчости.

Більшість образів Б. Крюкова постанала в екзилі, в Австрії та Аргентині.

Дозвольте мені тепер поставити над моєю спробою інтродукції кілька рядків з поеми «Гайдамаки» великого українського поета Тараса Шевченка, до тексту якого Борис Крюков деякою мірою нав'язує:

Все йде, все минає — і краю немає...
Куди ж воно ділось, відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нічого не знає.
Живе... умирає... Одно зацвіло,
А друге зав'яло, навіки зав'яло,
І листя пожовкле вітри рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало...

Це відблиск образів Крюкова, який я хочу віддзеркалити і довести наново до світіння у вашому мюнхенському вільному Українському Університеті.

Борис Крюков народився в Басарабській губернії Російської імперії, недалеко кордону колишньої австрійської Буковини.

Його батько був службовцем обласного суду, але дитинство Бориса Крюкова позначила своєю особистістю його мати.

Пізніше, під час своїх розповідей, у комуністичному Києві, на запити малої доні, хто, мовляв, була бабуся за фахом, він не міг нічого іншого відповісти, як тільки те, що вона була чудовою культурною жінкою.

Він бачив матір у мережаній білій сукні, як вона наливала чай, або грала на фортепіані, або читала. Якщо слідкувати в думках за цим оповіданням, то здається, ніби бачимо цей образ минулих часів вже поринути у типове крюківське світло, яке він пізніше так чудово малював.

Сумною дійсністю тих років у родині Крюкових була передчасна смерть кількох дітей на туберкульозу. Мати також померла від цієї хвороби, коли її найстарший син Борис мав лише 9 років.

Борис Крюков учився у гімназіях у Кам'янці-Подільському та Вінниці і студіював до 1918 року у Київській художній школі.

Тодішній Київ не був аж ніяк ідилічним. Протягом років він був втягнений у колорит російської революції. Царський режим розпався, Україна спробувала відірватися від російської централізованої держави, і щойно 1921 року большевицька влада остаточно закріпилася в Україні.

Ми не маємо що розповісти про життя Крюкова з тих часів. Можливо, він перебував на селі, але ми не знаємо точно. Крюков уникав галасу сучасності, як він пізніше уник мистецької диктатури соцреалізму у своїй, опанованій комуністами, батьківщині.

За тих часів він працював як вчитель малювання, плякатист, викладач у технікумі в Кам'янці-Подільському, як декоратор Київської опери і як графік.

»Від початку 20-их років аж до другої світової війни він оформив понад 500 книжок. Серед них були твори Джека Лондона, Панаїта Істраті, Чарльза Діккенса, Теодора Драйзера, Емілія Вергарна, з українських класиків — Івана Франка, а також багатьох радянських авторів; він ілюстрував книжки, що виходили українською, російською та єврейською мовами; особливе замилювання мав до дитячої книжки. В українських письменників старшого покоління напевно й досі зберігаються їхні перші книжки з 20-их і 30-их років у мистецькому оформленні Бориса Крюкова. Кілька згадок про художнє оформлення Бориса Крюкова, оминувши пильне око цензури, потрапило до бібліографічного словника «Українські письменники»... Імени Бориса Крюкова не дозволено включити у багатотомову «Історію Українського мистецтва», але цензор, який пильнував за ідеологічною чистотою словника «Українські письменники» не знав про це...» Так писав Ігор Качуровський в «Українських Вістях», Ульм, 1971 року.

1930-го року Борис Крюков одружився з маляркою Ольгою Гур-

ською, з якою він має дочку. Родина Крюкових жила в Києві разом з іншими трьома родинами в одному помешканні, ба майже в одній кімнаті. Серед них був відомий композитор Аркадій Філіпенко з родиною. Борис Крюков також посідав непересічний музичний талант, мав ліричний баритон і грав на багатьох інструментах. Він приятелював з Філіпенком, і зворушливо уявляти, що обидві ці зірки, які підносилися на небі української культури, колись у такій пригнобленій тісноті мешкали поруч одна з одною.

Вже тоді Борис Крюков був мрійником. Він любив переодягатися в убрання давніх часів і перетворював таким чином сам себе на одну з власних картин того жанру, в галузі якого він не міг малювати в СРСР. Свою малу доньку він навчав, що нема нічого важливішого за «честь, лицарськість і почуття власної гідності».

Таким чином вже тоді накреслювався пізніший ілюстратор «Дон Кіхота», що в його милій «сумній постаті» він мав віднайти свою романтичну душу.

Після прийшла друга світова війна і з нею прихід німців в Україну. Те, що тоді мільйони молодих німців вважали за свій національний обов'язок, і що тепер, коли глянути в минуле, виглядає фатальною помилкою, — завойовування чужої країни, — було зустрінuto також і мільйонами українців з надією на визволення від російського гноблення, проте ця надія скоро перетворилася на свою гірку протилежність.

Також і для Бориса Крюкова вступ німців означав визволення, бо, щойно після відступу радянської адміністрації, залюблений в романтику, в козаків, у лицарські постаті і далекі європейські порти маляр міг втілити своє справжнє «я» в малярській творчості.

Він створив численні олійні образи на романтичні теми з минулого. Також і серед німців його картини мали великий відгук. Коли він виставив свій образ «Жарти Бахуса», цей образ був сконфіскований німецьким вельможою, бо той вважав, що образ напевно був «вкрадений з ленінградського Ермітажу».

Пізніше Крюков переїхав з родиною до Львова, потім, через Краків, до Австрії, де його й спіткав кінець війни.

Але про ці часи оповість вам мій чоловік*.

*

Чотири роки прожили Крюкови в Австрії. 1948 року вони емігрували до Аргентини.

Один австрійський лікар написав нещодавно до доньки Крюкова про один образ її батька, образ, на якому два вітрильники зустрічаються на Чорному морі. Він писав, як цей образ висловлює думки Крюкова, який був тісно пов'язаний зі своєю батьківщиною, але при тому був повний страху, що росіяни можуть досягти його. Так, Крюкова, напевно, зідхнув з безмежною полегшою, коли його корабель був на морі і прямував до Америки, але він все ж таки скеровував свій зір у напрямку до батьківщини.

*) Див. «Спогади про Бориса Крюкова» Олександра Г. Пулюя.

І знову Борис Крюков мусів збудовувати собі нове існування і робити собі нове ім'я. Від 1950 року він був єдиним ілюстратором книжкової серії «Незабутні класики» аргентинського видавництва El Ateneo, чий видання мають також великий престиж у Мадриді.

Він ілюстрував, між іншим, «Тисяча і одну ніч», Едгара Аллана По, Дантону «Божественну комедію», «Дон Кіхота», Боккаччо, Анатолія Франса, Емілія Золя, Мольєра і коло 80 українських книжок.

1964-го року Борис Крюков отримав нагороду еспанського видавництва Códex за ілюстрацію до «Дон Кіхота» і ще одну нагороду аргентинського в-ва Códex за ілюстрацію до «Дон Сегундо Сомбра».

Він намалював багато образів на українські, аргентинські й європейські теми, між ними гарний образ аргентинського героя Хосе де Сан Мартіна.

Виставляв свої образи на багатьох виставках у Буенос Айресі, Нью-Йорку і продавав майже всі.

Аргентинський письменник Макс Дікман писав про нього: «Kriukow era un artista-galeote, atado a su caballete de pintor la angustia de expresar su naturaleza tan enigmática como rica en los matices más opuestos...»: «Tenía un sorprendente parecido con la fisonomía que nos mostraban los retratos de un William Faulkner todavía joven pero entrando en la madurez. Bajo la cabellera blanca algo indomable, una lejanía en la expresión que lo ponía a cubierto de todo avance que uno intentara a su persona. Su sonrisa igualmente distante y el balbuceo de su palabra, que era un querer disculparse por no abrirse a uno con la naturalidad con que lo haría otro en su lugar. La introversión que lo cerró toda su vida, estaba más presente que él mismo»*.

А українська малярка Надія Сомко оповідає: «У домі Крюкових завжди можна було зустріти український артистичний світ, як також аргентинських мистців, представників видавництв, журналістів та кореспондентів. Іноді приходилось спостерігати: розмовляючи, мистець закінчує картину, потім відставить, огляне критично, замовкне, заглибиться в думках і починає наново... Першорядний рисівник, Б. Крюков залюбки виконував дружні шаржі й карикатури в присутності друзів, які подивлялися скорість і легкість влучного, нераз до сліз смішного шаржу...»

1965 року Борис Крюков створив два великі портрети кардинала Йосифа Сліпого; один з них тепер висить, як його подарунок, в українському музеї патріярха в домі Мадонна дель Монте в Римі.

Крюков намалював також гарну ікону Покрова Богородиці як подарунок для аргентинського кардинала Конелло.

* Ця цитата була прочитана в німецькому перекладі. Подаємо тут український: «Він був галерником свого мистецтва, прикутим до свого мольберту потребою виявити своє таке ж загадкове, як і багате на різні відтінки ество... Він мав несподівану подібність до рис портретів ще молодого, але вже зрілого Вільяма Фолкнера. Під сивим, трохи розкуйовдженим волоссям, дистанція у виразі, яка охороняла його проти кожного наближення, яке б можна було намагатися зробити до його особи. Його так само далека усмішка і кілька невизначних слів були свого роду вибаченням за те, що він не виявляв себе так, як це зробив би хтось інший на його місці. Ця інтроверсія яка оточувала його замкненим колом ціле життя, була більш присутня, ніж він сам».

1966-го року, дослівно напередодні своєї смерти, він закінчив за-престельний мозаїчний образ Богоматері в українській католицькій катедрі в Буенос-Айресі.

Борис Крюков помер 6 березня 1967 року в Буенос-Айресі.

І тепер, по десятих роках, нехай ця виставка буде призвою, яка б зібрала наново відблиск творчости цього визначного українського маляра.

*

Світло на образах Крюкова має широку амплітуду. Воно нагадує образи Голляндії, Англії, Франції, Еспанії 16, 17, 18 сторіч. Те саме світло сяє над Чорним морем, де козаки в чайках їдуть проти турків до Стамбулу.

Також маляр Шевченко любив голляндське світло, і його студії за Рембрандтом відомі.

Те, що на сході світити те саме світло, що й на заході, нам, нинішнім консулентам телевізії, може здаватися банальним, не зважаючи на політику, яка розрубує наш світ на бльоки. Щовечора ми бачимо на малах для передбачення погоди сполучливі вмальовані зони тепла й хлоду, а на сателітних знімках нашу планету, облетену хмарами й вітрами, для яких моря і континенти не є нічим іншим, як опуклою поверхнею, над якою вони провадять свою гру.

Для українців Шевченка і Крюкова, і для поляка Міхаловського, які, всі трое, малювали свою батьківщину та історію свого народу, звернення до західного малярства має бути утотожене зі зверненням до спільної культури європейських народів. Так, Крюков почувався українцем і громадянином світу.

З історії свого народу він волів мотиви з Княжої Доби, десь з 11-го сторіччя, коли Україна була сполучною ланкою між Балтицьким і Чорним морем, і з часів Запорізької Січі 16-го і 17-го віків з її різноманітними зв'язками з Заходом.

Запорізька Січ, оте стоваришення вільних козаків у дельті Дніпра, протиставилася пригнобленню зі всіх боків. До Січі линули лицарі зі всіх країн, Дон Кіхоти всіх країн, як це гарно висловила визначна українська поетеса і малярка Галя Мазуренко.

Крюков, як вільна людина, котра мала відвагу здійснювати своє мистецтво і своє індивідуальне життя серед анонімних сил нашої доби, почувався з ними спорідненим.

Крюков не малював з натури, він малював неначе б очима, скерованими в середину. *»Seul est mien le pays qui se trouve dans mon âme«*, сказав інший емігрант з большевицької держави, Марк Шагал.

Крюков малював картини своєї фантазії. *»Терапія проти страху перед світом за допомогою вимріяних образів«*, сказав би мій старий приятель Володимир Залозецький.

Багато можна говорити про те, що мав на увазі той чи інший маляр у своїх образах. Проте часто забувається, що ті образи не були б намальовані, якби те саме можна було б виявити й словами.

Насолода естетичною принадою малюнка може радше бути порівняна до доброго вина, ніж до математичної задачі.

Образи створюються багатьма тисячами мазків. Кожний мазок, кожне вмочування пензля, кожен витиск блискучої фарби з тюбика і те місце, що вона дістає на палітрі, це все для мистця життєві події.

Малювання це розмова маляра зі світлом, ідеї з матеріалом, бажаного з досягненим.

*

Про образи не треба забагато говорити, треба в них жити — без наміру. І так я розрізняю образи не відповідно до їхнього стилю, їхньої модерності, їхньої слави, їхньої ціни, а просто на підставі того, як довго я коло них можу пробути.

На жаль, ледве чи хто зможе придбати собі ще якогось Крюкова, щоб це випробувати. Образи розпорошені по світу, а мистець не провадив бухгалтерії.

Але, хібащо, можна було б забрати спогад про той чи інший образ цієї виставки з собою додому, так, як мій чоловік зберіг крізь десятиріччя спогад про весільний образ, що його він побачив колись у Гмюндені. Тридцять років це довгий час, протягом якого він живе разом з тим образом!

»Was bleibt stiften die Dichter«. Цей вислів німця Фрідріха Гельдерліна я хотіла б застосувати також і до маляра Крюкова. Його образи не є втечею від гіркої сучасності, ні, він зберігає в них вільне обличчя свого народу.

Українці в країнах Заходу можуть вважати в них збережену свою надію і мусять охороняти їх як скарб.

Мені переклали напис на могилі тих українців, що померли під час останньої війни при обороні Штаермарку:

Спіть, хлопці, спіть,
Про долю, волю тихо сніть,
Про долю, волю Вітчизни.
Чи ж можуть бути кращі сні?

**СКЛАДАЙТЕ ПОЖЕРТВИ НА ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ!
НАШ ПЕРШИЙ І НАЙГОЛОВНІШИЙ ОБОВ'ЯЗОК — ДОПОМОГА НАШИМ БРАТАМ І СЕСТРАМ У ПОНЕВОЛЕНІЙ БАТЬКІВЩИНІ У БОРОТБІ ЗА ВОЛЮ І ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ!**

Олександр Г. ПУЛЮЙ

СПОГАДИ ПРО БОРИСА КРЮКОВА

(Переклад з німецької)

Так, я познайомився, а радше навчився цінувати Бориса Крюкова.

Це було в ті часи, коли я саме закопав мій однострій і мою військову книжку у лісах Богемсько-Саксонської Швайцарії, на схилі Високого Шнеебергу коло Тетчен-Боденбаху.

Це було на мої уродини: 12 травня, і токували тетерваки. Але я мав інші клопоти, бо коли я виліз з мого зимного спального мішка на кручі над селом Тісса, щоб трохи побігати і зігрітися, я раптом опинився перед шатром, а російський генерал привітно до мене посміхався.

Не зважаючи на моє ввічливе привітання чеською мовою, кілька його солдатів, які саме хотіли піднести йому самовара, замахали дуже недвозначно на мене, щоб я йшов до біса.

Це саме я й зробив, дізнавшись, що той, хто мене так люб'язно привітав, був генералом Жуковим, командуючим червоного українського фронту.

Далекими бічними шляхами і з багатьма труднощами дійшов я через Прагу і Пільзен до Баварії і нарешті до жінки й дітей в Альтавсзее в Штаермарку.

Недалеко звідти, в Гмюндені на Травнзее знайшов свій притулок Борис Крюков. Тоді я ще його не знав, бо мусів перш за все, дуже прозаїчно, дістати харчові картки, а передусім гроші.

Щоб одержувати харчі, треба було мати докази про якийсь фах, і від мене вимагали, щоб я став дереворубом, бо — як мені було сказано — «інженерів нам не треба!» і навіть «той колишній граф, Апоні» працює замітачем вулиць в Альтавсзее.

Ну, дереворубом я теж не хотів ставати і тому швидко запевнив, що я крім того теж і маляр! Бо я, власне, часом малював для розваги, особливо під час війни в Криму, тоді, коли я не мусів саме окопуватися.

В Симферополі я познайомився зі старим українським малярем професором Самокишом, чиї вражаючі образи я пригадував ще з моїх молодих літ. В одному журналі — здається, «Меггендорфські листки» — мене захоплювали ті сцени: тройки, які гнали по засніжених степах, люті вовки, тремтячі і налякані коні і візники, які стріляли на вовків.

Від Самокиша я багато навчився, і він навіть домалював коня до одного з моїх образів...

В Альтавсзее я, отже, зробився малярем і заробляв багато старих німецьких райхсмарок, бо чогось порядного тоді не можна було купити.

На гмюнденській вулиці Есплянаде я здибав крамницю скляра і виготовника рам Гінтрінгера, який теж продавав подорожні сувеніри, і його я зробив своїм «мистецьким агентом».

*

Це був вдалий вибір, бо моїми олійними образами з видами замку Шльосс Орт на озері Травнзее, оленями, гірськими козами і альпійськими квіточками я тоді ошчасливив (або й ні) напевно весь Зальцкамергут.

Так, сдного дня, чекаючи в Гмюндені на трамвай, я опинився перед книгарнею під годинником ратуші. Зі здивуванням я довідався, що там влаштувався конкурент, який малював просто чарівні образки, які чомусь нагадували мені Україну.

Цю справу я мусів очевидно ближче розглянути. В книгарні я дізнався, на мое диво, що маляр був українцем, який мешкає саме тут напроти з жінкою й донькою.

Прізвища Крюкова я ще ніколи не чув. А, однак, було понад двадцять українських малярів, що їх образи саме тоді можна було побачити в Зальцбурзі на виставці, яку влаштовували американці.

На тій виставці було справді багато дуже гарних образів, особливо гарні були олії і темпері маляра Івана Усатенка, з яким я, на жаль, не познайомився особисто. (Один американець дуже втішився, що існує такий маляр: »USA-Тенко«).

Вибачте, що я відхиляюся. Отже, якийсь час після тієї виставки я вирішив відвідати маляра Крюкова в його помешканні, але це не було так просто. Я подзвонив у двері без напису, за якими почув українські слова, що відразу замовкли. Потім я почув кроки і дитячий голос запитав німецькою мовою: »Хто там?«

Я назвав своє прізвище, почув тиху розмову, потім двері поволі відчинилися, але ланцюжок ще ні.

Напевно, я виглядав досить комічно, бо я носив щось на зразок штаєрівського янкера, якого зробив собі зі старого однострою. Коли я нарешті міг зайти, вийшов господар дому, Борис Крюков, з-поза переділеного фіранкою кута і вибачився насамперед за пересадну обережність своєї дружини, бо саме тоді траплялися випадки примусової репатріяції.

Але потім я мав можливість оглянути його образи, однак, якою була моя несподіванка, коли я переконався, що більшість їх я вже знав з зальцбурзької виставки.

І тут я дізнався, що через обережність Крюков фігурував в каталозі під дівочим прізвищем своєї матері: Усатенко. Це була непогана ідея, бо, як, на жаль, стало відомим, у Відні були американці, що знали російську мову, які допомагали росіянам при репатріяції втікачів.

Ну, ті погані часи вже минули, але ніколи не збліднуть мої спогади про Крюкова й його образи. Ці образи були для мене неначе вимріяні картини з минулих часів і романи, огорнені спалахами світла.

Зокрема один з цих образів не давав мені спокою. Це було весілля доньки поміщика і, скільки я пам'ятаю, він був непродажний. На жаль, нема його репродукції.

Є, правда, подібний образ, »Жарти Бахуса«, який може бути варіан-

том його, бо песик стоїть там з лівого боку, але свічкові люстра там само, а на сходах, в темнім куті, цілується парочка.

Від того часу минуло майже тридцять років, але образ весільного столу завжди лишиться для мене незабутнім: сумний вираз молодії поруч із задоволенням, багатим, товстим, старим нареченим і розпачливий молодий закоханий, для якого світ завалився. Потім весільна промова батька, що його слова майже можна прочитати на його устах.

Це не був образ великого розміру, але з ним Крюков створив один з його великих творів, який нагадує новелі Чехова, що впроваджують в середовище царського дрібного поміщництва.

До нього належить, очевидно, також і елегантний офіцер і гульвіса на першому пляні образу, так само як і любовна пригода одного з гостей з покоївкою, в тіні на сходах угорі, а чарки на таці покоївки ніби дзеленчать так, що якийсь старший пан зацікавився і дивиться в той бік.

Я міг би оповісти ще більше про той образ. Справді шкода, що він не існує вже між нами. Але я пізнав тоді, що я ніколи не стану таким малярем з Божої ласки.

Потім, одного гарного осіннього дня Крюков з дружиною й донькою відвідали мене в Альтавсзее. На моє велике здивування, він приніс мені в подарунок свій образ «Пані з песиком», бо я колись довше зупинився перед тим образом. Борис Крюков згадав тоді, що до цього образу його інспірував Чехов, бо він любить оті ніжні пастельні тони чехівських оповідань.

Між іншим, розмова зійшла на те, що дія оповідання «Пані з собачкою» відбувається в Ялті на Чорному морі, і тому, що я також 1942 року був у Ялті на літній дачі колишнього царя Миколи II, я розповів дещо про свої тодішні пригоди.

Крюков слухав із зацікавленням і, можливо, тому він зробив мені цей щедрий подарунок.

Я був зворушений і трохи засоромлений, бо на звороті образу було написано: «Для мого колеги інж. Пулюя на добрий спомин».

З того часу я більше не малював, здавши собі справу, що швець має знати своє шевство... ото ж я знову почав робити фільми.

***Чи Ви вже вирівняли передплату »В.ІІІ.«
на 1977 рік? Пам'ятайте, наш журнал
ступив у своє 30-річчя! Допомогайте
його розбудовувати і розповсюджувати
в усіх країнах поселення українців!***

З ІСТОРИЧНОЇ МИНУВШИНИ

Д-р Микола М. АРКАС

ПОВІСТЬ ПРО НАШ СТЕП ШИРОКОДОЛИЙ

(Розділи з недрукованої повісти)

(Продовження, 24)

ЕПІЧНА ПОЕЗІЯ ТА СТЕП У НАРОДНІЙ ПОЕЗІЇ

Співучість наших предків та їх замилювання до музики здавна були відомі всьому світові.

І музика, і спів, і пісня нашого люду, як музика й пісня інших народів, — зародилися ще в далекі поганські часи, разом з людським словом.

Були то містичні та ритуальні співи, що їх виконували в супроводі обрядових танків або похоронного голосіння (грецьке «тренос»), а також у містерійних діях, у чаклуванні та заклинанні і під час тризнь-поминок.

Уже в прадавні часи грецькі письменники дивувались із співучости «тракійців», які задовго до Різдва Христового замешкували надбалканські простори; серед них були й співтворці й співлюбці та меломани. Між ними, за всіма даними, були й праслов'янські музики — «гудці» та співці.

У стародавні часи музичними інструментами були не тільки сопілка та дуди, а й струнні приладдя, як, наприклад, гуслі.

У древніх греків вживався струнний інструмент, що звався «пандурою», можливо, подібний до нашої бандури, а також — гітари та ліри. Ударним приладдям служили бубни й тимпани.

Через століття й тисячоліття лунала пісня й наших пращурів, гриміли бубни, бреніли струни кобз-бандур та гуслів. У більшості народів існували свої національні співи та музики епічного і ліричного жанру, як, наприклад, скальди Норвегії та Шотляндії, що оспівували героїчні подвиги національних багатирів-вікінгів і величали поганських богів. Співцями кельтів були барди, а у германців — співці про Нібелюнгів і міннезенгери, «співці кохання». У французів середньовіччя славилися трувери, менестрелі та трубадури, у древніх греків — аойди та рапсоди і т. д.

Ба, навіть, славний ратоборець Ахіллес, за свідченням Гомерової «Ілліади», грав на лірі, нарікаючи на ганебний підступ Агамемнона, який силоміць умкнув у нього прегарну коханку Брізеїду.

Відома була й арфа і то в дуже стародавніх часах.

Співці та музики бували не тільки перехожими професіоналами свого фаху, що мандрували від замку до замку, вони часто і жили в них, як придворні поети, що розважали й прославляли на бенкетах

своїх вельможних добродіїв, замкових владик, співуче оповідаючи перекази бувальщини, торкаючись перстами до струн гуслів чи лютень.

Однією з найвеличніших лицарських поем раннього середньовіччя була «Баяда про Ролянда», напівказкового паладина Карла Великого, який трагічно загинув із своїми лицарями у битві з маврами в Ронсевальській долині. Вона не один раз поповнювалася іншими версіями й збагачувалась вставками...

Зокрема у нас, русинів-українців, пісня й музика буяли у тих саме часах, що і в Західній Європі, та й сюжетність їх і мелодійність, у багатьох випадках, перекликалися з епічною фабулою лицарських поем, особливо ж із вже згаданою «Баядою про Ролянда», яка була, так би мовити, предтечею величного епічного твору «Слова про похід на половців Новгород-Сіверського князя Ігоря Святославича», що відбувся 1185-го року.

Творцем «Слова» був богами надхненний кобзар, який, правдоподібно, походив із дружинно-боярського стану. Він, мабуть, був палацовим кобзарем князя Ігоря, ходив з ним у походи, звеселяв й бадьорив воїв, так само, як пізніше запорозькі та козацькі бандуристи.

Імовірно, «Слово» не читалося, а декламувалося чи то співалося. Співаючи, автор «Слова», як й інші стародавні кобзарі, пригравав чи то на лютні, чи то на гуслах, чи то на бандурі, саме так, як наші пізніші кобзарі.

«Слово о плъку Игоревѣ, Игоря сына Святъславля, внука Ольгова», створене було у XII-му столітті під враженням недавнього бойовища над річкою Каялою. На превеликий жаль, нам невідомі імена найдавніших наших кобзарів, не знаємо навіть імени геніяльного творця «Слова». А, тим часом він, із великою пошаною, згадує співця — поета Бояна.

Хто ж був той легендарний співець «онук Велесів», «Соловій стародавніх часів»? Коли й де він жив, де творив? Про це нічого не знаємо, бо всі припущення й здогади, досі висловлені, — були хиткі й непевні. У всякому разі, анонімний автор «Слова» ставився із великою пошаною до Бояна й уважав його «віщим», богами надхненим, поетом і музикою.

Коли ж мова про саме «Слово», автор його, на мою думку, не був ні «сказителем», ні оповідачем, а співцем про минулі часи, зокрема, він дуже реалістично, із великою експресією, оспівав трагізм закинутих у степах Ігоревих дружин і, можливо, був учасником-самовидцем їхньої загибелі.

Ось три уривки, якими автор «Слова» прославляє казкового для нас Бояна, геніяльного поета:

Боянъ бо вѣщи аще хотяше кому пѣснь творити, то растѣкашеться мыслию по дереву, сѣрымъ вълкомъ по земли, шизымъ орломъ подъ облакы...

Боянъ же, братие, не десять соколовъ на стадо лебедеи пущаше, нъ свои вѣщии прѣсты на живыи струны вѣскадаше, они же сами княземъ славу рокотаху...

... О, Бояне, Соловию старого веремени! Абы ты си плъкы уще-коталь, скача, Соловию, по мыслену дереву, летая умомъ подь оболокы...

Підтримує мою думку те, що автор не оповідав, а деклямував текст «Слова» й те, що майже скрізь він уживає дієслово «Пѣть» у всіх його відмінах, як, наприклад, у трьох прекрасних рядках:

Се бо Готьськыи красныи дѣвы
въоспѣваша на березѣ синему морю,
звоня русьымъ золотомъ, поють веремя Бусово...

Або:

Дѣвици поють на Дунай, въються голоси
черезъ море до Києва...

У набагато пізніших часах жив у Галичині «славутний» співець Митуса, який брав участь у повстанні проти князя Данила, 1241-го року. Ім'я його знаємо, а творчість його загубилася...

Минали часи, мінялось життя і люди мінялися з ними.

Нестало княжої Київської Руси, нестало Гетьманства, Запоріжжя... Бандури не дзвеніли вже, не рокотали струнами, як раніше, і голос кобзарів замовкав.

Суворі катериненські закони обплутали наш посполитий люд кріпацькими путами, і кобзарі кидали помістя вельможних чужаків, що загніздилися в Україні, і йшли «в народ». Там, серед простого люду, своїми думами та піснями будили його від двохсотлітньої летаргії, яка вже близька була до смерті.

І треба сказати, що пробудна праця тих, невідомих тепер, кобзарів, проторювала, прокладала тернистий шлях, що вів до відродження нашої, приспаної лихом, нації...

Теперішнє, набагато молодше за нас, покоління, ніколи не могло бачити справжніх народніх кобзарів, чути їх думи. У своєму житті я двічі бачив кобзарів: одного в чистому полі на шляху біля копанки, порослої кущами, другого — у миколаївському будинку моїх батьків. Цей другий був відомий тоді всій Україні й звався Терешком Пархоменком. Про нього я докладніше писав у життєписі мого тата.

Терешко був середнього росту, худорлявим дідусем поважного віку. Гостював у нас, приблизно, 3 тижні. Виступав, коли не помиляюсь, в апотеозній сцені опери «Катерина» мого батька. Був він цілком сліпий і мав свого поводитаря, 12-13 літнього хлопчину.

Той кобзар, якого я зустрів у степу біля копанки, був сивим, обсмалений сонцем та вітрами дідом, теж невидючим, і на вигляд старший за Пархоменка. За плечима мав торбину, на собі — латану свитку, теж латані, широкі зборчаті штани, на голові — картуза, а на ногах — постоли.

Я зіскочив з коня, поздоровкався:

— Куди Бог несе, кобзарю, звідки чимчикуєте?

— Та несе, мабуть, до найближчого села, — умившись, відповів старий.

— Заробляєте кобзарю?

— Атож, заробляю! Без неї та без Василька став би жебраком, попід тинами милостиню канючив би, а я ж полтавський козак! То вже лучче було б умерти, ніж ребра свої голодні щитать.

— Ну, а як же люди, слухають, як граєте і співаєте?

— Та ніби слухають, та слухачів стає все менше, бо завелися й по селах всілякі там балалайки й гармошки, тренькають, аж вуха закладають, різні там вальці витанцювують, а подекуди й шарманки волинять. От, молодь теперішня більше до них горнеться, ніж до моєї старенької бандури. А ще не так давно, прийду, бувало, до якогось там села, сяду на обочині вулиці і вдарю по струнах. Люди сходяться, обступаючи мене колом, слухають, про що їм співаю. А співаю, звичайно, думи про Морозенка, про утечу трьох братів з Озова, про Почаївську Божу Матір, про козака Софрона, про Саву Чалого тощо. А як заспівав «Ой, негаразд, запорожці, негаразд зробили: степ широкий, край веселий тай занастили», — то до тюрки мене запровадили, а далі згадав Катерину і за неї три місяці у тюрмі просидів, за те, мовляв, що народ баламутив! Пробайдикував три місяці за решіткою, годували, правду казати, добре; без роботи я, навіть, погладшав, а Катерину під язиком тримав, бо сказали мені, випускаючи на волю, що Катерина вредна царська особа, що з нею не тільки розмовляти не можна, а й підходити близько не годиться. Ну, випустили з тюрки й взявся я знову за бандуру, думи співав. Молодь вальці викручує, а я — про Морозенка співаю. Старші люди слухають, потупившись у землю, а декотрі жінки й сльози із жалю утирають.

— А з чого ж живете, кобзарю?

— А так, як бачите, живу! Люди дають мені не милостиню, а подяку за гру моєї кобзи. Проте, зустрічаються й такі скнари, що й нічого не дають, навіть ломаного гроша, а про сало й ковбасу вже й не кажу: висунуть носа з щілин воріт та й лагідненько до мене: «Бог дасть, добрий чоловіче, ідіть собі з Богом».

Дідусь видобув з кишені люльку й кисет з махоркою, щоб закурити.

— Почекайте, ось вам на наше знайомство двадцять панських цигарок «Сальве», а тобі», хлопче, — цукерки. Вранці я купив їх у жидівській крамниці.

— От тобі й на: до струн не доторкнувся, а дарунок одержав! Спасибі вам!

Я сів на коня, «поручкувались», і ми «розійшлись, як у морі кораблі...»

І згадав я, їхавши помалу додому, слова великого Тараса:

»Наша дума, наша пісня не вмре, не загине —
Ось де, люди, наша слава, слава України...«

Наші степи широкодолі лишили за собою цілі гори спогадів, що не

уклались би й у найбільший фоліант. Чимало з них, одначе, лунами озиваються в думках та в піснях, оповідають нам про бурхливу минувшину нашої історії, а ще більше їх забуто, разом із думками й піснями і з тими, хто творив їх та співав. Степи наші були свідками і славних подвигів, і моторошних трагедій, ганебної зради й скромної жертвості та шляхетної самовідданості.

Бачили степи ті й грізні батави, коли, подзвонюючи зброєю, комонні лави з розгону зударялись смертним боем, коли степове тло червоніло їх кров'ю. І брязкіт зброї досягав неба, і талас бойовища розлягався степами, стугоніла земля, просякала кров'ю.

Хижа галич, сизокрилі орли-беркути — злітались на бенкет-жирування; вовки-сіроманці збігались із яруг, а Слава орлиним летом кружляла над степом, приникала до вбитих, як рідна ненька голубила їх, у мертві очі зазірала, пригортала до серця, нашіптувала стиха:

Спіть, спочиньте, добрі люди,
Спіть спокійно, хай вам сниться
Рідна хата, рідна мати,
До яких вам не вернути...

Нашіптувала стиха й на скрижалі свої незнищенні вписувала їх пам'ять...

Степи, степи широкодолі, цвинтар тисячоліть! Як нива житами, засіяні ви безвісними могилами, як персть дощем, толіть ви слізьми.

Тихий гомін йде ланами, без вітру шелестить і нагинається трава. Та Слава ходить по степах між мільйонами могил і вічну пам'ять минулому співає, творцям його та жертвам. І стугонить у відповідь земля:

Что ми шумить,
Что ми звенить
Далечя рано предъ зорями?

(Первісний текст «Слова»)

Прислухався той степ і до розпачу сходячих кров'ю на бойщі воїв, що гинули повільною, болізною смертю від ран, від голоду й спраги, від палкої спеки чи від стужі сніговіїв.

А скільки безталанців, які заблудилися в бездоріжжі степів, без сліду щезало у їх пустовищу? І тільки вітер буйний, тільки, спроквола пливши, хмари знали про їхню недолю:

Тоді сиві зозулі налітали,
У головах сідали
І так, як рідні сестри, кукували,
Тоді орли сизоперці налітали,
На кучері наступали,
З лоба очі висмикали;
Тоді ще й дрібна птиця налітала,
Коло жовтої кості тіло оббірала;

І вовки-сіроманці набігали,
Кості по байраках, по милосах розношали,
Під зеленим явором ховали —
Тож вони козацький похорон справляли . . .

(З думи «Про трьох братів з Озова»)

В українській народній поезії, у її епіці й ліриці, майже в кожній думі та в багатьох стародавніх піснях, в оповіданнях та в переказах, — «Дике поле» шумить, іде хвилями го тирсі, віє буйними, запашними вітрами, леліє далеччу, горбється задумними могилами:

У полі могила з вітром говорила:
Повій, вітре буйнесенький,
Щоб я не чорніла,
Щоб я не марніла,
Щоб по мені трава росла
Та ще й зеленіла. —
А вітер не віє
І сонце не гріє,
Тільки в степу широкому
Могила чорніє . . .

Немилосердно жорстоким та зрадливим бував степ, невимовним своєю байдужістю, вічним зосередженням у собі, у своїх роздумах. На недолю людську він не зважав, бо поглинув мільйони людських істот, спопелив жаром сонця загублені в глушині трупи, обмив дощами обглодані звірем кості й поховав їх під срібним покривом тирси:

Під явором зелененьким
Лежав козак молоденький;
Його тіло почорніло,
А од вітру пострупіло:
Над ним коник зажурився,
По коліна в землю вбився . . .

Ой, цить, мати, не журися,
Вже ж бо син твій оженився:
Він взяв собі за жіночку
Зелену долиночку
Та крутую могилочку . . .

(Із старої пісні «Ой, три літа, три неділі»)

Любив, одначе, український народ вільне безбережжя степу, його зелену широчінь, що зливалася в далині з блакитним небосхилом, зрісся він душею й серцем з таємничим його простором, у якому з'являлись марива незнаних світів.

На протязі багатьох століть рятував той степ наш люд від переслідувань та від неволі, від гніту й знущання Польщі та Москви.

Але саме той степ був і вічною загрозою нашому народові: дикі орди печенігів, половців, а згодом хижа татарва та полчища турків прохо-

дили тими степами, нищпорили в них, ховаючись у високій траві, по балках та ярах. Вони нападали на проїжджих, на села й міста, убивали старих, недужих та дітей, гнали ясиром молодь, по дорозі все руйнуючи вогнем і мечем.

Неомильно орієнтуючись у степах, знавши там лиш їм відомі прикмети, татари непомітно, мов гадюки, підкрадалися до своїх жертв, убивали їх або затягали в неволю.

Ось так, за необачну необачність, оповідає дума, — й поплатився життям курінний отаман Федір Безрідний. Саме така необережність погубила й козаків-бравославців:

Понад сагою Дніпровую
Молодий козак обід обідає,
Не думає й не гадає,
Що на нього молодого
Біда настає...

То не верби луговії зашуміли,
Як безбожнії ушкали налетіли,
Хведора Безрідного,
Отамана курінного,
Постріляли, порубали...

(З думи «Понад сагою Дніпровую»)

А про долю молодих козаків-бравославців довідуємось із думи про отамана Матяша:

Стали козаки вечора дожидати,
Стали по чистому полю коні козацькі пускати,
Стали козацькії сідла далеко од себе одкидати,
Стали козацькії семип'ядніі пищали поза кущами ховати.
Отаман Матяш старенький тее зачуває,
Словами промовляє:
— Козаки, панове-молодці,
Небезпечно ви маєте,
Козацькії коні із пропона не пускайте,
Сідла козацькії під голови покладайте,
Бо се долина Кайнарская,
Недалеко тут земля татарська. —
Тоді козаки з отамана Матяша насміхались:
— Десь ти, отамане Матяшу старенький,
Між козаками не бував,
Десь ти козацької каші не їдав,
Десь ти козацьких звичаїв не знав,
Що ти нам, козакам-бравославцям,
Великий страх завдав.
Тоді отаман Матяш далеко од них одступав,
Терновий вогонь розклав,
Коня свого козацького осідлав,

Біля себе припинав.
 То саме вночі, заждав малу годинку, невелику часинку,
 Як не буйнії вітри повівали,
 Як турки-яничари з чистого поля в долину припали,
 Дванадцять козаків-бравославців
 У полон забрали...

(З старовинної думи про отамана Матяша)

Проте, у вабливій, зрадливо-небезпечній степовій даліні, ховалася Жар-Птиця обездоленої України — Воля; і найсміливіші, найвідважніші волелюбці, сини її, шукали в степах ту Волю примарну, то на вороному, то пішаницею. Чимало з них гинуло в зеленій пустелі чи то від стріл татарських, чи то від іколів вовчих або від спраги, голоду та стужі.

І співалося тоді на Гетьманщині:

Осідлаю кониченька, коня вороного, —
 Нехай несе в чисте поле мене молодого;
 В чистім полі тирса шумить, катран зеленіє,
 В чистім полі своя воля, аж серце німіє...

(Із старої пісні «Не журь мене, моя мати»)

І ось, гинув козак у чистім полі, зникав у безвісті й дома йому вже не бувати:

Побило мене в полі три недолі:
 Перва недоля — безхліб'я,
 Друга недоля — безвіддя,
 Третя недоля, що своїх братів рідних не догнав.

(З думи «Про трьох братів з Озова»)

(Далі буде)

В Українській Видавничій Спільці (Лондон) вже появилися окремим випуском спомини

ДМИТРА ГРИЦЬКА ЛІС ГОРИТЬ!

Книга має 396 стор., на доброму папері, в твердій обкладинці з естетичною сорочинкою. Це спомини кол. вояка УПА, які в нашій мемуарній літературі є унікатом, бо побудовані на збережених записках під час перебування автора в рядах української визвольної армії (УПА); документація і хронологія подій, що заперечують наклепницьку літературу ворогів про дії і боротьбу Української Повстанської Армії на т. зв. Закерзонні.

Ціна: у Великій Британії — 3 ф., у США і Канаді — 8 дол., в Австралії — 6 дол., у Німеччині — 20 нм., у Франції — 30 фр., у Бельгії — 250 бф., в інших країнах — рівно-вартість англ. фунта.

Замовлення просимо слати до:

Ukrainian Publishers Ltd.

200 Liverpool Rd., London N1 1LF, Great Britain.

Іван ВЕРГУН

НОВІ МАТЕРІЯЛИ ПРО ХМЕЛЬНИЧЧИНУ

До переговорів між Московщиною й Польщею у Вильні в 1656 році, московська комісія не допустила українських делегатів. Обурений Хмельницький рішився допомогти семигородському князеві Юрієві Ракоцієві здобути польський престіл і при тій нагоді закріпити свою владу на західноукраїнських землях. В тій цілі він вислав на допомогу князеві 30-тисячну армію під командуванням київського полковника Антона Ждановича. Ця велика, як на ті часи армія, разом з Ракоцієм, пройшла, майже всю Польщу, через Сандомір і Люблин до Варшави.

»Але через політичну неворотність Ракоція цей похід не приніс сподіваної користі; князь остаточно мусів скапітулювати перед поляками« — так закінчує свої міркування відносно того союзного походу наш історик Іван Холмський¹.

В праці І. Холмського про цей похід бракує чимало деталей, як, наприклад, про пройдений шлях, відносини між тими союзними арміями, а що найважливіше, про правдиві заміри князя Ракоція відносно України та Швеції, які були його союзниками. Ці підставові проблеми, які мали вирішальний вплив на дальший розвиток Хмельниччини, подрібно на-світлює Шевальє де Терлон, французький дипломат при шведському королеві Карлові X Густаві, у своїх 2-томових описах-звідомленнях Людовікові XIV, які були опубліковані в 1681-1682 роках, як «Записки Шевальє Терлона»². Головне те, що, крім точної пройденої союзними арміями траси, Терлон заподає характеристику князя Ракоція, до якого шведи не мали довір'я, і якого нерозумні потягнення та гордовита поведінка спричинювали незадоволення та бунти серед наших козаків.

Ракоцій — пише Терлон — ввійшов до Галичини в січні 1657 року. Його дальший шлях (з козаками), представлявся схематично так: Стрий, Самбір, Львів, Перемишль, Тарнів, Краків, Сандомір, Петерцово (Пйотркуф? — І. В.), Люблин, Берестя, Варшава. А поворотний: Варшава, Берестя, Замость, Володимир Волинський?, Збараж, Львів та Тернопіль.

На тім шляху Юрій Ракоцій зайняв Самбір та Перемишль, не залишаючи в них ніякої залоги. У Кракові, що його здобули шведи ще напочатку березня 1656 року, сполучився Ракоцій з гарнізоном гене-

1) Іван Холмський: «Історія України». Накладом Наукового Т-ва ім. Шевченка. Мюнхен 1949, стор. 209 та 214.

2) Memoires du Chevalier Terlon. Pour rendre compte au Roy de ses negociations depuis 1656 jusqu'en 1661. Tome I. Suivant la Copie imprimée à Paris chez Louis Billaine 1682.

рала Віртца. Зустріч з 7-тисячною шведською армією, яку очолював сам король Карло X Густав³, відбулась 7-го березня 1657 р. біля замку Пінчуф, недалеко Петерцова (мабуть Пйотркуф, — І. В.). Берестя здобули самі шведи, яке, як Краків, віддали під заряд Ракоція, дораджуючи йому залишити там свою залогу. Але з-під Берестя шведський король, через Торунь, Данціг, Гамбург, виїхав до Данії, щоби розправитись з ворохобним Фрідріхом III⁴; залишаючи до помочі Ракоцієві свійого маршалка Штайнбока, що при допомозі його війська, Ракоцій зайняв відтак Варшаву. А тепер пригляньмось ближче важливішим подіям.

У вступі «Королеві», Терлон підкреслює: *»Величносте, реляції, які наважуюсь представити Вашій Величности віддзеркалюють точно й вірно події з моєї місії в Північній Країні»⁵*. І не зважаючи на таке його твердження, не є легкою справою розкрити назви деяких міст (українських і польських) та прізвищ, як рівнож «допасувати» роки до дат подій, або навпаки, бо не завжди вони записані в хронологічному порядку. Думаємо, що з тією проблемою ми належно справились, а в разі сумніву заподаємо в дужках іншу назву, або ставимо знак запитання.

Отож, 5-го листопада 1656 року шведська делегація, яка приїхала до Семигороду намовляти Ракоція до воєнної співпраці зі шведським королем, зустріла там 2-ох послів з України, які підписували проєктований і домовлений договір між Хмельницьким і Ракоцієм. Всупереч таємниці, шведські послы догадувались, що цей договір був оборонного характеру та що Ракоцій мав приєднатися до козаків, які воювали проти Польщі, з таким домовленням, якщо польські амбасадори не запропонують йому кращих умов (стор. 17).

На сторінці 23-ій своїх «Записок» Терлон⁶ твердить, що поляки за посередництвом Станіславського старались перешкодити союзові козаків зі семигородцями, видвигаючи аргумент, що цей союз може більше пошкодити Ракоцієві в його персональних справах, мовляв, адже він прибув до Польщі з тою умовою, щоби забезпечити мир зі шведами та поляками. Ракоцій відповів їм, що правдоподібно він може обернути зброю проти козаків, але наразі він їх потребує, щоби добитись польської корони, яку йому запропонували самі такі поляки. Відтак запевнив їх (стор. 24), що він прийшов до них як приятель і рівночасно як союзник, щоби допомогти їм битись проти їхніх ворогів.

3) Карло X Густав (1622-1660). Засів на трон в 1654 р. по смерті своєї кузинки Христини. Хоч з Данією заключив мир у 1658 р. в Роскільді, але кілька місяців потім знова обложив Копенгагу, яка, при помочі голляндської фльоти, боронилась завзято. Мир (компромісний) був підписаний з Данією 27. 12. 1659 р. Помер несподівано 12. 2. 1660 під час зібрання парламенту, так званого Ріксдагу.

4) Фрідріх III, король Данії та Норвегії. Панував від 1648 до 1670 року.

5) Sire, les Memoires que je prends la liberté d'offrir à Votre Majesté, ne font qu'un recit exact et fidelle de ce qui s'est passé depuis le temps que j'ay l'honneur d'estre employé dans le Pays du Nord.

6) Шевальє де Терлон від 6-го вересня 1656 до 24-го січня був спеціальним мировим висланником Людовика XIV при Карлі X Густаві, а по смерті графа д'Авогюра (6. 9. 1657) амбасадором. Спричинившись у великій мірі до підписання миру між Швецією та Данією (27. 12. 1659) і Швецією та Польщею в Оліві 1660 року. Французьким амбасадором у Польщі був годі Льомбр.

»Натомість козаки, хоч союзники шведського короля, є їхні найбільші й найнебезпечніші вороги«⁷. Біля Тарнова виникла гостра суперечка між генералом Ждановичем та Янушем Камінйом, начальним вождем семигородської армії, із-за того, що Януш лаяв козаків ніби за невиконання його наказів. З того часу відносини між двома союзними арміями були напруженими, що на зверх проявлялось в суперечках, грабунках, ба, навіть убивствах⁸.

В лісах біля замку Пінчуп шведи найперше зустрілись з 6-тисячною козацькою патролею, яка становила авангард союзної семигородсько-української армії. Армія Ракоція, як констатує Терлон, зробила від'ємне вражіння на шведів. Солдати її не хотіли воювати, лише чекали тієї хвилини, щоби повернутись додому (стор. 42)⁹.

На переговори до Берестя, яке обороняли частини польської армії Сапіги, вислано *»польського (...) шляхтича Немирича, аріянської релігії, який знаходивсь при шведському королеві, а відтак став козацьким канцлером і був убитий ними (козаками, — І. В.) під час Ради, бо запідозрювали його у співпраці з поляками«* (в оригіналі: був добрим поляком)¹⁰. З тієї справи Немирич добре вив'язався, бо по 6-ох днях Берестя піддалось, і шведи віддали його Ракоцієві в посідання.

»Я не смію призабути — даліше інформує Терлон Людовика XIV-го — сказати відносно Пана Немирича, що Ваша Величність мені звеліла в одній зі своїх депеш завербувати 4000 козаків. В тій справі я звернувся до згаданого Пана, який був моїм другом, допомогти мені, на що він радо погодився. Але діставши наказ від Вашої Величності припинити набір, помимо того, що він був уже почався і було вже завербовано декілька старшин, я подякував Панові Немиричеві за труди, які він мав у зв'язку з тією справою« (гл. стор. 48)¹¹.

Пістім, Терлон, передбачаючи, що має виїхати зі шведським королем з Польщі до Данії, попросив Немирича заперестати це вербування та хотів звернути йому всі кошти, зв'язані з тією справою, на що Немирич

7) Quoy qu'alors less Cosaques unis avec le Roy de Suede, fussent les plus grands et les plus redoutables qu'ils eussent; page 24.

8) page 28: Toutefois la bonne intelligence ne fut jamais se bien retablir entre les deux Armées et ce ne fut depuis ce temps-là, que querelles, meurtres et pilleries entr'eux.

9) Зі шведами було тоді 3000 бранденбурців, під командою графа Вальдека.

10) Page 47: Un Noble Polonois qui estoit auprès du Roy de Suede, nommé Niemeriz, de Religion Arienne, qui depuis fut Chancelier des Cosaques, et tué ensuite par eux en plein Conseil, sur le soupçon qu'ils eurent qu'il estoit trop bon Polonois.

Н. Б. Цілкою противну версію про смерть Немирича заподає І. Холмський (гл. «Історія України») Зенепад Виговського (стор. 225): «Почалось народне повстання проти панів, жертвою якого впав також Юрій Немирич, якого вбили селяни коло Ніжина».

На стор. 221 (гл. «Закордонна політика») тої самої праці Холмський пише, що Немирич побував у Голляндії, Англії та Франції та знав чимало мов. «Спершу аріянин, він пізніше повернувся до православної віри своїх батьків, приїхав до Чигирини і вступив до Запоріжського війська. Він добре орієнтувався в міжнародних відносинах і в Україні підтримував єретичні думки», як висловлювались поляки, про вільну Українську Державу, про «Руське князівство», що мало існувати під гарантією сусідніх держав». Стильки І. Холмський про Юрія Немирича.

11) Page 48: Je ne dois pas oublier que dire sur le sujet du Sieur Niemeriz, que Votre Majesté m'ayant ordonné par une de ses dépêches de tascher de faire une levée de quatre mille Cosaques, je priay le dit Sieur qui estoit de mes amis, de me donner le moyen d'y reussir ce qu'il accepta avec plaisir; mais ayant depuis reçu un ordre de Votre Majesté pour en suspendre la levée, quoy qu'elle fût commencée et qu'il y eût déjà quelques Officiers arrestez, je remerciai le Sieur Niemeriz des soins qu'il en avoit pris.

відповів, що *«йому не потрібно ніякої винагороди, хоч би з тої причини, що він не закінчив вербунку, лише йому буде боляче, що не зможе прислужитись Франції»*¹².

Відносини між семигородцями й козаками погіршувались. Було чим раз більше спорів і мордів. Козаки бунтувались тому, що фактично Ракоцій не хотів воювати проти поляків. Навіть шведський король дораджував йому обережніше поступати з козаками та спонукав їх до спільної облоги Берестя. Крім того семигородська армія не була здисциплінованою, а сам Ракоцій вів таємні пертрактації з польською королевою Марією-Люїз, бо *«мав досить тої війни»!* Навіть шведи почали підозрівати його у закулісових намірах і вкінці перестали йому довіряти (стор. 51).

По здобуттю Берестя Карло X Густав виїхав на Поморя, де поповнив своє військо (6 тисяч), а згодом до Данії, залишаючи Ракоцієві рештки шведської армії під командуванням маршалка Штайнбока, яка при помочі семигородсько-козачої й бранденбурзької армій здобула Варшаву.

Перед від'їздом до Данії, маршалок Штайнбок радив Ракоцієві, який панічно боявся поляків та їхніх союзників татар, замкнутись у Берестю, або під сильною ескортою козаків повернутись попри українські кордони й Молдавію до Трансильванії (Семигороду, — І. В.)¹³. Шведський амбасадор, який супроводжав Ракоція у Польщі, дораджував йому пробиватись через польсько-татарські ряди збройно. Але лише сама вістка, що в Тарнополі є сильний відділ Потоцького, спричинила замішання та дезертирство в рядах семигородців та волахів. Використав це Чарнецький, який заатакував цю здеморалізовану армію. У цей критичний момент козацький начальний вождь (Антін Жданович, — І. В.) запропонував Ракоцієві свої услуги, обіцяючи йому козацьку ескорту, яка спільно зі семигородцями, зможе безпечно провести його до кордонів Семигороду, обороняючи його перед польсько-татарськими наскоками. Ракоцій на цю пропозицію не згодився, бо уважав кориснішим прийняти польські умовини, тим більше, що його міністри, які мали особисті інтереси в Польщі, налякали князя інформацією, будьто би поляки зібрали тепер чисельнішу армію від семигородської¹⁴.

При тій нагоді Терлон заподає Людовікові XIV характеристику шведського короля та Ракоція: *«Мушу замельдувати Вашій Величності, що шведський король на підставі союзу, який він заключив з*

12) page 49: Il n'etoit pas necessaire que j'y fisse aucune dépense, qu'il avertiroit ses amis de ne la plus continuer, qu'il seroit seulement marry de n'avoir pû rendre ses services à la France.

Н. Б. Аріянська релігія — доктрина Александрійського священника Аріуса (256-336). Заснована ним секта заперечувала св. Трійцю і тим самим Христа. Вона була забороненою Нікейським та Константинопільським Соборами в 325 та 381 роках.

13) page 60: Et en cas de besoin il pourroit se retirer en Transylvanie à la faveur de fortes Garnisons des Cosaques, ou par les confins de l'Ukraine par la Moldavie. Que cependant il pourroit tenir facilement correspondance avec Kmielniskj et ses autres amis.

14) page 64: Mais comme il ne vouloit ny les suivre, ny combattre, il aime mieux s'accorder aux conditions proposées par les Polonois.

князем Ракоцієм, був щирим і відданим союзником тоді, коли князь Ракоцій завжди його ігнорував і нехтував його плянами»¹⁵.

Між іншим, Терлон теж прекрасно орієнтувався в ментальності московського народу, особливо його царя, зазначаючи, що «шведський король, бажаючи миру з москвинами, вдався до Протектора Англії, щоби той вислав йому міністра для переговорів. Але цар не схотів його прийняти, мовляв: він не був висланим правдивим англійським володарем»¹⁶.

У другому томі «Записок»¹⁷, який фактично є продовженням 1-го тому, Шевальє де Терлон, крім детального опису облоги Копенгаґи та своїх переговорів у справі миру між Швецією і Данією та між Швецією і Польщею, описує теж досить подрібно баталію за Варшаву. Ось кілька цікавіших фрагментів цієї облоги (стор. 325-327):

Правдоподібно під Сакромнем? (може Скерневіце, — Ред.) поляки були розбиті та втікли до Варшави. Польський король підбадьорював своїх жовнірів обіцянками й грішми, головню гелютів¹⁸, що були озброєні в палки, коси та шаблі. Спочатку квартияни¹⁹ й посполиті русини старались їм у цьому перешкодити, але кінець-кінцем долучились до них та теж повтікали.

Серед оборонців Варшави начислювано тоді: 8000 кварціянів, 16.000 посполитих русинів і поляків, 5000 литовців та 10.000 татар (6000 кавалеристів і 4000 піхотинців) — всього 39 тисяч. Але це неперешкоджало полякам чванитись, що вони мали до своєї диспозиції около 100 тисяч війська. Їхні втрати, по здобуттю Варшави, були приблизно 4000 вояків.

Синтезуючи наведені вище факти з переговорів між шведами й семигородцями з одної сторони, й українцями й семигородцями з другої сторони, можна сміливо ствердити, що князь Ракоцій не тільки не бажав собі війни з Польщею, але ще й зраджував своїх союзників, лавіруючи, інколи навіть проти своїх власних інтересів, з поляками. Ця його риса характеру, себто нестійкість, виявилась напричуд, як теж не опановування військової техніки, під час шведсько-семигородсько-української кампанії в Польщі в 1657 році.

Семигородці не тільки що не хотіли воювати (Самбір, Львів, Берестя), але секретно переговорювали з поляками та дезертували, зраджуючи таким чином своїх союзників, особливо козаків. З тих то причин зродилась між козаками й ними ворожнеча, яка на зовні про-

15) Ibidem: Je doit dire à Votre Majesté que le Roy de Suede, dans l'union qu'il avoit contactée avec le Prince Rakocij, s'est comporté en veritable et sincere Allié, et au contraire, le Prince Rakocij avoit toujours éludé et méprisé ses conseils, et n'avoit pas répondu à ses bons desseins.

16) Le Roy de Suede souhaitant la paix avec les Moscovites, le Protecteur d'Angleterre leur envoya un Ministre pour en favoriser la mediation, mais le Czar ne le voulut point reconnoître, disant qu'il ne venoit pas de la part du veritable Maistre de l'Angleterre.

17) ... Tome Second. A Paris Chez Barbin, au Palais sur le second Perron de la Sainte-Chappelle 1681. Avec Privilege du Roy.

Н. Б. Відносно років цих 2-ох томів, гадаємо, що закралась там друкарська помилка. Перший том мав би бути зазначений під 1681, а другий під 1682 роком, а не як заповдано!

18) Гелютами називано в Спарті невільники. Ця назва походить від міста Гельос, яке знаходиться в Ляконії (Пелопонезі).

19) Квартияни, або кварціяни — назва польсько-литовської міліції, яка стерегла південні кордони перед татарськими наскоками.

являлась суперечками (Тарнів) та бунтами в такій мірі, що аж сам шведський король Карло X Густав був змушений інтервенювати в користь наших козаків (Берестя).

Помимо тих всіх інцидентів, спровокованих самими семигородцями, наші козаки виявились шляхотнішими. В поворотній дорозі через Волинь і Галичину, коли на семигородців з усіх сторін нападали поляки з татарами, полковник Антін Жданович запропонував Ракоцієві свої послуги, а саме, готовість ескортувати його козацькими відділами до самого Семигруду, й для певности, окраїнною територією України. Але й тим разом Ракоцій не тільки що не погодився на пропозиції Ждановича, але й явно перейшов на ворожий, польський бік, прийнявши подиктовані поляками умови.

Реасумуючи сказане, можна напевно твердити, що війна з Польщею виключно тяжіла на шведсько-українських плечах. Семигородці та вслохи не тільки що не хотіли воювати, але й шукали всякої нагоди, щоби виминути бої з поляками та «відв'язатись від ворога» або ж дезертувати. Ця невдала семигородсько-українська кампанія проти Польщі скінчилась фіяском та, мабуть, спричинила передчасну смерть великого будівничого Української Держави, Богдана Хмельницького (6 серпня 1657 року).

НОВЕ ЦІННЕ ВИДАННЯ

В Українській Видавничій Спільці (Лондон, Вел. Британія) появилсь передрук особливо цікавого історичного роману ІВАНА БІЛИКА

«МЕЧ АРЕЯ»

— художньо-мистецький твір про давніх русичів і давній Київ, про життя, подвиги і смерть великого полководця Богдана, прозваного Аттілою.

Згаданий роман Івана Білика був появилсь у Видавництві «Радянський Письменник» (Київ, 1972 р.), але відразу був заборонений і вилучений московською цензурою із продажу. Тепер УВСПілка перевидала його без жодних змін. Рекомендуємо його всім, хто цікавиться життям і подвигами наших пращурів та їх славним минулим.

Книга має — 440 стор., тверду обкладинку-оправу із золотим витиском.

Ціна: у Вел. Британії — 4 ф., у США і Канаді — 10 дол., в Австралії — 8 дол., у Німеччині — 20 нм, у Франції — 40 фр, в усіх інших країнах — рівновартість ам. долара.

У гуртових замовленнях — знижка. Просимо слати замовлення на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Road,
London N1 1LF. Great Britain.

КРИТИКА БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

Д-р Михайло КУШНІР

БОЛЬШЕВИЦЬКА ФІЛОСОФІЯ

ВСТУПНІ ЗАУВАЖЕННЯ

Союз Советських Соціалістичних Республік є державою типово тоталітарною і, як усі тоталітарні держави, має свою власну державну філософічну доктрину. Є нею філософія московсько-большевицької партії. Советська держава не є організацією, яка має тільки гарантувати своїм громадянам зовнішню і внутрішню безпеку, ані навіть тільки регулювати їх життя: вона — знаряддя у руках людей, котрі визнають окреслену філософію, знаряддя, що служить для нав'язування філософії цілому світові. Вже сьогодні шоста частина світу, що знаходиться під советською владою, під цим оглядом є під найстислішою контролею. В СРСР заборонено публікувати видання, незгідні з большевицькою теорією, не вільно навіть — під загрозою обвинувачення в контрреволюції — висловлювати інші погляди. Школи тієї частини світу, отже й в Україні, середні й високі мають у програмі предмет большевицької філософії, що є обов'язковим при іспиті; навіть при габілітації треба скласти іспит з філософічної державної доктрини.

Ця філософія не складається лише з кількох менше або більше неозначених засад, як це було, наприклад, у Німеччині і, тим більше, у фашистів; йде про систему, яка дає відповідь на всі питання, що стосуються погляду на світ, від теорії пізнання аж до естетики. Коли англійський мислитель С. Е. М. Джовд міг, не без слушности, назвати всі сучасні тоталітарні напрямки «філософіями в дії», то ця характеристика найбільше стосується до большевизму. Система погляду на світ, опрацьована від основ аж до найдрібніших деталей, послідовно застосована до всіх ділянок життя і розгортана могутньою організацією саме з метою, щоб здійснювати її тези, — це є сучасний большевизм.

Ця система є в поході за опанування світом. Сотні большевицьких дивізій чекають на наказ маршувати, а тим часом могутня велетенського масштабу пропаганда підготовляє їм шлях. Майже у всіх країнах європейського, азійського, африканського і південноамериканського континентів большевицька партія, кермована з Москви, бере вже участь у правліннях, впливаючи на їх життя, а водночас підготовляє, спираючись на величезні фінансові засоби, зміну устрою і перебрання влади в свої руки. Можливість заволодіння світом визнавцями большевицької доктрини ніколи ще в історії не була такою грізною, як тепер.

Бо большевицька філософія маловідома у вільному світі. Відомі є суспільні гасла, поширювані комуністами різних країн; більш освічені люди знають деякі деталі доктрини Маркса й Енгельса, до якої впродовж кількох поколінь признавалися також європейські соціалісти. Натомість про большевицьку філософію, з браку поважних відомостей, кружляють найфантастичніші поголоски й найфальшивіші погляди.

І так, від противників большевизму раз-у-раз чуємо, що »його ідеали — шляхетні, але методи — брутальні«; говорять про великі зміни, що зайшли в большевицькій ідеології, про значні різниці, що постають між большевицькою ідеологією і метафізичним матеріалізмом; твердять, що існує велика подібність між большевицькою доктриною і християнством, тощо. Ці непорозуміння частинно спричинені самою большевицькою пропагандою, яка розважливо добирає свої гасла і, звичайно, висуває на Заході тільки ті, які можуть вплинути на переконання європейських і американських народів. Але, мабуть, винувата тут не тільки советська пропаганда: існує дуже поважна трудність зрозуміти засади большевизму, зв'язана хоча б тільки з їх формою і змістом.

Легко в цьому переконатися, студіюючи те, що самі большевики пишуть про такі проблеми, як, наприклад, детермінізм і свобідна воля, або дефініція матерії. Треба вміти аналізувати тексти і мати достатнє знання європейської філософії, щоб зрозуміти, про що їм властиво йде. Хто не відповідає цим двом вимогам, той не може розплутати вузол позірно суперечних і часто неясних речень, з яких большевицька філософія в багатьох частинах складається.

А втім, досвід наглядно свідчить, що так є у дійсності. Визначні інтелігенти, які перебували довший час у ССРСР і могли користуватися основними творами большевицької філософії, дуже часто неспроможні окреслити найелементарніші її твердження; їх погляд на неї, звичайно, хиткий і часто фальшивий. Вони винесли з ССРСР свідомість чужості світу, створеного тією доктриною, обридження до топтання людської гідності, неволі і брехні, які вона зродила, — але про саму доктрину знають дуже мало.

Отже, пізнання большевицької філософії є справою великої ваги. Небезпека большевизму є реальністю; завтра, можливо, багато країн стане в обличчі здійснювання тієї філософії; нині вже не тільки в країнах »визволених« її визнавцями, але також і в інших, розгортається ідейна боротьба між прихильниками і противниками большевизму.

В цьому положенні мені видалося корисним опрацювати короткий нарис большевицької філософії, що дає систематичний виклад і оцінку її найбільш основних засад, з наголосом на теоретичні підстави, а без особливого узгляднення історичного матеріалізму, який значно більше відомий і становить — з точки логічного погляду — підрядну частину системи.

На тему кожної з большевицьких тез можна було б сказати значно більше, а те, що сказано, можна було б сказати значно краще. Проте, мені видається, що одна основна умова, яку вимагається у вільному

світі від наукових праць, тут здійснена: зміст праці є правдою. Можна було цю правду представити краще, ясніше, ширше і проникливіше, — але маю переконання навіть у теперішній недосконалій формі даю правду.

Весь матеріал подаю окремими розділами, з яких кожний є цілістю для себе.

Метою цієї праці є дати широкому загалові джерельні відомості про урядову філософію сучасного большевизму. Її предметом не є, отже, ані класична філософія Маркса, про яку існує багата література, ані навіть погляди большевицьких філософів, а виключно збір доктрин що зобов'язують тепер у СРСР, як основа навчання в школах, і що становлять канон, якого повинні додержуватися всі партійні діячі.

З уваги на це я взяв відносно вузьку джерельну основу, а саме вибрав для аналізу й оцінки тільки два тексти: «Діалектичний і історичний матеріалізм» Сталіна і «Короткий філософічний словник», що його уклали, М. Розенталь і П. Юдин. Це — найбільш авторитетні джерела. Перший, що за життя Сталіна вважався «геніальним опрацюванням» марксизму-ленінізму, не втратив ані трохи свого значення і після його смерті. Тієї праці, що становить підрозділ четвертої частини «Короткого курсу історії Російської Комуністичної Партії», — отже, посібника, який вивчають у всіх советських наукових установах — заборонено в СРСР навіть скорочувати. Натомість «Філософічний словник» становить ніби катехизм советської віри; не вільно вживати інших дефініцій і проголошувати тез, відмінних від поданих у ньому. Працю Сталіна цитую у виданні 1960 року, Словник — у виданні 1963 року. (Цитати з праці Сталіна мають у дужках число сторінки; цитати зі Словника — число сторінки, попереджене буквою «С»). Йде, отже, про відносно нові видання, — а це має значення, бо деякі деталі большевицької філософії підпадають у чергових офіційних виданнях певним модифікаціям.

Таке обмеження до наведених вище двох праць очевидно, не позбавлене деяких негативних сторін. Але з уваги на мету цієї праці, а саме дати відомості, яких не можна заперечити зі становища большевицької ортодоксії, така метода виявилась необхідною. В советському світі дбайливість про ортодоксальне інтерпретування дуже велика. Часто твори навіть відомих письменників дискваліфікуються як не-ортодоксальні, особливо, коли автор завинив перед вирішальним чинником. Користування максистською літературою в цих умовах, з моєї точки зору, безпредметне. Бо тут іде не про те, що цей чи інший філософ думав, а про те, що советський громадянин одержує як урядову філософію.

З уваги саме на цю ортодоксальність, я рішився на методу викладу, яка дещо відбігає від прийнятої в європейських працях, але яка наближається до большевицької. Саме тоді, коли у вільному світі, звичайно, обговорюють реферовані погляди власними словами в тексті, додаючи речення з джерел щонайвище в примітках, у своїй праці багато підставових тверджень большевиків, особливо Сталіна, які до

сьогодні зобов'язують я наводжу в тексті і щойно опісля, в міру потреби, аналізую. На мою думку, ця метода дасть більшу наглядність твердженням, що відносяться до змісту большевицької філософії.

З уваги на те, що цю філософію в Європі й Америці знають мало, я рішився потрактувати предмет аналітично, себто віддільно обговорювати окремі тези. Бо в позасоветському світі поширені відомості про загальні риси советського погляду на світ, але окремі тези відомі, звичайно, дуже мало. Отже, мені видавалося необхідним наголосити саме ті деталі, на основі яких щойно можна виробити собі погляд на цілість.

Працю ділю на три частини: перша — це виклад большевицьких тверджень, друга — це аналіза джерел системи, третя — це оцінка.

Поняття, роля і поділ большевицької філософії

Термін «філософія» виступає в большевицьких писаннях відносно рідко. Його заступається, звичайно, складною назвою «діалектичний матеріалізм» і «історичний матеріалізм», назвою, яка становить окреслення напряду філософії, визнаної большевиками. Все ж таки клясичний «Краткий философский словарь» М. Розенталя і П. Юдина — подає таку дефініцію слова «філософія»: «Наука про найзагальніші закони розвитку природи, людського суспільства і думки» (С. 507).

Автори словника ділять сучасну філософію на буржуазну і пролетарську; тією останньою є згаданий уже діалектичний і історичний матеріалізм, що є «основою і незмінною частиною марксистсько-ленінської теорії» (С. 510).

Сталін дає таке пояснення назви системи большевицької філософії: «Загальна теорія партії... називається «діалектичним матеріалізмом» тому що її метода досліджування явищ природи, її метода аналізу й пізнання їх є *діалектична*, і тому, що її інтерпретація, її концепція, її теорія цих явищ є *матеріалістична*. Історичний матеріалізм розтягає засади діалектичного матеріалізму на студії суспільного життя». (Сталін: «Діалектичний матеріалізм і історичний матеріалізм» — стор. 99-100).

Згідно з цим текстом діалектичний матеріалізм є підставовою доктриною, тоді як історичний матеріалізм становить тільки застосування до обмеженого відтинка дійсности, а саме до суспільства. Отже, європейській і американській філософії відповідає у большевиків діалектичний матеріалізм, який є збіркою основних методичних і змістовних тез, що стосуються цілообразу науки і дійсности.

Цей же текст говорить, що згаданий матеріалізм становить «загальну теорію марксистсько-ленінської партії». Його роля, з погляду большевиків, велика. Сам Сталін окреслює її докладніше, кажучи, що «пізнання матеріалізму є тим більше конечне, що діалектичний матеріалізм і історичний матеріалізм становлять теоретичну підставу комунізму, теоретичні засади марксіської партії — так, що знайомство цих засад і їх засвоєння є обов'язком кожного чинного борця комуністичної партії» (101).

Порівнюючи цю заяву з текстами, в яких большевики говорять про ролі теорії і ідеї в розвитку суспільства, бачимо що вони розуміють свою доктрину як один із важких чинників цього розвитку, як «теорію передньої сторожі, яка служить інтересам передньої сторожі суспільства... об'єднуючи його розвиток і поступ» (112).

Отже, нічого дивного, що, наприклад, італійська комуністична партія, видаючи окремою відбиткою IV розділ «Історії Російської Комуністичної Партії», який містить розвідку Сталіна про засади діалектичного й історичного матеріалізму додала до нього вступ, в якому називає цей матеріалізм «жахливою ідеологічною зброєю до поборювання буржуазних теорій».

Отже філософія большевиків не є маловажним додатком до їх суспільних поглядів, який міг би бути зміненим без цілковитого залишення цілого змісту системи. Вона є її осередком, «базою, загальною теорією». Большевицька тактика змінюється, можуть змінитися правні, устрєві, економічні й інші засади, але філософія є найтривалішим і найменше підпадаючим змінам складником цілості. Вона є теж логічним джерелом усього іншого в системі.

Поділ тієї філософії є зарисований у наведеному тексті Сталіна. Залишаючи на боці історичний матеріалізм, який є спеціальною теорією, що належить до соціології отже будемо мати два складники большевицької філософії: діалектику і матеріалізм, а кожний з них містить у собі по кілька тез:

I. Діалектика:

1. Світ є єдністю (монізм),
2. Світ є в постійному розвитку (еволюціонізм),
3. В еволюції виступають наглі переміни,
4. Мотором еволюції є боротьба.

II. Матеріалізм:

1. Світ з природи матеріальний (матеріалізм),
2. Матерія існує поза свідомістю і незалежно від неї (реалізм),
3. З певністю пізнаємо предметну правду (догматизм).

В головному викладі тез системи не будемо придержуватися цього поділу, який є дуже несистематичним. Так, наприклад, діалектика, яка має становити методологію, в суті речі містить ряд космологічних тез, а в «матеріалізмі» є перемішані інші космологічні тези з теорію-пізнавальними і психологічними. Тому поділимо наш виклад на чотири частини, згідно з традицією європейської філософії: в першій обговоримо большевицьку теорію пізнання, в другій космологію, в третій психологію, в останній аксіологію, щоб дати врешті систематичне зіставлення большевицької візії світу.

Дмитро ЧУБ

НЕЗАБУТНИЙ ГНАТ ХОТКЕВИЧ

(100 років із дня його народження — 1877-1977)

Серед письменників першої половини 20-го століття Гнат Хоткевич займає окреме місце. Його не можна поставити поруч когось іншого з творців нашої літератури, бо він був інший не тільки своєю творчістю, а ще більше і своїм життям, і своєю універсальністю. Не був він тільки письменником, у його особі втілювались ціла низка талантів і здібностей та зацікавлень. Він і першокласний письменник, і публіцист, і неперевершений бандурист, і автор підручників гри на бандурі, і організатор та диригент хорів, театральних груп, капелі бандуристів, і лектор, і перекладач творів Шекспіра, Мольєра, Шіллера, Гюґо, і організатор страйку та учасник барикадних боїв проти царського війська чи жандармерії.

До того ж він був людиною виняткової працьовитості, глибоко обізнаною з різними сферами життя й науки, а також був зразковим патріотом.

І коли б можна знайти йому відповідника серед письменників та діячів нашої культури, то таким був би в деякому відношенні хіба Дмитро Яворницький, визначний дослідник історії козаччини, автор багатьох праць на цю тему, письменник, збирач фолклору, лектор університету. Це ж під його керівництвом та з його ініціативи розкопано понад 1,000 козацьких могил, це ж він зібрав у Дніпропетрівському історичному музеї 75 тисяч експонатів української старовини, знайшов на дні Дніпра кілька козацьких чайок. Його ж перу належать, роман, повість та низка оповідань і наукових праць. Але все це лежить під забороною.

Народився Гнат Хоткевич (псевдо Гнат Галайда) в Харкові 31-го грудня 1877-го року в бідній родині. Мати працювала наймичкою в купця, а батько — кухарем. Молоді роки він часто проводив під Харковом, в селі Деркачах, а пізніше, буди вже студентом реального училища, знайомиться із творчістю українських клясиків: І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, Квітки-Основ'яненка, Кропивницького, Тобілевича та інших. Ще з юнацьких років мав нахил до театрального мистецтва.

У 1894-му році, закінчивши реальне училище, Гнат Хоткевич вступає до Харківського технологічного інституту, склавши якнайкраще іспит. Навчаючись і тут, у вільний час разом із студентами готує п'єси наших драматургів і ставить їх по селах поблизу Харкова. А в 1896-му році з успіхом дає концерт гри на бандурі й пісні в Полтаві. В ті ж роки починає писати оповідання і в 1897-му році вперше друкує свій твір «Грузинка» в львівському журналі «Зоря», а наступного року вже друкується в «Літературно-науковому віснику».

У 1899-му році, мавши 22 роки, Гнат Хоткевич влаштовує перший в історії кобзарства виступ кобзарів та лірників на 12-му археологічному з'їзді в Харкові, де також виступив з критикою режиму за припинення й заборони розвитку кобзарства та рідної пісні. За це та за участь у демонстраціях проти уряду, був звільнений з інституту. Тимчасово брав участь в капелі Миколи Лисенка, виступаючи з кобзю та піснею, і лише в 1900-му році з трудом йому щастить закінчити інститут.

Деякий час працює на посаді інженера на залізниці в Харкові, але його більше тягло до бандури та театру, і він створює театральний гурток, який швидко перетворюється на справжній робітничий театр, де брало участь під його керівництвом 150 робітників. Одночасно з цим він дає концерти, виступаючи з бандурою та співом по різних містах України й Росії. В ті часи знайомиться з багатьма українськими письменниками і театрами, як ось із Лесею Українкою, М. Коцюбинським, М. Старицьким, М. Заньковецькою та іншими.

У 1905-му році, під час вибуху революції, очолює страйковий комітет у Харкові на залізниці й бере участь у барикадних боях. Після придушення повстання нелегально виїжджає в 1906-му році до Галичини й оселяється в Криворівні. Там вивчає гуцульське життя, збирає народні пісні, народну творчість, а потім організовує театральний гурток що розрісся до розміру театру, у якому брало участь 60 гуцулів. Театр мандрує по селах і містах західних земель України. Там же Хоткевич теж виступає з бандурою, захоплюючи всіх своєю майстерністю гри та співу.

Відомий львівський композитор С. Людкевич, побувши на концертах Хоткевича, писав, що він *«підніс гру на бандурі до свесерідного артизму, зробив спосібною до більшого числа модуляцій та добув з неї чимало зовсім нових, незвісних ефектів і нюансів, про які ніхто б і не подумав»*.

Але й тут Гнат Хоткевич не кидає літературної праці, навпаки, пише кілька п'єс для свого гуцульського театру, видає у Львові «Альбом історичних портретів» (1909), того ж року друкує вперше «Підручник гри на бандурі». Тоді ж працює над повістю «Камінна душа», яка в 1911-му році виходить уперше друком у Чернівцях. Одночасно пише низку оповідань із гуцульського життя.

Живши в Криворівні (Гуцульщина) та виступавши з бандурою, Хоткевич познайомився з багатьма тамтешніми письменниками — з І. Франком, В. Стефаником, О. Кобилянською, М. Яцьковим, П. Карманським, а також з малярами, композиторами й культурними діячами — С. Людкевичом, І. Трушом, Д. Січинським та іншими.

З Іваном Франком Хоткевич часто зустрічався і у Львові, і у Криворівні, де він жив поблизу від Івана Франка. Тоді ж він написав статтю «Д-р Франко безнадійно хворий», в якій закликав галицьку інтелігенцію оточити великого поета увагою та дати йому матеріальну допомогу.

Як згадують сучасники Гната Хоткевича, він, не зважаючи на не-

статки, завжди був бадьорим, життєрадісним, дотепним і любив цей край і людей.

Проф. М. Рудницький згадує такий момент: хтось із друзів Хоткевича із співчуттям сказав: «Правда, скільки ти міг би написати, якби мав постійну посаду?» На це Хоткевич відповів: «Певно, що міг би. Але для канцелярії, а не для літератури».

Одного разу Василь Стефаник підійшов у кав'ярні до Хоткевича, що сидів за столом і завзято писав сторінку за сторінкою, та й каже:

— Я не розумію, як ви можете так багато і так легко писати?

А Хоткевич на це:

— Бачите, така вже несправедливість на цьому світі. Вам досить написати кілька сторінок, щоб сказали, що ви маєте талант, а мені треба цілу книжку. Справедливо одне: що ми обидва з цього нічого не маємо.

У 1912 році, після шестирічного перебування на західних землях України, Гнат Хоткевич вертається додому, але там його відразу заарештовують за участь у страйковому комітеті та барикадах. Лише наприкінці року йому пощастило вийти на волю, і він відразу береться до улюбленої праці: пише і мандрує по Україні, даючи концерти співу та гри на бандурі. Ще будучи в Криворівні, він листувався з відомим тоді культурником Федором Краснюком, який закликав Хоткевича приїхати з концертом до Смілої. Тепер ця нагода трапилась.

Авторові цих рядків пощастило зустрітися з Ф. Краснюком у Смілій, у його власній хаті. Краснюкові тоді було вже біля 80 років, але він був ще жвавий і балакучий. Розповідав, що він листувався з багатьма письменниками і мистцями, показав оригінал листа від Бориса Грінченка і навіть дозволив зробити копію. Мав він великий архів, велике листування, сам пробував писати, але з того майже нічого не лишилося. Арештовували його ще й за царських часів, а за большевицької влади забрали в нього всі листи, матеріали і багато книжок, які подавали йому самі автори. Лише якимсь чудом врятувався тільки цей лист від Б. Грінченка.

Про Гната Хоткевича він розповів, що йому з трудом пощастило одержати дозвіл на 2 концерти, але відбувся тільки один. Це було в 1913-му році. За півгодини до концерту Гнат Хоткевич хотів зійти зі залі просто на кін. Він поставив стілець, але коли став на нього — стілець проломився, і бандурист, падаючи, схопився рукою за бляху рампи й перерізав собі до кістки палець правої руки, якою треба грати на бандурі. А публіки, як розповідав мені Федір Краснюк, було повно, і концерт таки відбувся. Більше того, «Бурю на Чорному морі» Хоткевич виконав так, що навіть «товстошкурі тузи» були захоплені. Оваціям не було кінця.

Того ж 1913-го року, вернувшись із свого турне з концертами, Хоткевич уже редагує у Харкові журнал «Вісник культури і життя». Одночасно пише нові твори: історичний роман «Берестечко», написав свої спогади про перебування у в'язниці, цикл оповідань «Гірські акварелі» (1914), «Гуцульські образки», що вийшли значно пізніше, вже

в 1923-му році, відновлює вистави робітничого театру в Харкові, клопочеться про те, щоб привезти в Україну й показати вистави гуцульського театру, пише наукові праці, спроваджує з Галичини майстрів-різьбарів і відкриває у Харкові майстерню гуцульських виробів.

Працьовитість Гната Хоткевича була незвичайна: кожного року з-під його рук виходили все нові й нові праці, друкував нові книжки, нові розвідки, які містив у різних виданнях. У Харкові перевидає драму «Лихоліття», яка була видана ще у Львові в 1906-му році й там, на конкурсі на кращий драматичний твір, дістала першу нагороду. Друкує працю про філософа Гр. Сковороду, перевидає драми «Вони» та «О полку Ігоревім», а в 1924-му році в Чехо-Словаччині в перекладі Рудольфа Гулки виходять чеською мовою його «Гірські акварелі».

Від 1920-го року, не припиняючи своєї літературної діяльності аж до 1928-го року, Гнат Хоткевич викладає українську літературу в зоотехнікумі в Деркачах під Харковом і пізніше класу гри на бандурі в Харківському художньому інституті.

У 1922-му році виходить другим виданням його чудова повість «Камінна душа», що поставила автора між кращими майстрами літератури. Ця повість стала відома ширшому колові читачів, нею і взагалі творчістю Гната Хоткевича стали більше цікавитися літературознавці та письменники. Цей твір, який називали «чарівною піснею Карпат», став окрасою української літератури, значно доповнивши ті відомості, що досі знані були з творчости західноукраїнських письменників, а зокрема з творів Коцюбинського, Ольги Кобилянської, Марка Черемшини, Юрія Федьковича. Твори Гната Хоткевича «Гірські акварелі», драма «Довбуш», а згодом і велика історична повість «Довбуш», поруч «Камінної душі», стали вершиною творчости нашого письменника і кращими зразками красного письменства України, хоч вони становили лише невелику частину того, що досі створив письменник.

Хоткевичеві успіхи швидко доповнила поява друком таких його творів, як «Народній і середньовічний театр в Галичині» (1924), повість «Авірон», драма «На залізниці» (1926), та інших.

Добрим підсумком творчости Гната Хоткевича були вибрані його твори у вісьмох томах, що їх видало видавництво «Рух» між 1928-им і 1932-им роками. Крім численних оповідань, новель, драматичних творів та повісті «Камінна душа», до цього видання увійшла й історична повість «Богдан Хмельницький», що складалась із чотирьох частин. Окремі розділи цього твору майстерно змальовують події минулого, наприклад «У Варшаві в залі соймового суду», «Під Замостям», «В Лешнівській лісі під Берестечком». В романі автор талановито змалював бої Хмельницького проти польського війська, відобразив типово історичні постаті як з українського боку, так і з польського.

У 1930-му році виходить другим виданням його «Підручник гри на бандурі». А одного літнього ранку, 1931-го року, коли у видавництві не було ще головного редактора, завітав сам автор «Камінної душі». Невисокий, огрядний, круглолидий з малими вусиками, у вишитій сорочці, він приніс, згідно з договором, свій новий твір. Це була перша

частина великої повісти про Тараса Шевченка, над якою автор почав працювати ще в 1928-му році. Називалась вона «Тарасик» — про дитячі роки Шевченка. Мала понад 30 авторських аркушів, що дорівнювало 500 сторінкам друку великого формату книжки. Гнат Хоткевич розповідав тоді, що — писавши цей твір — він використав також багато польських джерел, які діставав із західніх земель України та з Польщі. А редактор сектору мистецької літератури, Максим Лебідь, який, видно, читав уже цю повість чи був ознайомлений із нею, казав, що це буде найбільша і найкраща праця про Шевченка, яка досі будь-коли появилась.

На жаль, цій повісті не судилося побачити світу: її відразу післали до ЦК партії, а звідти вона вже не повернулася. Проте про неї вже дехто з літературознавців знав. Професор Олександр Білецький, один з кращих знавців нашої та західноєвропейської літератури, видно, з нагоди 60-ліття автора, писав у 1937-му році: *«Ваша творчість була б помітною в будь-якій літературі і, незалежно від моїх українських симпатій, я не міг би не оцінити поетичної сили «Богдана Хмельницького», широти і глибини зображення в повісті про Шевченка, проблемності й гостроти ситуацій в драмах, які я читав колись у рукописах і які до цих пір пам'ятаю»*. До речі, О. Білецький був у той час одним з авторитетних рецензентів, якому В-во посилало багато важливіших творів перед друком.

Пізніше було відомо, що Гнат Хоткевич написав і другу частину цього твору, про це стверджують і сучасні советські джерела, що дві частини повісті зберігаються в архівах, але їх і досі не надрукували.

Здавалося, що з цим твором творчість Гната Хоткевича доходила до zenіту, але прийшов 1933-ій рік, а з ним і страшний розгрім українського культурного фронту, колективізація, голод, які не минули й автора цього монументального твору, як і багатьох інших письменників, літературознавців, науковців і взагалі української інтелігенції. Арешти, розстріли, заслання стали частим явищем. До видавництва та спілки письменників надходили звідусіль розпачливі листи з благанням допомоги, оборони, грошей, порятунку.

Тоді ж прийшли тяжкі часи і для Гната Хоткевича. Він жив у той час з родиною під Харковом у Виселку Високому. Одного дня надійшов узимку від нього жахливий лист, який запам'ятався мені навіки. Він писав: *«... Як мені далі жити? Мене позбавили праці і хлібних карток... Ми голодуємо. Я спроможний купити лише один кухоль квасолі на день, з якої варимо на всіх юшку. На двох дітей я маю тільки одну пару чобіт, а їм же треба ходити до школи... а надворі холодна зима. В хаті нічим топити. Лягаючи спати, вкриваємося всією нашою одежею... Вода в хаті замерзає...»*

Не кращі листи приходили й від інших письменників. Письменник Дмитро Гордієнко, колишній червоний партизан, з покаліченою рукою, писав до видавництва, що письменники в матеріальному відношенні живуть гірше, ніж кур'єри Раднаркому. Навіть такий визначний письменник, як Максим Рильський, прислав з Києва телеграму: *«Голодую,*

вишліть гроші», а не діставши грошей — приїхав сам до Харкова, та й це не допомогло, і він, позичивши трохи грошей на квиток у Миколи Куліша, поїхав додому.

Всі ці листи видавництво відразу передруковувало й відсилало до ЦК. А пізніше всіх авторів таких листів було теж заарештовано й вислано на загибель. Лише Рильському після піврічного ув'язнення пощастило вирватись із київської в'язниці, тільки завдяки тому, що написав там відому потім «Пісню про Сталіна», яку передавали по радіо по кілька разів на день. В ті трагічні часи з волі Москви було знищено понад 240 письменників та літературознавців. Тоді ж забрали хворого просто з ліжка видавця й редактора В-ва «Рух» В. Березинського, що видав 8 томів творів Гната Хоткевича. Він свого часу приїхав з Галичини і був незвичайно приємною й доброю людиною.

Десь у 1937-му році зник за ґратами НКВД і славний Гнат Хоткевич. А в 1938-му році його вже не було серед живих, дарма що він не організовував страйків проти советської влади й не боровся проти неї на барикадах, як це було за царських часів.

Сьогодні, відзначаючи 100-ліття з дня його народження, хотілося б, щоб пам'ять такої видатної, талановитої й працьовитої людини була вшанована не лише газетними та журнальними статтями, а й влаштуванням вечорів його творчості, доповідями та виданням бодай книжки спогадів, доки ще є люди, які знали його особисто. Дехто з них, як ось його учень бандурист Гр. Бажул, уже написали цікаві спогади. Інші спогади розкидані по різних періодичних виданнях, їх треба тільки зібрати, а деякі ще лежать недруковані.

ЗАМОВЛЯЙТЕ, КУПУЙТЕ, ЧИТАЙТЕ КНИГУ

НАРИС ІСТОРІЇ ОУН

в опрацюванні д-ра П. Мірчука, том I-ий (1920-1939), 640 сторінок, 137 світлин; показник прізвищ охоплює 36 сторінок.

Ціна книжки в твердій оправі разом з пересилкою:

в США і Канаді	12 доларів	у Франції	47 фр. фран.
у Великій Британії	4 фунти	в Австралії	11 австр. дол.
в Німеччині	38 нім. марок	в Австрії	250 австр. шил.
в Бельгії	475 б. франків	в Аргентині	2190 пезетів

в інших європейських країнах — рівновартість 38 нім. марок.

Замовлення слати до Українського Видавництва в Мюнхені на адресу:

**»Ukrainischer Verlag«
8000 München 80, Zeppelinstrasse 67.**

З УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ

Советські трюки з поштою

Німецька газета «Дойче Тагеспост», що виходить у Вюрцбурзі написала 13. 7. ц. р. про те, що ув'язненим, а зокрема тим, які беруть участь у голодівках, протестах, писанні відкритих листів, тощо рідко коли доставляють пошту.

Таке каригідне поступування застосовано до о. Василя Романюка, Стефанії Шабатури, Ірини Стасів-Калинець і інших. Таборова адміністрація вживає тепер нових трюків, щоб забезпечити себе перед рекламаціями за недорученою поштою, а саме: замість в'язнів, документ про одержання пошти підписує «уповноважений заступник» з-поміж таборової адміністрації. Така процедура проводиться рівнож з тими листами, на яких зазначено «для власноручного доручення», себто «рекомендовано». Ця газета вмістила, як приклад копію посвідки, що її підписав невідомий уповноважений за Стефанію Шабатуру з Мордовського табору, з року 1976.

Самозрозуміло, що ці трюки не повинні відстрашувати від висилки пошти (листування) політичним в'язням — твердить ця газета.

Рецензія у Slavic Review

Проф. Східньо-іллінойського Університету, Степан Горак надрукував в цьому престижному журналі Американської Славістичної асоціації рецензію на книжку Ореста Субтельного п. н. *On the Eve of Poltava: The Letters of Ivan Mazepa to Adam Sieniawski, 1704-1708.* (Напередодні Полтави: Листи Івана Мазепи до Адама Сенявського, 1704-1708).

Пам'ятник Ольжичеві

В Лігайтон, Пеннсільвенія, на оселі ОДВУ відкрито 3. 7. ц. р. пам'ятник Олегові Ольжичеві, українському поетові, вченому, визначному націоналістові, який згинув в німецькому концентраційному таборі Саксенгаузен, в 1944 році.

Визначний скульптор Михайло Черешньовський виконав пам'ятник-погруддя Ольжича. Головну промову про Ольжича виголосив голова ПУН Олег Штуль.

20 000 українців в обороні прав України

18. 9. 1977 р. в Нью-Йорку відбулася найбільша досі українська маніфестація в обороні прав України. Між промовцями були д-р Мих. Штерн, Анатоль Радигін, Андрій Григоренко, Бері Фарбер, конгресман Е. Кач. Бурхливу демонстрацію під час походу й перед советською місією, в якій, як інформували, був Громико, ініціювала українська молюдь (ТУСМ і СУМА). Були ранені теж між поліціантами. Преса, радіо й телебачення подали широкі звіdomлення.

ВІДГУКИ НА КНИЖКУ »МЕЧ АРЕЯ«

Про перевидання книжки І. Білика »Меч Арєя«, що його здійснила Українська Видавнича Спілка в Лондоні, Великобританія, вже відомо нашій українській громаді не тільки на Заході, а й також по другому боці залізної заслони.

Подасмо декілька відгуків на неї так, як вони напливали до нас, утримуючись від коментарів, бо голоси читачів говорять самі за себе.

Українська Видавнича Спілка
в Лондоні

«... Маю одначе враження, що »Меч Арєя« буде мати більше щастя ніж інші видання. Про нього у нас говорять, за ним питають (у тому числі і нижчепідписана) і напевно привітають на книжковому ринку... Вірю, що, крім мене, Ви напевне одержали вже і ще одержите цілий ряд зголошень. Отже, не зволікайте й друкуйте якнайскорше...

28. 5. 1976 р.

Ольга МАК». (Канада)

«... Мушу Вас похвалити за передрук історичного роману Івана Білика »Меч Арєя«. Я вже десь читав уривки з радянського видання, ним захопився, навіть пробував його замовити, але як самі знаєте, книжка була вилучена з продажу й тому я не мав успіху...

23. 3. 1977 р.

Н. ШУТАК». (Великобританія)

«... Прошу ласкаво прислати на мою адресу перших 10 прим. книжки »Меч Арєя«... Ви виконали дуже велику роботу, видаючи так потрібну книжку спеціально для нашого студентства й молоді взагалі. Безсумніву, буде дуже корисно читати вийнятки з роману під час таборувань організованих СУМ-ом, ОДУМ-ом й Пластом... Щастя Вам Боже у Вашій далійшій праці на користь нашому народові...

29. 3. 1977 р.

Василь ЛУЧКАНЬ». (США)

«... Гарно оформлену книжку І. Білика »Меч Арєя« отримав, дуже дякую... Післямову Автора »Аксіоми недоведених традицій« (стор. 403-437) я прочитав »за одним віддихом«. Вона є досить удокументована і варта нашої української уваги. (Є слабуваті місця офсетного друку). Варто було б цю цікаву і цінну »Післямову« видати друком окремою брошурою таки ж під тим самим наголовком. Шкода, що такого гарного малюнку, який на обкладинці не поміщено на першій сторінці книжки...

9. 6. 1977 р.

Юрій ГЕРГЕЛЬ». (Західня Німеччина)

«... »Меч Арєя«, я прочитав, як то кажуть »одним душком«. Книжка дуже цікаво написана, багато різнорідних картин, фразеологія повна чару й краси української мови. Велика кількість образів із старих українських звичаїв, різних верств українського народу. На книжку треба обов'язково написати докладнішу рецензію... В »Мечі Арєя« між 368-ою і 377-ою сторінками знаходимо опис, як саме Аттіла-Гатило підкорював збунтованих московських пращурів, що були пристали до готів і варягів та організували »рать« проти Києва.

Висловлені тут думки не мають ніякого принципового значення, це тільки щире для Вас признання й подяка, що Ви вможливили широким кругам прочитати цей прецікавий під кожним оглядом твір.

Щиро вітаю,

17. 8. 1977 р.

В. ПАЛАГНЮК». (США)

«...З неабиякою радістю і втіхою маю честь повідомити Вас про одержання високовартісного історичного роману «Меч Арєя», євангельської істини про те, хто і що були наші пра-предки — Русичі хоробрі!

Не перебільшу, коли скажу, що я й інші поруч мене, не тільки свої, а й тутешні сусіди, які впізнали зміст цієї книги, що їм самим було невідомо, що «Бич-Божий»-Богдан Гатило, не був косоокий монгол, чи там який інший людоджер, як його представляла й описувала західня, себто римська й грецька хроніки, а наш, на весь світ славний *Богдан Гатило*, перехрещений на Аттіла! Навіть тутешні сусіди, серед яких живемо то під час мандрівки народів жили на території древньої Скитії — Русичів хоробрих!

У ті прадавні часи перед «Мечем Арєя» дрожав могутній Рим разом із своїм папою Левом, а всемогуча і віроломна Візантія падала перед ним на коліна, даючи данину, а рівночасно з тим і отруту, що — на їхній жаль — не мала успіху. Коли б ми, були мали таких Гатилів більше, то сьогодні не мусіли б тинятись і поневірятись, як тії сироти по цілому світі. А все це сталося, завдяки ворожій пропаганді і сіянню роздору та незгоди, як тоді, у прадавні часи, так і сьогодні. Бо не ворожа сила, а наші незгода, заздрість і ненависть до свого довела наш бездольний нарід до такої незавидної ситуації, коли і про африканських дикунів, бувших людодів т. зв. «вільний світ» більше знає і ними класочється, ніж про нас, які живемо в країні «Где так вольно (в гробі) дишет чалавек...»

21. 6. 1977 р.

Ім'я й прізвище відоме УВС.

*

«...Саме одержав від Вас замовлену і передплачену книжку Івана Білика «Меч Арєя». Справді гарна книжка і Вам належить признання за її видання. Українській спільноті треба більше таких книжок, де пишеться про наші здобутки й перемоги, а не таких, де лише нарікання і скигління, мовляв «нас б'ють люті воріженьки». Такою писаниною (про воріженьків) далеко не заїдемо!

Зараз прийшла мені думка просити Вас, щоб Ви видали чи перевидали інші подібні будуючі і творчі книжки, хай навіть і радянських письменників...

2. 7. 1977 р.

Міг Осип ГУБЧАК». (США)

ДО ВЕЛЬМИШАНОВНИХ АВТОРІВ І ЧИТАЧІВ!

У зв'язку з невіджалуваною смертю Головного Редактора Григорія Драбата, в цьому числі «Визвольного Шляху» ми вмістили велику частину матеріалів, що присвячені цій болючій події. З огляду на це продовження деяких статей чи розвідок треба було відкласти до наступних чисел нашого журналу.

Інформуючи про це просимо про Ваше зрозуміння й дальшу плідотворну співпрацю.

Редакція «Визвольного Шляху»
Дирекція Української Видавничої Спільноти

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Folksham Library & Book Supply
16 a, Prospect Street,
GLENROY, Vic. 3046. Australia.

Mr. W. Lytwyn,
7, Borrowdale St.,
Red Hill, A.C.T. 2603
Australia.

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Watzmannstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
Soler 5039,
Buenos Aires

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal
Bd. Charlemagne, 72. Bruxelles, 4.

КАНАДА:

The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., Canada M5V 2R3

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"
München, 8.
Zeppelinstr. 67.

ПАРАГВАЙ:

I. Lytwynowych
Casilla de Correo, 70,
Encarnation.

ФРАНЦІЯ:

Union des Ukrainiens de France
186, Bld. St. Germain
75—Paris, 9^e

США:

Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y. 10003,
U.S.A.

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba
1147 N. Mason Ave.,
Chicago, Ill. 60651.

Дітройт і околиця:

Mr. Ilko Rozak
5051, Sobieski
Detroit, Mich. 48212

Ціна цього числа в Кольтпортерів і Заступників — 90 пенсів або 2,50 дол. Всіх Кольтпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомляти головну Адміністрацію в Лондоні.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ. СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.